

ВЫБАРЫ І НАШ ВЫБАР

(Пачатак на стар. 1).

гэтай нагоды сваю думку. Прапаную таксама правесці прамыя выбары Старшыні Вярхоўнага Савета Беларускай ССР на альтэрнатыўнай аснове.

А. ШАПАШНИКАУ,
інжынер.

● **Простага азнамлення з праектамі законаў аб выбарах дасаткова, каб зрабіць вывад аб тым, што адзін з напрамкаў перабудовы — дэмакратызацыя — забуксавала ў балотах нашага бюракратызму.** Здзіўляе абсалютная глухата ананімных аўтараў гэтага праекта да сур'ёзных заўваг, шматлікіх канструктыўных прапаноў, выказаных народам, грамадскімі арганізацыямі з прычыны недасканаласці закона аб выбарах народных дэпутатаў ССР. Па-першаму прадугледжваецца магчымасць выбараў без выбару, калі на адзін мандат будзе прэтэндаваць толькі адзін кандыдат. Па-ранейшаму зарэзервавана частка мандатаў для грамадскіх арганізацый, г. зн. захавана няроўнасць выбаршчыкаў, калі некаторыя людзі маюць магчымасць удзельнічаць у галасаванні некалькі разоў. Захавана зручнае бюракратычнае рэштата — перадвыбарчыя сходы.

На папярэдніх выбарах былі выпадкі парушэння закона, але невядома ніводнага выпадку прыцягнення да адказнасці вінаватых асоб. Таму меры аховы ад парушэнняў павінны быць у самім законе. Адмена акруговых сходаў аўтаматычна выключыла б звязаныя з імі парушэнні закону шляхам мааніпулявання складам удзельнікаў акруговых сходаў. Вопыт папярэдніх выбараў паказвае, што выбаршчыкі цудоўна могуць абыйсціся без акруговых сходаў і выбраць дастойных дэпутатаў.

**В. ЦЯРОХІН, В. РЫЧЫК,
С. ЧАРНЯУСКІ і іншыя, усяго 9 чалавек.**

На тэму дня

МОЙ ВЫХАД ДА МОРА

Чытаю праект платформы КПСС «Нацыянальная палітыка партыі ў сучасных умовах». Відаць, можна і не даўбнею, а чароўнай палачкай (але не стукалечкай!) вырашаць лёс перабудовы.

Слова з тэксту праекта «гарманізацыя» для мяне асабліва гучыць антыподам азначэнню з касмічнага слоўніка — «разгерметызаваная». На ўласным вопыце адчуў катастрафічнае знішчэнне нацыянальнага кіслароду ў духоўных альвеолах рэспублікі. Успешна было па запрашэнні Фрунзенскага райкома партыі выступаць на вечары ўшанавання памяці слаўтага спевака Міхала Забэіды-Суміцкага. Успешна чытаць нашоў адкрыты нізкі вершаў таленавітай Ларысы Геніюш... А гэта ж з-за іх мяне калісьці выключалі з партыі — «за сувязь з нацыяналістамі», «за потэрыю класовай бдальнасці».

Таму ў сто разоў усцешней чытаць мне сёння пра вызначэнне вышэйшых мэт нацыянальнай палітыкі партыі. І сярод іх — стварэнне ўмоў для свабоднага развіцця нацыянальных культур і моў, умацаванне гарантыяў, якія выключаюць ушчамленне правоў грамадзян па нацыянальнай прыкмеце...

Мы дараваем да цвярозых ацэнак усіх састаўных частак нацыянальнай спадчыны, шляхоў і этапаў выпявання як народа, так і асобы для братэрскай еднасці, а не для безаблічнага зліцця.

Мы, беларусы, клапоцімся аб захаванасці свайго генафонду — і зусім справядліва. Але ж на спадчыннай для нас зямлі

спакон веку жывуць іншомоўныя суайчыннікі. Значыць, пад сцягам рэспублікі павінна жыць адзінадушная культурна-нацыянальная аўтаномія для кожнай меншасці. Толькі тады можна будзе гаварыць пра «умовы для развіцця інтэрнацыяналісцкіх працэсаў узаемадзеяння культур...»

«Нацыянальная палітыка — гэта пастаянная творчасць...» — адзначаецца ў праекце платформы КПСС. І не толькі ў выпрацоўцы новых эфектыўных механізмаў, а і ў даследаванні вопыту.

Хацеў бы сказаць з гэтай нагоды пра культурна-нацыянальную аўтаномію беларусаў у даваеннай Латвіі. Паводле перапісу 1920 года 75650 чалавек назвалася там беларусамі. Гэта былі кар'яныя жыхары Краслаўскага, Лудзенскага, Рэзакненскага, Даўгаўпілскага, Лукстэнскага паветаў. Дзякуючы Янісу Райнісу, які адгукаўся на турботы беларускай інтэлігенцыі, у 1921 годзе ў Латвіі ўзнікла культурна-асветнае таварыства «Бацькаўшчына». Пры Міністэрстве асветы былі ўтвораны Беларускі аддзел, які з дзяржаўнай казны фінансваў дзве гімназіі, настаўніцкія курсы, сельскагаспадарчую школу і 49 пачатковых школ. Калі мы добра ведаем пра беларускі нацыянальны рух у пралой Заходняй Беларусі, то пра адраджэнне беларусаў Латгалі — вельмі мала. А яны ж працавалі не толькі для ўласнага прабуджэння, развіцця самасвядомасці, пашырэння асветы, культуры... Народныя тэатры, розныя суполкі, газетна-часопісныя і выдавецкія прадукцыя, збор фальклору — усё амаль 20-ці гадовае стваральнае падвіжніцтва, будзіцельства павін-

на быць належным чынам ацэнена.

Латвійскай дзяржавай былі гарантаваны ўмовы ўсім нацыянальным меншасцям для самавызначэння і культурнага развіцця (Уладзімір Пігулеўскі, напрыклад, выбраўся дэпутатам Сейма). Дзякуючы таму, што вылучыліся таленты і па меры магчымасці шанаваліся, сёння я магу назваць прозвішчы такіх працаўнікоў на ніве літаратуры і мастацтва: перакладчык Уладзімір Пігулеўскі, паэты Пятро Сакол (Масальскі), Мікола Талерка, Эдуард Вайводзіш, Валіяціна Казлоўская, Вера Вайцюлевіч, празаік Віктар Вальтар, драматург Вольга Сахарова, рэжысёр Язэп Камаржынскі, сьпявачка Надзея Мікалаева (Комісар), мастак Пётра Мірановіч, Міхась Калінін...

У свой час у Латвіі шчыравалі Максім Гарэцкі і Паўліна Мядзёлка, а бурштывавыя хвалі Балтыкі чулі самотны спеў Алеся Салаўя... І ні ў якім разе нельга забыць у гэтым пераліку няўтомнага фалькларыста Сяргея Пятровіча Сахарова. Дзейнасць культурна-асветнага таварыства «Бацькаўшчына» я раз і закончылася выданнем вясной 1940 года яго першага і, на жаль, апошняга фальклорнага выпуску «Народная творчасць Латгаліі і Лукстэнскай Беларусі».

Нялёгка ішла культурна-нацыянальная работа беларусаў у Латвіі. Пра гэта сведчыць, напрыклад, даследчыца Р. Грыгор'ева. Цытую ўрывак з яе артыкула «Некаторыя стороны этнічных працэсаў беларускага сельскага населяння Латгаліі» («Этнографічныя і лінгвістычныя аспекты этнічнай історыі балтскіх народаў», Рыга, 1980 г.). «У гады буржуазнай Латвіі ўрад напачатку (1921—1925) прадставіў нацыянальным меншасцям, у тым ліку і беларусам, некаторую культурную аўтаномію. Былі адкрыты беларускія школы, гімназіі, настаўніцкія курсы і інш. Выдаваліся газеты і часопісы на беларускай мове. Гэты перыяд характарызуецца некаторым уздымам этнічнай самасвядомасці беларусаў... Аднак буржуазны ўрад Латвіі, занепакоены тым, што беларусы жылі па суседстве з БССР, зра-

біў захады ў мэтах іх дэнацыяналізацыі. У прыватнасці, быў арганізаваны так званы беларускі судовы працэс (1925), які быў выкарыстаны для ўзмацнення прапаганды супраць беларусаў як нацыі ў мэтах іх прымусвай асіміляцыі».

Сам Я. Райніс, калі наведваў Мінск у 1926 годзе, згадаў гэты прыкры факт. Ён апраўдваўся толькі тым, што ў працягванні беларусаў былі зацэплены нейкія «знешнія сілы».

Многа перашкод прынёс нацыянальнаму руху і пазнейшы ўльманісаўскі тэзіс «Латвія — для латышоў».

І толькі калі грамадства выпаведвае сапраўдны дэмакратычны каштоўнасці, калі пры ўзаемапавазе і пашане праходзіць сушыцце нацый, — тады гэтае суполле служыць узаемаўзабагачэнню і памнажэнню духоўных здабыткаў усіх насельнікаў дзяржавы. І тады дыфузія культур не можа «размыць» да бясколернасці тую або іншую частку чалавецтва. Нацыя, імя якой перайшло ў назву рэспублікі, павінна быць не мацыхай для ўсіх сваіх грамадзян, а матці.

На прадаўжэнне гэтай думкі хацу падзяліцца сваёй гарэзнай марай. Пройдзе нейкі час, і ў школах Беларусі будучы змалочу выучыць мову, гісторыю і нацыянальны асаблівасці кожнага народа, з якім мы мяжуем на паразумелай планеце: расійскага (яшчэ лепш, чым сёння), украінскага, польскага, літоўскага, латышкага. А праз веданне нашых братоў-суседзяў мы будзем далучацца да іхняга ведання сваіх сумежных братоў-суседзяў. Такая ланцуговая рэакцыя не спалядзіць свет.

Так хочацца ажыццявіць фармулы нацыянальнай платформы, дзе гаворыцца аб працэсах «узаемадзеяння культур у маштабах усёй краіны, роўна, як і ўдзелу ў культурным жыцці іншых краін, усяго чалавецтва». Толькі так Беларусь можа дамагчыся і «выхаду да мора»: пашырэння свайго інтэлектуальнага арэала — не спасяляючыся на «естественное стремление», а дзякуючы ўсё тым жа высокакавалізаваным, «інтэрнацыяналісцкім» працэсам.

А што яны ідуць ўжо маюць свой плён, гаворыць такая быццам бы нязначная падзея: у Музеі гісторыі Рыгі і маракходства працуе выстаўка «Бе-

ДУМКА ЧЫТАЧА

А ХВАЛЯ КОЦЦА, ШУМІЦЬ...

Апошнія два-тры гады ў рэспубліканскім друку досыць часта паяўляюцца крытычныя артыкулы, інтэрв'ю, каментарыі, інфармацыі і афіцыйныя паведамленні, у якіх знішчальнай крытыцы, грубым абвінавачванням, а то і зневажальным выпадкам падвяргаюцца так званыя нефармальныя аб'яднанні «Талака», «Тутэйшыя», «Паходня», «Мартыралог Беларусі», а з кастрычніка мінулага года і аргкамітэт Беларускага народнага фронту за перабудову «Адраджэнне». А цяпер ужо і сам БНФ, які не так даўно арганізацыяна аформіўся на сваім першым з'ездзе ў Вільнюсе. Нагадаю назвы толькі некалькіх буйных артыкулаў. Яны прыводзяць чытача ў недаўменне і жак: «Пена на хвалі перабудовы», «Эвалюцыя палітычнага неувуцтва», «Бар'ер палітычнай слепаты», «Містыфікацыя...» і г. д. Аўтары іх бесцырымонна называюць удзельнікаў і, асабліва, кіравнікоў гэтых аб'яднанняў «самазванцамі», «пенай», «накіпам», «экстрэмістамі» і шматлікімі іншымі ганебнымі мянушкамі.

Не даюць яны літасці і такім заслужаным людзям, якія з'яўляюцца нацыянальнай гордасцю беларусаў, робяць гонар рэспубліцы і ўсяму яе працавітаму і гераічнаму народу. Маю на ўвазе хоць бы народных дэпутатаў ССР, пісьменнікаў лаўрэата Ленінскай прэміі Васіля Быкава і Алеся Адамовіча. Журналістка Т. Бумажкова ў за-

пале палемікі на старонках ідэалагічнага партыйнага часопіса нават БНФ называе зняважліва «быкаўскім фронтам»... Я не належу ні да нефармальнага аб'яднання, ні да народнага фронту. Ветэран вайны і працы, член КПСС з 1947 года. Працяглы час быў на камсамольскай і партыйнай рабоце, 13 гадоў — першым сакратаром Бярозаўскага райкома партыі, апошнія 12 гадоў — загадчыкам аддзела навукі, культуры і аховы здароўя КНК БССР, выбраўся дэлегатам многіх з'ездаў КПБ, быў членам рэвізійнай камісіі Кампартыі рэспублікі, зараз чацвёрты год на пенсіі. Я рэгулярна чытаю ўсе гэтыя артыкулы, каментарыі, інтэрв'ю. Хачу разабрацца і зразумець, што гэта за звер такі, гэты нефармальны аб'яднанні, чаму яны выклікаюць да сябе такія нецярпимыя адносіны з боку афіцыйных кіравніцкіх органаў рэспублікі. Без іх ведама, без іх згоды ні Т. Бумажкова, ні В. Дзмітрыеў, І. Рыжкоў, В. Глушко, Э. Скобелеў і ўсе іншыя аўтары выкрывальных матэрыялаў не расшыліся б у такім тоне пісаць і гаварыць пра іх. Хачу разабрацца і зразумець, але зрабіць гэта надзвычай цяжка. З саміх публікацый зразумець што-небудзь нельга. І міжволі ўзнікае пытанне: што ж гэта за галоснасць і плюралізм у рэспубліцы, пры якіх адзін бок вольны гаварыць і пісаць усё, не лічачыся з праўдай і аб'ек-

тыўнасцю, не выбіраючы слоў, дапускаючы грубасць, неактоўнасць і знявагу, а другі не мае магчымасці выкласці сваю пазіцыю, апублікаваць сваю платформу? Чаму мы, чытачы, вымушаны задавальняцца ўсяго толькі дасіраванымі, урывачнымі, вельмі сціслымі выкладанямі асобных іх палажэнняў, якія даюць самі ж аўтары разнасных артыкулаў Бумажковы, Дзмітрыевы, Глушковы?

Толькі ў «Советской Белоруссии» за 18 ліпеня сёлетняга года мне ўдалося нарэшце прачытаць пісьмо ў рэдакцыю намесніка старшыні Сойма БНФ «Адраджэнне» прафесара Ю. Хадыкі «Народны фронт: на шляхах сацыяльнай актыўнасці», ды не так даўно ў вашым штотыднёвіку дыялог у рэдакцыі са старшыняй Сойма БНФ З. Пазняком «Ёсць праблемы, вырашаць якія мы можам толькі разам». А так даводзіцца меркаваць пра гэтыя аб'яднанні толькі па крытычных выступленнях ды абвінавачваннях у іх адрас.

Трохі пра пісьмо ў рэдакцыю Ю. Хадыкі і пра каментарый да яго Э. Скобелева, а таксама пра каментарый І. Рыжкова і В. Глушкова да інтэрв'ю З. Пазняка латвійскай газеце «Советская молодежь». Ю. Хадыка ў лісце выклаў пазіцыю БНФ, сцісла расказаў пра мэты і задачы фронту, пра гаючыннасць яго ўнесці свой патрыятычны ўклад у справу перабудовы. Тут жа змешчаны і ка-

ментарый пісьменніка Э. Скобелева. Але чаму толькі пісьменніка? Калі не ўсе, дык многія ведаюць, што Э. Скобелеў — яшчэ і інструктар ЦК КПБ. Гэта замоўчванне адрознаў насяржовае: няўжо ў Э. Скобелева існуюць дзве супрацьлеглыя думкі — адна пісьменніцкая, другая інструктарская? Ну ды бог з ім, як кажуць. Зірнём на сам каментарый. Пачынаю я чытаць яго з надзеяй: нарэшце адкажыць ідэалагічны работнік Кампартыі рэспублікі дапаможа мне разабрацца ў памылковай пазіцыі фронту, убачыць загану яго праграмы, шкоднасць мэт і задач. Але што замест гэтага? Зрабіўшы некалькі рэвэрсаў у адрас Хадыкі, назваўшы яго «паважаным прафесарам», аўтар спачатку выказаў сваё «здзіўленне, радасць і неспакой» з прычыны таго, што рэспубліканская газета «друкуе прадстаўніка юрыдычна не існуючага «фронту», што «ўсё-такі прадстаўляе трыбуну для выкладу пазіцыі руху», прытым падрабозна раскрыў і абгрунтаваў паасобку «Здзіўленне», пасля «Радасць», а затым і «Неспакой». Нарэшце, сказаўшы некалькі слоў і абстрактных фраз адносна пісьма Ю. Хадыкі, Э. Скобелеў пераходзіць да разбору і глабальнай крытыкі не пісьма, а выступлення «паважанага прафесара» з трыбуны Вільнюскага ўстаноўчага з'езда БНФ і прынятых на ім дакументаў. І зноў я, чытач, апынаюся ў тупіку: ні выступленне Ю. Хадыкі, ні дакументы з'езда ў рэспубліканскім друку не публікаваліся...

Яшчэ большае недаўменне выклікае каментарый І. Рыжкова і В. Глушкова «Містыфікацыя, ці размова з выпадку ад-

ной публікацыі З. Пазняка ў латвійскай маладзёжнай газеце», апублікаваны ў «Політычэскім сабеседніку» № 8 за сёлетні год. Тут зноў не публікуецца тэкст інтэрв'ю З. Пазняка, а толькі паведамляецца, што «кананічны аўтар прыслаў нумар латвійскай газеты «Советская молодежь», дзе «чырвоным фламандцам абведзены» гэты матэрыял. Чытач «ПС» можа пазнаёміцца толькі з урэзкай, якую дала рэдакцыя названай газеты да інтэрв'ю З. Пазняка, а не з самім інтэрв'ю. Каментарый «ПС» — гэта гутарка адказнага сакратара часопіса І. Рыжкова з начальнікам канструктарскага бюро Мінскага электратэхнічнага завода імя В. І. Казлова прапагандыстам В. Глушковым. І з першых жа радкоў прапагандыст абвінавачвае З. Пазняка ў нападках «на Савецкую ўладу, яе органы, на ўсталяваныя традыцыі, на кар'яныя ўнутрыдзяржаўныя сувязі, што забяспечваюць стабільнасць не толькі нашай дзяржавы, але і ўсяго свету ў цэлым». Вось так. Ні менш і ні больш...

У першым жа абзацы «каментарыя» дзейнасць БНФ, яго лідэраў і самога З. Пазняка называецца «бездухоўнай, антынароднай, амаральнай...»

Пра ўзровень выхаванасці і інтэлігентнасці суразмоўніка можна меркаваць хоць бы па такіх іхніх пасажах: «Гэтая развага магла б прэтэндаваць на нейкі сэнсавы змест, калі б З. Пазняка вярнуў з таго свету, прыпадобніўшыся «жывому нябожчыку», ці знаходзячыся ў месцах зняволення лагернага бярэўскага рэжыму...»; «Дзейнасць З. Пазняка шкодная і небяспечная, тармазіць перабудову і прагрэс. Усе вынікі яго

ларусы ў Латвіі». Дырэктар музея Клара Радзіня, адкрываючы выстаўку, адзначыла даўнюю супольнасць беларусаў і латышоў. І сапраўды: выстаўленыя экспанаты — перыёдыка, прадукцыя беларускага выдвецтва і іншае — самі сведкі таго дэмакратычнага сужыцця, якое не сварыла народы, а дапамагала выяўляць адметнасць, уздымаць дух кожнай нацыі. К. Радзіня падзякавала сваім памочнікам — старшаму навуковаму супрацоўніку музея Аніце Мартысонэ, мастаку Вячкі Целешу, сябру беларускага культурнага таварыства «Світанак», за магчымасць убачыць і ацаніць парэтэты культурна-асветнай дзейнасці беларусаў у даваеннай Латвіі.

Ад сябе зазначу. 100-тысячнай грамадзе нашых суайчыннікаў у сённяшняй Латвіі не варта ламаць копці, чыё згуртаванне лепшае: «Раніца», да прыкладу, ці «Світанак»... Перад усімі адкрыта магчымасць, улічваючы самаахварны вопыт папярэднікаў, ладзіць масты ўзаемаразумення. Многіх латвійскіх беларусаў бянтэжыць самае элементарнае патрабаванне перабудовы: ведаць сваю родную мову і мову дзяржавы, з якой чалавек пайднаў свой лёс.

Варожы звер — душэўная лянота — так і зырыць з амаль кожнага нацыянальнага канфлікту.

Гісторыя даводзіць, што не дзе ў 1210 годзе паміж Полацкам і Рыгай быў заключаны «вечны мір». У 1686 г. «вечны мір» Рэч Паспалітая заключыла з Расіяй. Цяжка бывае ўберагчы непарушнасць пагадненняў, заключаных палітыкамі, валадарамі... А калі «вечны мір» між сабою заключаць нацыі, народы?

Учытваюся ў праект платформы КПСС. Так хочацца, каб пакутнае неба над нашай краінай прынесла ўсім нам прасвятленне, празарэнне. Анемічнаму, мне так хочацца азону мора. Тысячу гадоў шукае сваёго мора мацярык з наканававым Гісторыя найменнем — Беларусь. Пакуль што маленькае мора варушыцца-ажывае толькі ўнутры гэтага імя.

Сяргей ПАНІЗНІК.

дзейнасці вядуць раней ці пазней да сутыкнення з міліцыяй, альбо да наўмысных ці ненаўмысных аварыяў узростаючага маштабу...»

Тут міжволі скопішся за галаву. Якія сутыкненні з міліцыяй і справакаваў Пазняк? Якія «наўмысныя» ці «ненаўмысныя» аварыі ўзрастаючага маштабу? Адбыліся па яго віне? Можа, І. Рыжкоў і В. Глушкоў маюць на ўвазе безразважнае дзеянне міліцыі ля Маскоўскіх могілак 30 кастрычніка 1988 года? Дык жа яны павінны ведаць, што нават міністр МУС СССР В. Бакацін у «Правде» прызнаў, што дзеянні міліцыі былі неадэкватнымі сацыяльнай небяспецы, якую ўяўляў мітынг. Нават і ён словам не абмовіўся аб тым, што гэта ганебная акцыя была кімсьці справакавана. Ці, можа, аўтары маюць на ўвазе той сакавіцкі выпадак (ужо сёлета), калі ўначы міліцыя ўварвалася ў будынак Саюза пісьменнікаў БССР і, прыкрываючыся пошукам неіснуючай бомбы, рэвізавала літаратуру БНФ? А аварыі? Ці не віноўнікамі чарнобыльскай трагедыі задумалі каментатары зрабіць лідэра БНФ? А мо і гібелі «Нахімава», і чыгуначнай катастрофы пад Уфой?

І. Рыжкоў і В. Глушкоў узялі на сябе ролю глумачальнага слоўніка. Яны скрупулёзна і настойліва разжоўваюць чытачам, як дэбілам, паняцці слоў «рэліктавая», «Ачкаў», «Зіміні», раскаваюць баекі пра гнілы слуп пры будаўніцтве драўлянага моста. Тлумачачы паняцце ўлады, ледзьве не дагаварыліся да таго, што «ўсялякая ўлада ад бога». Не абшлі і

(Працяг на стар. 15).

Перагартайце газетна-часопісныя комплексы недалёкіх застойных гадоў, і ў вас у вачах застракаціць ад незлічоных ініцыятыў, каштоўных пачыненняў, смелых эксперыментаў. А парад-

ДЛЯ МЯНЕ тыя незабытыя гады асацыююцца з наступным відовішчам: збоку ад цэнтральнай сядзібы саўгаса, сярод куч будаўнічага смецця, стаяць уздоўж раскашамачанай дарогі вастрыверхі цагляныя катэджы з пустымі вачніцамі аконных праёмаў. На ўскрайку мёртванароджанай вёскі заглох у буйных зарасніках крапівы вялізны падмурак-маналіт. Некалі тут задумвалі пабудаваць дашкольны камбінат на 180 месцаў. Пасля таго,

ў якой-небудзь замшэлай тму-таракані, а на самым што ні ёсць пярэднім краі прагрэсу. Хутка, аднак, мода на катэджы прайшла, і творчыя сілы мясцовай эліты цалкам захапіла новая, на гэты раз і сапраўды эпахальная ідэя — будаўніцтва комплексаў-гігантаў.

А якая яго, дырэктара, роля ў гэтай будаўнічай эпапеі?

— У выканаўцы ва ўсіх выпадках адна роля, — цярпліва растлумачыў ён. — Выконвай сваю партыю, ні на крок не ад-

ны бляск рапартаў-рэзальюцый, сумяціца вакол чарговага мудрага ўказа і пакуты творчасці пры ратпрацоўцы шматомных мерапрыемстваў па яго рэалізацыі!

ўсёй прасторы Амура да Нёмана?

Не, хоціць! Давайце раз і назаўсёды адмовімся ад нашай звычкі называць рэчы не сваімі імёнамі. Давайце дакладна вызначым для сябе — што ёсць што.

Рэчыдывы безгаспадарчасці патэнцыяльна (у рознай ступені) закладзены ў любой эканамічнай мадэлі. У адваротным выпадку не было б банкрутаў. А калі яны ёсць нават сярод тых, хто не так даўно быў на

Перабудове—ігэі абнаўлення

СІНДРОМ ПАЎГАСПАДАРА

як выявілася, што больш за трыццаць дзяцей ва ўсёй акрузе днём з агнём не знойдзеш, будаўніцтва вырашылі «замарозіць». З новымі дамамі таксама выйшаў канфуз. Ахвотнікаў жыць у цесных, як манастырскія келлі, скрынках не аказалася, і занепакоены «захаваннем сацыялістычнай маёмасці» дырэктар распарадзіўся зняць дзвярныя палотны і «расшкліць» вокны. З нечае лёгкай рукі гэта каменнае бязлюддзе нараклі Выселкамі.

Ну, а ў выніку чыёй нейтамоўнай фантазіі з'явіліся гэтыя самыя Выселкі? Уяўленне малявала фігуру класічнага чыноўніка, а сустрэў чалавека, які пакідаў самае лепшае ўражанне — і малады, і адукаваны, і карэктна-дасціпны. І апануты ультрасучасна — у ахайную джынсавую пару. На твары — ні ценю ўласцівай бюракраты іконнай паўжурбы-паўадлучанасці. Наадварот, увесь свеціцца жаданнем пагаварыць з табой. І яшчэ: ездзіць не на «Волзе», а на сціпленым «козліку», шматпакутніку мясцовага бездарожжа.

Падобна, сам ён адчуваў сябе даволі маладым для дырэктарскага сану, аднак вельмі стараўся быць падобным на загартаванага нягодамі гаспадарніка. Доўга гаварыў пра свае турботы — хранічны дэфіцыт кармоў і нізкія надой, пра старэнне механізатарскага корпуса і недахоп рабочых рук, пра немач сельскай інфраструктуры і беднасць саўгаснай казны. На гэтым, апошнім, я — каюся, — і збіраўся злавіць яго. І ўжо прадчуваў цяжкае, няёмкае маўчанне ў адказ на маё пытанне. Бо што ні кажы, а выкінутыя на вецер грошы, выдаткаваныя на тое няўдалае будаўніцтва, — на яго сумленні.

Але ён не збянтэжыўся. Нават брывом не павёў. Толькі схакаў мінуту-другую, некалькі вельмі няпэўна ўсміхнуўся і пайшоў у глухую абарону: па дараванаму каню, маўляў, у зубы не глядзяць. Аказваецца, будаваліся Выселкі за кошт дзяржаўных капіталаўкладанняў і па волі вышэйстаячага начальства, якое лічыла гэта сваім укладам у справу пад'ёму сельскай гаспадаркі. І месца пад забудову выбрала яно ж, начальства. І выбрала, відаць, невыпадкова. За два кіламетры — аўтамагістраль. Па гэтай магістралі, здарэцца, ездзіць начальства нават не абласнога — рэспубліканскага рангу. Дык вось, Выселкі сваёй раскошай, асабліва заўважнай на фоне патрыярхальнага выгляду пабудовы цэнтральнай сядзібы, павінны былі пераканаць ясна-вельможных асоб, што яны не

ступваючы ад партытуры. Я быў выканаўцам. Нязначнай сошкай, калі хочаце.

Ой, няпраўда! Не радавым ён выканаўцам быў. Не нязначнай сошкай тым больш. Галоўным прарабам мёртвабудойлі Круціўся, як вавёрка ў коле, «выбіваў» матэрыялы, гаручае, тэхніку, тармасіў сумежнікаў, не даваў спакою самім будаўнікам, арганізоўваў штодзённую прыёмку работ.

Падумаць толькі, якія тытанічныя намаганні затрачаны... Не, не ўпустую, горш — на ўласнае выданне абсурднай задумкі! На тое, каб матэрыялізавалася, набыла параметры бачнай рэальнасці яшчэ адна бюракратычная хімера. Бо размаўляў жа ён з людзьмі, ведаў, не мог не ведаць, што ніхто з іх не збіраецца сяліцца ў гэтых каменна-шыферных казематах. Як ведаў і тое, што задуманы з размахам дзіцячы камбінат (назва якая! Ці не па аналогіі з прамкамбінатам?) не будзе запоўнены і на чвэрць «карыснай» плошчы. І ўсё ж такі будаваў...

У НЕТРАХ аўтарытарнай эканамічнай культуры спаквалі выспеў, набраўся сілы асаблівы, не маючы аналага ў сусветнай практыцы тып работніка — паўгаспадара, паўмайстра.

Здаецца, лепш за іншых летапісцаў сучаснасці «вылічыў» гэты тып Алесь Жук у «Палляванні на апошняга жураўля». Памятаеце тамашняга калгаснага галаву? Арэ-сее ён і ўбірае ў недарэчныя дырэктўныя тэрміны не таму, што тупы, безгаловы, дагодлівы. Наадварот, разумны, ашчадны, прагматычны, чуйна кан'юктурны. І рапартаў яго аб «сціслых тэрмінах» — не даніна беспрычыпнасці, а свайго роду ўзнос пад будучыя ўгнаенні, насенне, тэхніку і іншыя фандзіраваныя дработы.

Дык што ж уяўляе сабой феномен, імя якому Паўгаспадар?

«Каласальныя страты нясе наша эканоміка ад безгаспадарчасці», — часта чуем мы з высокіх трыбун. Ды хіба ж пушчаныя на вецер шматмільярдныя сумы — вынік элементарнай безгаспадарчасці? Хіба мільёны кубаметраў лесу (карэльскага, архангельскага, сібірскага і ўсякага іншага) гніюць па берагах і на дне сплаўных магістралей з-за памылкаў у параметрах разліковай леса-секі? А заводы штучнага бляка ў Кірышах і Скідзелі будаваліся па недаглядзе! А два мільёны «беспрацоўных» станкоў у металапрацоўчых галінах — вынік нечай нераспарадчасці? А забруджванне чыстых вод на

вышні, трэба думаць, што безгаспадарчасць — ад недамыслия. Недамыслие ж, як заўважыў яшчэ Радзінчаў, — ад таго, што «быць разумным заўсёды немагчыма». Расшыфраваўшы такім чынам генетычны код безгаспадарчасці, можна назваць яго асаблівыя прыкметы: слепа, прымітыўна, беспраграма, непрадказальна. Але «каласальныя страты»... Даруйце, тут гіпотэза недамыслия зусім выключэцка! Сама сабой напрашваецца думка аб платформе дагматычна паслядоўнай, канцэптуальна выверанай, на марнатраўства запраграмаванай. Якраз на такой платформе і сфарміраваўся паўгаспадар.

Прыгледзьцеся да яго ўважлівей — сапраўды трагічная фігура, уся сатканая з жахлівых парадоксаў. Па прыродзе свабоды, ды і па стылі паводзін — не марнатраўца: кожны рубель, кожны двік лічыць, як сваю ўласнасць, — ён, тым не менш, скрозь аказваецца далучаным да ажыццяўлення праектаў, здольных пусціць на дно любую эканоміку. І ва ўпраўленчым дылетантызме яго не папракнеш, тым больш не папракнеш ў неувствіе — падкаваны, дзейнічае ва ўсеўзбраенні сучасных ведаў, — але, тым не менш, безагаворачна прымае да выканання дырэктывы, недарэчнасць якіх відаць нават дылетанту.

Дарэчы, ці не таму і сёння так упэўнена адчуваюць сябе ўсемагчымыя банапарты з галіновых штабоў, што ёсць на каго абAPERціцца? Ці не таму і яны, хросныя бацькі застою, так актыўна ўбіраюцца ў строі перабудовы і патрабуюць у звыклэй, гадамі выпрацаванай манеры: «Укараняй гасразлік, ф- руй арэнду!» Выходзіць, не оойся ніякіх эканамічных рычагоў? А мы ж спадываліся...

Збіраліся пакласці бюракрату на лапаткі, а ён, хітры жук, адразу сцяміў, што на далдзеным этапе перабудовы эканамічныя рычагі пагражаюць яго існаванню не болей, чым у свой час сталыніскія «отрубы», скажам, парагжалі кулачнаму праву ўрадніка. Пакуль мы з вамі пакутліва разважалі, якой гасразліковай мадэлі аддаць перавагу, бюракрат узяў ды і перахапіў ініцыятыву. І ўжо ён вырашае, у якой з яго шматлікіх вотчын налічаць зарплату ад рубля нарматыўна чыстай прадукцыі, у якой — ад гасразліковага даходу, каго ашчэслівіць гарантаваным фондам аплаты працы, каго падвергнуць выпрабаваннем рызыкай.

Хочаце ведаць, як гэта робіцца, — бабывайце, напрык-

лад, у Гродзенскім прамыслова-будаўнічым аб'яднанні. Тамашня прарабы перабудовы наладзіліся перавесці падпарадкаваны ім завод жалезабетонных канструкцый на арэнды падрад і прапанавалі дырэктару М. М. Карпізе (спачатку толькі яму) мадэль, якая нідзе, акрамя як у рытуальнай цішыні дэпартаментскай кулуараў, не магла нарадзіцца. У прыватнасці, кіраўніцтва аб'яднання дало зразумець, што ў новых умовах гаспадарання яно пакідае за сабой права ўстанаўліваць заводу нарматывы на свой погляд. Цяжка нават сказаць, чаго больш у такой пазіцыі — разліку на чыюсьці некампетэнтнасць ці ўласнай эканамічнай непісьменнасці. Арэнды падрад таму і называецца арэндым, што не прызнае ніякіх рэгламентуючых норм, дэкрэтаў зверху. Карпіза так прама і сказаў аб гэтым. Мала таго, Мікалай Мікалаевіч паставіў яшчэ і дадатковую ўмову: для спынення валютарысцкіх пачаткаў цяперашняй адносіны адміністрацыйнай падпарадкаванасці павінны быць заменены адносінамі эканамічнай узаемаадказнасці па прынцыпе «фірма (аб'яднанне) — падрадчык (завод)». Паколькі бакі да згоды не прыйшлі, апошняе слова аказалася за калектывам. Чарговай бюракратычнай задуме было сказана «не».

Так павялі сябе гродзенцы. А вось іх лідскія калегі з вытворчага аб'яднання «Будканструкцыя» падышлі да рэформы яўна непарыхтаванымі. Журналісцкія шляхі-дарогі прывялі мяне сюды праз некалькі месяцаў пасля таго, як быў ажыццёўлены (у дырэктўна-загадным парадку) перавод на гасразлік і самафінансаванне. Гаварыць на гэтую тэму давалося з многімі работнікамі амаль усіх катэгорый і рангаў — ад генеральнага дырэктара да брыгадзіра фармоўшчыкаў. І адусюль чулася: «Ну, які можа быць прыбытак пры нашым састарэлым абсталяванні? Нават калі мы нешта і зробім звыш плана, будаўнікі ўсё роўна не возьмуць. А тое, што застанецца на заводскім двары, цяпер не ўлічваецца». І — ні адзінай скаргі на моцна ўрэзаную самастойнасць, няспыную эскалацыю «ўказівак», накачак, запросаў, хоць, як стала вядома пазней, апошнія адбіраюць ва ўпраўленчага апарату не так ужо мала часу. Адно ва ўсім наўме і на языку: абсталяванне, абсталяванне...

Думаеце, выпадкова? Зусім не! Дзесяцігоддзі сучэльнага дэкрэтавання прывучылі нас бачыць панаюць ад усіх нягод у распрацоўцы разнастайных тэхніка-арганізацыйных мерапрыемстваў. Ну навошта, здаецца, той жа «Будканструкцыі» ў пагоні за прыбыткам ставіць на прырошчванне аб'ёмаў прадукцыі! Ды яшчэ пры такім пагрозліва нізкім узроўні рэнтабельнасці большасці вырабаў, які склаўся ў апошнія гады. Ці не лепш паступіць па-іншаму: асвойваць тыя ж аб'ёмы, але меншай колькасцю працуючых, з меншымі выдаткамі матэрыяльных і фінансавых рэсурсаў, з уживаннем, нарэшце, нетрадыцыйных форм арганізацыі працы? Бо логіка новага эканамічнага курсу якраз у тым, каб прымусіць працаваць супрацьвыдаткавы механізм.

А што, дарэчы, думае пра ўсё гэта эканамічны апарат? Вось тут і высветліліся самыя сумныя абставіны: такога апарату ў аб'яднанні проста няма. За тры гады тут змяніліся тры галоўныя эканамісты. Апошняму па ліку спатрэбіцца яшчэ час, каб увайсці ў курс справы. А што спытаеш з радавога спецыяліста? Хіба што апэратўныя дадзеныя. Хоць пасада завешча надзвычай гучна і адказна — інжынер-эканаміст.

(Працяг на стар. 4).

Наконт дэмакратыі і дэмакратаў

О, якіх я ведаў дэмакратаў
У гады іх шумнай маладосці!
Кожны з іх ад сацыяльнай злосці
Клакатаў, нібы вулканны кратэр.

Дзе яны цяпер? Як лёс іх склаўся?
Як жывецца змагарам заўзятым?
Ці не змучаныя, як Хрыстос распяты,
У турботах аб рабочым класе?

Што вы! Мілыя мае! Пагляньце
На былых майстроў былой шуміхі:
Колькі ў іх паставах сытай пыхі!
Колькі ў іх абапал носа глянцу!

Для чаго пішу пра іх цяпер я?
А таму, што навастрэйшы рогі
І тапырачы сярэдзіта пер'е,
Новыя вылазяць дэмагогі —

І крычаць з усіх трыбун, з экрану,
Так крычаць, што аж няма дзе дзецца...
Гэты род ніколі не звядзецца.
Бо не можа свет без... дэмакратаў.

Ён і яны

Памяці М. І. ВАВІЛАВА

Бязглуздыя, яны знішчалі розум.
Бяздарныя, яны знішчалі талент.
Вучонага з сусветным дарам божым
Тапталі, білі ў сэрца капытамі.

А ён, ледзь апрытомнеўшы, спяшаўся
Ідзі запісаць, каб іх з-за кратаў
У свет пусцілі—для людскога шчасця...
Ён даастану думаў лепш пра катаў.

Ён паміраў з надзеяй, што не згінуць
Яго апошніх творчых мук здабыткі,
Яго апошні клопат пра Радзіму...
Але яны спалілі тыя шыткі.
Не прачытаўшы нават...

Праўды ў іх не было

Праўды ў іх не было.
Не было!
Не было, бо і быць не магло.
А чаму?

А таму, што яшчэ пры жыцці,
Маладыя, у сорах ці з гакам,
Гарады — каб хутчэй ахрысціць
Сваім імем — хапалі наўзахап.
Векавыя імёны іх нішчылі
І на ўласныя перахрышчвалі.
Гэтым сказана ўсё.
У такіх —
Прагавітых і самаўлюбёных —
Марна праўду шукаць.
Для такіх —
Праўда ўся ў іх нікчэмных імёнах.

Сон у бяссонніцу

Ну й сон мне прысніўся ў бяссонную
ноч!

Стаю на пагосце нібыта,
Бярозы і сосны, капліца наўзбоч,
Крыжы і каменныя пліты.

Нікога не бачу, ды чую кагось —
Хтось кліча-гукіе штосілы:
«Гэй, дзе вы там?»

Свінні прыйшлі на пагост
І рыюць святыя магілы!..»

Гляджу, сапраўды: між сасон і бяроз —
Арудуюць морды свінялі!
Дратуюць, драпежаць, паскудзяць
пагост

І рыюць магілы святыя!

Абураны я, ды няма чым прагнаць —
Ні пугі ніякай, ні кія.
А свінні свінячаць, сапуць і вішчаць —
І рыюць магілы святыя!..

Услед за няведама кім я тады
Гукаю таксама штосілы:
«Гэй, дзе вы там?»

Свінні прыйшлі на клады
І рыюць святыя магілы!..»

Але старажы на мой крык не бягуць —
Напэўна, не чуюць, глухія...
І рохкаюць свінні, і гнюсна сапуць,
І рыюць магілы святыя...

Я ў прыступе крыўды апёрся на крыж,
А прыступ — няйначай смяротны...
«Ну, што з табой робіцца?»
Зноў ты не спіш!..»

Ды гэта ўжо голас — мне рэдны...»

Апекуну ўсіх моў на зямлі — богу

Цябе маліў я дзесяць тысяч дзён —
І ўсё дарма!.. Відаць, і ты не цэніш
Моц мовы нашай... Бог! Ты думку
зменіш,

Як я малітву абярну ў праклён.

Ты чуў — на сотнях моў —
праклёнаў многа,

Ды той, якім, лягаючы ў труну,
Цябе я нашай мовай пракляну —
Ён страшны будзе нават і для Бога!

Ганарыся, наследнік!

«Акоў паломаных жандар...»
Янка Купала, 1926.

Усё, што можаш ты сказаць
Пра мову мне, шануюны васпан,—
Я знаю: слоў дарма не траць,
Хоць і не цэняць іх у вас там...

Які ты зычыш мове лёс —
Я не па словах спасцігаю,
А кожны дзень паўсюль і скрозь
На ўласнай скуры адчуваю.

Я нават ведаю, адкуль
Ідуць «любві» тваёй пачаткі:
Тут не гадай і не маркуй —
Ад таткі роднага, ад таткі!

Яго, што ў свет цябе пусціў,
Купала знаў і перад тварам
Усёй планеты ахрысціў
«Акоў паломаных жандарам».

Трывайма, браты!

Нас могуць
Зневажаць і абражаць,
Нас могуць
Не любіць і ненавідзець,
Але мы мусім
Цвёрда помніць-знаць:
У нас ёсць Нёман,
І Дзвіна,
І Свіцязь.

Нас могуць
Чорным брудам паліваць,
Культываваць бяспамяцтва,
Бяспраўе,
Але мы мусім
Цвёрда помніць-знаць:
У нас ёсць Полацк,
Тураў
І Заслаўе.

Нас могуць
Ачмураць і падкупляць,
Штодзень даваць
Цацанкі-абяцанкі,
Але мы мусім
Цвёрда помніць-знаць
Наказ Францішка,
Кастуся
І Янкі.

Нас могуць біць —
Аж да крывавага слёз,
Каб лёкаў зрабіць
З ахвяраў здэку,
Але мы мусім
Адстаяць свой лёс,
Каб ён для нас
Шчаслівы быў
Давеку.

Таму —
Трывайма, любячы браты!
Трывайма й верыма:
Нішто не спляміць
І не асіліць нашай праваты,
І нам яшчэ паслужыць
Наша памяць!

Божа ты мой, і ў вясковым застоллі —
Балбатуны, дэмагогі, фальшыўцы...
Дзе ж тыя словы, што родзяцца ў полі,
Што вырастаюць і спеюць на ніўцы?

Дзе тыя словы, што пахнуць, як колас,
І далано табе грэюць, як зерне?
Дзе ты, сумленна народнага голас?
Хто цябе вытравіў? Хто цябе верне!..

На судзілішчы тым...

На судзілішчы тым,
Што ўчынілі сляпцы,
Быў і голас зусім не сляпога,
А таго, што даваў
На кургане-капцы
Клятву імем братэрства святога.

Ён найлепей з усіх
Знаў у той грамадзе:
У адным вінаваты «падсудны»,
Што ніколі,
Ні разу,
Ні ў чым і нідзе
Не прадаў свой народ шматпакутны.

І застрэў
У «падсуднага» ў горле камяк,
Варухнуліся здрадліва губы
І адно прашапталі —
Нячутна, няўзнак:
«Як жа гэта ты, братачка любы?...»

«Вось дзе наша пагібель,
Халопы-рабы,
Па-за гэтым прычын не шукайце»,—
Так ён «суддзям» сказаў,
І ўцямінеў ад журбы,
Як над свежай магілаю маці.

Сто разоў ганьбаваны
Паклёпам-маной
За адданасць бацькоўскаму краю,
Ён сцешыцца мог
Толькі думкай адной,
Што стрывае і гэта, стрывае!..

Ён павінен трываць,—
І трываць да канца,
Каб ісці —
І ў хадзе не згінацца —
На святло, што калісьці
З кургана-капца
Ён убачыў вачыма юнацтва.

Калі не апомнімся

Несвядомыя мухі
Ядуць мухамора на сподку.
Прагавіта —
Аж ножкамі смачна стрыгуць:
Так салодка!
Потым
Кожная робіцца вялай —
Як толькі наесца,
Адпаўзае і дохне паблізу,
Ці дохне на месцы...

А свядомыя людзі...
Свядомыя творцы прагрэсу
Шчодро сыпяць нітраты ў зямлю,
Каб былі і ў пасудзе,
Ды на рэчках крынічных,
Між вёсак,
Будуюць АЭСы...
Людзі, людзі!
Што з намі,
Калі не апомнімся,
Будзе!..

Сіндром паўгаспадара

(Пачатак на стар. 3).

ПАДОБНЫЯ ПРЫКЛАДЫ можна прыводзіць яшчэ і яшчэ. Дык як жа будзе адчуваць сябе ў такой атмасферы бюракрат? Зразумела, на вышні становішча. Ужо хто-хто, а бюракрат ведае: пакуль кіраванне эканамічнымі рычагамі знаходзіцца на дэпартаменткім паверсе, новым вытворчым адносінам не бываць. І паўгаспадар з паўмайстрам і паўлідэрам могуць не баяцца беспрацоўя. І ніякія дзяржаўна-праваныя акты не саслабляць дыктату. Да таго ж, у саміх гэтых актах нямала блытаніны і супярэчнасцей, іх логіку часам немагчыма зразумець. Узяць хоць бы рэгламентацыю

правоў і абавязкаў прадпрыемстваў і іх галіновых штабоў. У адным выпадку адказнасць за пастаўку спажыву неабходнай прадукцыі цалкам ускладаецца на калектывы вытворцаў (Закон аб дзяржаўным прадпрыемстве), у іншым гэтак патрабаванне (і таксама цалкам!) адрасуецца ўжо міністэрству, ведамству («Аб карэннай перабудове кіравання эканомікай». Зборнік дакументаў. М., Палітвыдат, 1988, с. 116).

Ці быў выпадак, каб якое-небудзь міністэрства, ведамства хоць бы рублём адказала за зрыў паставак, катастрофічнае падзенне якаснага ўзроўню вырабаў, вымыванне таннага асартыменту і іншыя смяротныя грахі? Яно не адказвае нават

за непрадуманае, незбалансаванае размеркаванне дзяржаўнага заказу паміж падведдзенымі прадпрыемствамі. Тым больш не даводзіцца гаварыць пра якія-небудзь абавязцельствы адносна спажывуца.

Ці не гэтай звязцы «бюракрат-паўгаспадар» мы і абавязаны тым, што наша эканоміка пазбавілася сацыяльных арыенціраў, а разам з імі і прыярытэтаў, неабходных для яе нармальнага функцыянавання? Бо гэта ж факт, што з «рэчы для нас» яна ператварылася ў «рэч у сабе» і выключна «для сябе». У гэтым сэнсе чалавечы фактар і сёння ўяўляецца з'явай хутчэй жаданай, чым сапраўднай.

Возьмем добра вядомы прыклад — эксперымент на Беларускай чыгунцы. Падлічана, што ў маштабах краіны ён дазволіў вызваліць 280 тысяч чалавек. Прадукцыйнасць галіны, такім чынам, узрасла. Ну, а што выйгралі мы, пасажыры? Нас сталі лепш карміць у станцыйных буфетах і рэстаранах? Правад-

ніцы ў спальных вагонах больш не падсоўваюць рваныя прасціны, непрасушаныя навалкі? Не штурмуем мы білетныя касы? Не нэндзімся на далёкіх подступах да багажных аддзяленняў? Ды не, усё засталася так, як і было. Адзінае суцэльнае — нам не стала горш. І для самой чыгункі выйгрыш уяўляецца вельмі ўмоўным, паколькі ў большасці выпадкаў скарачэнне не лішнія людзі, а вакантныя пасады. Дык чым жа, па сутнасці, такі эксперымент адрозніваецца ад навацый «добрага старога часу»?

Як бачыце, усемігутныя архімедавы рычагі маюць здольнасць лаварочвацца ў любы бок, куды загадаюць рукі, якія ляжаць на пульце кіравання.

Цікава, што пазбавіцца ілюзій эканамічнага дэтэрмінізму сёння заклікаюць нас не гаспадарнікі-практыкі, а сама эканамічная навука. Цытую акадэміка Л. І. Абалкіна: «Складанасць усёй перабудовы абумоўлена тым, што змяненні ў эканамічным базісе не даюць

аўтаматычных вынікаў, якія паліпаюць сітуацыю. Гэтыя вынікі апасрэдаваны многімі з'явамі сацыяльнага жыцця, станам культуры і маралі. Адставанне і карозіі ў гэтых сферах дасягнулі каласальных памераў, і чым далей, тым болей мы будзем упірацца менавіта ў гэтыя сферы» («Звязда», № 2, 1989).

Пакуль на месцах «камандаваных парадам» будзе паўгаспадар, паўмайстар, паўлідэр, паскарэнне не наступіць. Часам чуюцца шкадаванні: да нас, маўляў, дэмакратыя яшчэ не дайшла. І ніколі, між іншым, не дойдзе. Таму што яна... не ходзіць. Дэмакратызацыя якраз і азначае барацьбу: шырокую, адкрытую, прынцыповую. Ленін неўзабаве пасля рэвалюцыі заклікаў працоўныя калектывы вучыцца «ваяваць за сваё права».

Навучымся — забяспечым перабудове годную будучыню, не спынімся на паўперабудове.

Ігар ГРАМЫХОУ,
журналіст.

г. Гродна.

У мінулым нумары на пытанні «ЛіМа» адказвалі крытыкі І. Афанасьеў і Дз. Бугаёў. Працягваем друкаваць адказы на анкету.

1. Як суадносяцца, на вашу думку, узроўні сучаснай беларускай крытыкі і літаратуры?

2. Ці ёсць рэальныя падставы спадзявання, што крытычная думка ў бліжэйшы час зробіць рывоч у асэнсаванні літаратурнага працэсу?

3. Некаторыя пісьменнікі лічаць, што крытыкі — гэта ў пераважнай большасці людзі, якія не здолелі праявіць сябе ў іншых жанрах. Што вы думаеце на гэты конт?

4. «Я народжаны, каб называць рэчы іх імёнамі». Нанолькі адпавядае пазіцыя сучаснай крытыкі і ваша асабіста гэтаму выслоўю В. Бялінскага?

Ірына БАГДАНОВІЧ

УСЁ ЗАЛЕЖЫЦЬ АД АСОБЫ

Не стала б адлучаць крытыку ад літаратуры, бо гэта спецыфічны яе від, які жыве і развіваецца па сваіх законах. Крытыка — гэта як бы позірк літаратуры збоку на самую сябе, і пры адеутнасці такога «старонняга» позірку ўрэшце пакутуе тое, што мы прывыклі лічыць уласна літаратурай (паэзія, проза). Не сакрэт, што для многіх крытыка — гэта ўсяго толькі абслуга мастацкай творчасці, але мне думаецца, што ў гісторыі літаратуры і грамадства бываюць такія моманты, калі іменная крытыка (побач з паэзіяй), як, скажам, у «наша-

ніўскі» перыяд, адыгрывае ролю лідэра ў фарміраванні і развіцці свядомасці асобы і нацыянальнай самасвядомасці народа. З другога боку, лідэрства крытыкі можа мець негатывныя і нават небяспечныя вынікі. Прыклад гэтаму — часы панавання сумнавядомай пралеткультуўскай крытыкі, што пасляхова вынішчала ўсё жывое ў літаратуры. І не толькі ў літаратуры... Таму казаць аб суадноснасці ўзроўняў сучаснай крытыкі і мастацкай літаратуры можна, маючы на ўвазе прынамсі тры аспекты, якія характарызуюць крытыку: ацэнка

мастацкага твора, яго асэнсаванне (інтэрпрэтацыя) і бачанне ў гісторыка-літаратурным кантэксце. Зразумела, што гэта складаная задача. Часцей у крытычных артыкулах і рэцэнзіях прысутнічае толькі першы элемент. Але ж і мастацкая творчасць далёка не заўсёды спакушае крытыка на шматмерны аналіз, дае магчымасць выйсці на яго. Нельга таксама абысці і тое, аб чым калісьці казаў В. Бялінскі: бягучая крытыка ні ў якім разе не можа быць доказам ісціны ў апошняй інстанцыі, яна каштоўная толькі як сведчанне сучаснікаў і заўсёды

карэктуюцца Часам. Асабліва гэта істотна, калі ў грамадстве эстэтычныя ацэнкі твораў падмяняюцца ідэалагічнымі, або калі крытычная думка «арганізуюцца», што не такая рэдкая з'ява ў нашым жыцці. Урэшце ж усё залежыць ад Асобы творцы.

Прагнозы ў літаратуры справа не толькі авантурыстычная, але і няўдзячная. І я не дужа ўпэўнена, што патрэбен сапраўды нейкі «рывок» у асэнсаванні літаратурнага працэсу. Мастацкая творчасць, як і крытыка, павінна развівацца натуральна, і ў першую чаргу іх натуральнаму развіццю не павінна замінаць ганебная, але трывала ўмацаваная ў нашым жыцці практыка «наглядчыцтва» над літаратурай, вызначэння мяжы праўды для яе, забароненасць пэўных тэм, імёнаў. У цэлым жа ўзнікненне крытыкі знамянуе сабой досыць высокі ўзровень духоўнага жыцця нацыі, сталасць яе літаратуры, бо там, дзе няма развітай літаратуры, не можа быць крытыкі. Для яе ўзнікнення павінна быць назпашана «поле». Пры недахопе крытычнага асэнсавання назпашанага лепшыя пісьменнікі свайго часу станавіліся таксама крытыкамі (гэта часткова адказ і на трэцяе пытанне), як Максім Багдановіч, Максім Гарэцкі, а ў нядаўні час Міхась Стральцоў. Тым не менш крытычны позірк пакідае маладаследаванымі цэлыя мацерыкі

духоўнай культуры сучаснасці, як, скажам, творчасць Алеся Разанава, у асэнсаванні якой крытычнай думцы варта было б і паднапружыцца. Не ведаю, ці будзе называцца гэта «рывком», але спадзяюся на ўдумлівы і сумленны аналіз літаратурнага працэсу ў будучых працах такіх крытыкаў, як Пятро Васючэнка, Сяргей Дубавец, Алесь Бяляцкі, Ганна Кісліцкіна.

Уяўленне пра крытыкаў як пра людзей, няздольных праявіць сябе ў іншых жанрах літаратуры, здаецца мне абсурдным. Пры такім поглядзе літаратура фактычна падзяляецца не на жанры, а на касты. Уявім сабе вялізны мур, замак (старадаўні або сучасны), які ў прыцемку выглядае досыць непрэступна, але павабліва. Падыдзе адзін, адкалупне ад цагляны і будзе добра пастаўленым голасам з акцэнтам ў патрэбных месцах вызвоньваць, што гэты надзвычайны мур збудаваны з самае лепшае цагляны ў свеце. Падыдзе другі, разруйнае каменне, каб зазірнуць у сярэдзіну мур: дзе ж там самы запаветны ягоны пакойчык, пакойчык-скарбніца, куды сцягваюцца, як нітачкі, усе таямніцы адмысловага збудавання? І пачынае павінаць груды камяняў. Падыдзе трэці, ашчадна і нетаропка перабярэ мур па цагляніцы да самых сутэрэняў і складзе ўсё наноў амаль так, як было, толькі замак той зашцеўца знутры ўсімі сваімі па-

Ігар ЖУК

САМАЎСВЕДАМЛЕННЕ КРЫТЫКІ

Сённяшні стан літаратуры — як адчуванне рэдкалесся: скрушна і вусцішна. Наваколле свеціцца «белымі плямамі», і іх не могуць захінуць ні пасобныя магутныя кроні, ні тым больш — сухастойны. Вусцішна яшчэ і ад таго, што ў рэдкалесці найбольш прыкметна, як дрэвы падаюць, пакідаючы за сабой прагал, якога няма каму і запоўніць. Мележ... Макаёнак... Караткевіч... Бечык... Стральцоў...

Гаворка не пра тое, нібыта беларуская зямля сышла талентамі. Гаворка пра тое, што пладаносны пласт яе няшчадна здэфармаваны і парушаны. Адна літаратурная крытыка тут змяніць штосьці істотна наўрад ці магла. Такое воль суад-

нясенне. Суадносціца могуць рэчы, якія знаходзяцца ў адной сістэме каардынат. А сённяшняе адставанне крытыкі, я сказаў бы лепш — яе грамадская непадрыхтаванасць была як быццам сацыяльна запраграмавана, закладзена ў цэлым шэрагу фактараў. Гэта, пераважна, яўная паслабленасць (з прычыны вымушовай перарывістасці) традыцый мастацкай крытыкі. Па-другое, адсутнасць у Беларусі ўсякае крытыкі ў самым шырокім сэнсе. У нас няма крытыкі грамадскай, крытыкі навуковай, крытыкі прыродазнаўчай і г. д. Патрэбна, непаўната агульных ведаў і ведаў літаратурна-мастацкага характару ў прыват-

насці. Блізкая з гэтай прычына — некантактнасць з сусветнымі культурамі, з разнастайнымі філасофскімі сістэмамі і адметнымі сістэмамі светабачання. Чаму ў нас так рэдка пракідваюцца крытыкі - індывідуальнасці? Чаму блізнячкі-меркаванні і блізнячкі-артыкулы так лоўка і казённа падстрыгаюць і прычэсваюць і без таго не надта віхрастую літаратуру? А, відаць, таму, што бракуе індывідуальна - філасофскага пункту гледжання. Есць пакуль што агульная, адна на ўсіх дадзена, а таму абсалютна безаблічная «філасофія». Далей — небагаты скарб адукаванасці. Уся сістэма навучання літаратуры ад школы і да ВНУ як знарком па-

будавана так, каб родную літаратуру не толькі не ведалі, а яшчэ ў дадатак і не любілі. Нарэшце, слабасільная плошча крытычных аддзелаў перыядычных выданняў.

Прычыны рад можа быць дапоўнены ці аспрэчаны, пастаўлены ў іншай паслядоўнасці — гэта не так важна. За ўсім бачыцца іншае: мысленне наша ў масе сваёй аб'ектыўна не магло стаць крытычным. Не ў тым сэнсе, што не хапае рэдкалізму ці раз'ятранай «жоўці». Яму не хапае універсальнай аналітычнасці. Мы надта аднабаковыя, каб выказаць меркаванне аб'ёмнае. Гэтая якасць, што вельмі істотна сказваецца і на агульным стане мастацкай літаратуры, але скрадаецца там дружным агульным напорам на тэму, у крытыцы праяўляецца ва ўсю, агаляючы грамадскую (а не прафесійную) запраграмаваную яе непадрыхтаванасць быць выразнікам усяго стану інтэлектуальнага развіцця грамадства.

Пераадоленне вышэйназваных, а магчыма, і больш глыбокіх прычын зможа паставіць на крыло перш за ўсё сама літаратура. Ну, а крытыка?.. Яна недзе побач. Не крытыка

прадпісвае законы літаратурнага развіцця, але яна вытлумачвае і спасцігае логіку літаратуры. Калі нам час — і знак пытанні і прагненне ісціны, то чаму б і не паспадзявацца на рывок?..

У крытыкі, як і ў літаратуры, таксама павінна быць уласнае самаўсведамленне. Мы не вельмі шчыруем, каб зразумець нават тое, што зроблена дзеля гэтага самаўсведамлення, прынамсі, працамі М. Мухоманскага, У. Конона. Факт канстатуем, не надта пранікаючы ў глыбіню факта.

Зрэшты, не вельмі рупімся зразумець і той момант, што з-за адсутнасці паўнаважнага ўсведамлення крытыкай яе самацэннасці ў нас і гаворкі быць не можа пра самастойнасць крытыкі і крытыкі. Сама свядомасць тых літаратараў, якія працуюць у жанры крытыкі, не дыферэнцыравана, не вылучана ў цалкам самастойную галіну. Яна, свядомасць, настолькі яшчэ сінкратычная, што не можа вярнуцца творцам уласцівацю, характэрнай толькі таму спецыфічнаму жанру. Вось чаму ў нас з большай логікай і верагоднасцю нараджаюцца тонкія «шматстаночнікі», як М. Стральцоў, —

Анатоль СІДАРЭВІЧ

САМАСВЯДОМАСЦЬ ЛІТАРАТУРЫ

У тым, як гучыць першае пытанне, я бачу пэўнае супрацьпастаўленне крытыкі і літаратуры. Калі ж кіравацца тою ісцінай, што крытыка ёсць самасвядомасць, самапазнанне літаратуры, дык убачым дыялектыку гэтых адносна самастойных галін мастацкае свядомасці. Выдатная белетрыстыка нараджае выдатную крытыку, якая часта становіцца разнавіднасцю белетрыстыкі. Возьмем, да прыкладу, прадмову Антона Навіны да другога выдання «Вянок». Пяць старонак машынапісу — а як многа сказана! Бо сам «Вянок», сама асоба Мак-

сіма Багдановіча натхняюць, будзяць думку. Што гэта так, мы пераканамся яшчэ раз, калі ўспомнім «Загадку Багдановіча», напісаную Міхасём Стральцовым. Што гэта — крытыка, літаратурнаўства, проза? Есць, праўда, сухаватая, менш вобразная, але багатая на думкі і назіранні крытыка. Успомні працы Алеся Адамовіча аб творчасці Максіма Гарэцкага і Кузьмы Чорнага, Рыгора Бярозкіна — пра Янку Купалу, Максіма Багдановіча, Аркадзія Куляшова, Аляксея Пысіна. Гэта як закон: творы выдатных пісьменнікаў стымулююць

думку, абуджаюць пачуцці. У кожнай літаратуры мы бачым такую карціну: добры пісьменнік абавязкова знаходзіць добрага крытыка, інтэрпрэтатара і каментаратара ягоных твораў. Добры крытык — гэта асоба, надзеленая адчуваннем слова, стылю, асоба, якая сама валодае словам, мае свой стыль. Добрыя крытыкі сустракаюцца, мусіць, не часцей, чым добрыя белетрысты. Не ведаю, ці пісаў калі-небудзь Ігар Дзядкоў вершы і прозу, але ягоныя артыкулы і рэцэнзіі вылучаюцца стылем, уражваюць густам. Глыбока па-

важаю Віктара Карамазаву як апавядальніка. І мушу сказаць, што я не чытаў нічога лепшага аб творчасці Міхася Стральцова, як эсэ В. Карамазаву ў лютаўскай кніжцы «Польмя» за 1987 год. Не забуду, з якім задавальненнем рэдагаваў эсэ Уладзіміра Калесніка «Час вызвалення» і «Абед у Таўлая»... Не думаю, што «не здолелі праявіць сябе ў іншых жанрах» Іван Мележ, глыбокі крытык, эсэіст Янка Брыль (успомніце кнігі «Роздум і слова», «Трохі пра вечнае»), Алесь Адамовіч, Міхась Тычына. Здаецца, няблага пішуць вершы і прозу маладыя Ірына Багдановіч, Пятро Васючэнка, Сяргей Дубавец. А дактары навук Мікола Ароўка, Адам Мальдзіс? Кожны з іх паказаў, што валодае словам не горш за некаторых «чыстых» белетрыстаў.

Тэзіс «не здолелі праявіць сябе ў іншых жанрах», мяркую, паходзіць ад «пакрыўджаных» паэтаў і прызікаў.

Добра, калі крытыкі крытыкуюць кепскія кнігі. Але гэта няўдзячны занятак. Не таму, што ім пачынаюць псаваць нервы, а таму, што няздару кры-

тыкай не перайначыш, таленту яму не надасі. Няздары сярдуюць на крытыку і тады, калі яна іх не чапае. «Не заўважаюць!» Не ведаю, хоць адзін таленавіты прызічны твор, зборнік паэзіі, які б крытыка ўрэшце не заўважыла. Са свайго досведу крытыка і рэдактара зрабіў выснову: трэба дапамагаць талентам, папулярываць іх. А творцы шэрай плыні заўсёды знойдуць сабе «кішаньковага», як казаў Піліп Пестрак, папулярыватара. Надта ж умеюць гэтыя творцы гуртавацца, ствараць хаўрусы, учыняць звадкі...

«...назваць рэчы іх імёнамі». Я рады, што летас і сёлета на старонках «Крыніцы» ўдалося надрукаваць пасобныя творы Алеся Гаруна, Андрэя Зязюлі, Ігната Канчэўскага, Макара Краўцова, Казіміра Сваяка, Фабіяна Шантыра, на чые імёны ў свой час было накладзена табу, што ўдалося вярнуць сёतो са спадчыны Янкі Купалы, Якуба Коласа ды Змітрака Бядулі, што ўдалося надрукаваць артыкул пра Вацлава Ластоўскага, які я разглядаю як падрыхтоўчую работу да больш

коямі, і флігель падасца не такім ужо недарэчным у агульнай забудове... Але часам аказваецца, што цымяна-непрыступныя муры зусім не замак, а звалка будаўнічых матэрыялаў або так-сяк скляпаннае збудаванне, невядома для каго і невядома навошта... Усё залежыць ад Асобы творцы. У любым жанры.

У выслоўі Бялінскага я вылучаю прынамсі два моманты, істотныя для крытыкі ранейшай і сучаснай: тое, што пазіцыя яе павінна быць сумленнай, а крытэрыі адзінкі — эстэтычнымі. Але мы часта ўсё ж збіваемся на прасталінейнасць у сваіх меркаваннях і прасталінейнасць выдаём за пазіцыю. А фігуральныя выражэнні — за напрамкі дзейнасці. Які сэнс ва ўсім нагавораным, калі слова неадэкватна паняццям? Гэта або свядома мана, або элементарная недасведчанасць. І тое, і другое існуюць, прысутнічаюць. Але ж існуе яшчэ і іншае. Тое, што ў рэчы ёсць Імя і ёсць імёны, «субцітры», якія Імя суправаджаюць. Часам і часта гэтыя «субцітры» выдаюцца за Імя. Дарэчы, гэта ўласціва не толькі крытыцы і не толькі мастацкай творчасці. У гісторыі грамадства вядомы перыяды, калі можна перамаўляцца толькі пры дапамозе «субцітраў». Загана не гэта, а тое, што з часам такое перамаўленне становіцца звычайным і пануе нават тады, калі за голаснае вымаўленне Імені не распінаюць.

час Бялінскага яшчэ не настаў. Розныя літаратары сучаснасці ў адным. І гэтая сінкратычнасць мастацкай свядомасці, мастацкага мыслення служыць прыдатнаю глебай для ўяўлення, што крытык — наўдаліца ў іншых літаратурных жанрах. Нараджэнне крытыка — рэдкаснае з'явішча, феноменальна рэдкаснае. Таму што — я зноў падкрэсліваю — гэта асобная сфера мыслення. Гэтую загадку разгадаць вельмі цяжка, але факт застаецца фактам: часцей і больш плённа «нараджаюцца» і паэты, і празаікі, і толькі адзінкі (часам, аж у стагоддзе) — крытыкі. Найчасцей крытыкамі становяцца, так бы мовіць, ад яра. Слыху на слова можна навучыцца, можна адшліфаваць уласны ход разважанняў, можна развіваць і ўдасканаліваць гэтыя якасці. Але гэта і будзь развітыя ці ўдасканаленыя якасці, а не прыроджаныя ўласцівасці, здольнасці да спасціжэння таямніц мастацтва.

Што ж датычыць сябе асабіста, дык я толькі магу прызнаць незалежную аб'ектыўнасць рэчаў у свеце. Назваць іх сваімі імёнамі, можа, папшасціць каму-небудзь іншаму.

г. Гродна.

грунтоўнага нарыса жыцця і творчасці гэтай неардынарнай асобы. Вось як я разумею словы «...назваць рэчы іх імёнамі».

«Я народжаны, каб называць рэчы іх імёнамі». Тут, думаю, Вісарый Рыгоравіч выявіў уласцівае шмат каму з дускіх мастакоў і мысліцеляў месіянаства. «Я народжаны» гучыць самаўпэўнена. Ці не тая самаўпэўненасць апанавала Бялінскага, калі ён ганіў Шаўчэнку і ўкраінскую мову? Не трэба ўпэўніваць самога сябе, што ты вышчэш іспіну ў апошняй інстанцыі.

Крытычная думка зробіць рывок у асэнсаванні літаратуры працэсу тады, калі проза, паэзія, драматургія зробіць рывок у сваім развіцці. Давайце згадаем 50—60-я гады. Пакуль што я не бачу скачка. Пакуль ідзе колькаснае назапашванне, я акунуўся ў гісторыю. Зараз самы час усвядоміць «прычыны нашых крыўд і бед». На кожным новым вітку развіцця грамадства трэба нанавіць асэнсаванне мінуўшчыны. Не ведаю, ці хутка я звярнуся да сучаснага літаратурынага працэсу.

Ліпеньскімі днямі ў сталіцы Беларусі сустрэліся два калегі, маладыя перакладчыкі, — гасць з Беластоцкага краю, супрацоўнік рэ-

Сяргей ШУПА. Ян, скажы, што ты цяпер робіш у Мінску? Ян МАКСІМЮК. Я прыехаў сюды з групай настаўнікаў беларускай мовы з Беластоцка ў ваш педагогічны інстытут на курсы павышэння кваліфікацыі.

С. Ш. То ты хіба намерыўся павысіць сваю кваліфікацыю ў валоданні беларускай мовай? Я. М. Я прыехаў як кіраўнік групы, а кіраўніку ж неаб-

зунгам быў заклік: «Беларусы! Пра нашы справы будзем гаварыць самі». Выбары на Беластоцчине сталіся шокавай тэрапіяй як для нас саміх, гэтак і для палякаў. Але яна неабходная...

С. Ш. Пра БАС і БГКТ мы сёе-тое чулі і чыталі. А што такое Беларускі клуб, дык, пэўна, мала хто ведае.

Я. М. Так, бо пакуль што Клуб існуе як згуртаванне не-

дакцы «Ніва» Ян Максіміук і «тутэйшы», рэдактар выдавецтва «Мастацкая літаратура» Сяргей Шупа. Іх гутарку і прапануем чытачам «Ліма».

ня і развіцця толькі тады, калі мы будзем адчуваць у Беларусі трывалую духоўную і маральную апору. Беларуска праблема ў Польшчы для палякаў, мякка кажучы, незразумелая. Бо для пераважнай большасці на ўсход ад Мастоўлян і Белавежы пачынаецца Расія. Беларусь — гэта для іх не болей, чым географічна-адміністрацыйнае паняцце. Дык што ўжо казаць пра іхнія веды аб існаванні беларускай меншасці

яны ні пражывалі. Гэта добрая зарука на будучыню, лепшую, як спадзяюся, але ў сучасны момант яшчэ дужа няпэўную... С. Ш. Адчуваю шмат горачы ў тваіх словах...

Я. М. Справа не ў словах, а ў канкрэтным дзеянні. Каб не пукастасловіць, прывяду адзін прыклад, звязаны з побытам групы нашых настаўнікаў тут, у Мінску. Магчыма, камусьці ён можа падацца занадта дробязным. Але для мяне ён значна больш, чым вось, кожны ўдзельнік курсаў атрымаў тут стыпендыю ў суме 150 рублёў (на месяц). За гэтыя грошы можна пракарміцца і нават на цукеркі і квас прыхаваць. У той жа час настаўнік фізікі, матэматыкі ці біялогіі, які прыязджае з Польшчы ў Савецкі Саюз на курсы павышэння кваліфікацыі, атрымлівае 250 рублёў. Няўжо патрэбы, скажам, настаўніка фізікі ажно настолькі большыя за патрэбы настаўніка беларускай мовы?

Перад выездам у Варшаву, у Цэнтры ўдасканалення настаўнікаў мне растлумачылі, што арганізацыя курсаў для настаўнікаў беларускай мовы адбываецца паводле іншых правілаў, чым для ўсіх астатніх. Кошты па ўтрыманні ўдзельнікаў гэтых курсаў бяра на сябе Беларусь, так як, дарэчы, кошты па ўтрыманні настаўнікаў польскай мовы з Беларусі, што прыязджаюць у Польшчу, бяра на сябе польскі ўрад. Я пацкавіўся, якую стыпендыю атрымліваюць савецкія настаўнікі ў Польшчы. Аказваецца, Міністэрства нацыянальнай адукацыі выплачвае кожнаму ўдзельніку ў залатоўках 17 рублёў на дзень. Нават улічваючы некаторую розніцу ў вартасці рубля ў вас і залатоўкі ў Польшчы, заўважым, што несурмернасць у гэтых сумах атрымліваецца каласальная. У Мінску я даведаўся, што грошы на курсы беларускіх настаўнікаў размяркоўвае Дзяржаўны камітэт па народнай адукацыі ў Маскве, і тут, хоць ты плач, хоць ты смеяся, нічога не зробіш.

Канечне, мы б сюды прыехалі нават і ў тым выпадку, калі б трэба было ўтрымлівацца за ўласныя грошы. Тым больш, што ў Мінскім педагогічным інстытуце прымаюць нас надзвычай сардэчна. Маю на ўвазе і апекуноў нашай групы, навуковых супрацоўнікаў інстытута Ірыну Мікалаеўну Саматую і Мікалая Георгіевіча Яленскага, і ўсіх выкладчыкаў на курсах... Але вось там, на самай гары, на справу глядзіць інакш. Яшчэ раз падкрэсла: справа тут не ў грахах, а ў прыныцы, у павязе да чалавека. Каб ён не адчуваў сябе ў параўнанні са сваімі калегамі, настаўнікамі іншых прадметаў, чалавекам ніжэйшай катэгорыі. Я адчуваў бы сябе брыдка перад настаўнікамі з Беластоцка, калі б змаўчаў пра гэтую справу.

Дарэчы, я ўжо крыху прытаміўся гэтым сузіраннем беларускай нацыянальнай нядолі. Мабыць, табе будзе цікава пачуць пра нешта больш лёгкае. Напрыклад, як мне падаліся мінчанкі, або што я думаю пра часопіс «Політычскі сабеседнік»?

С. Ш. Разумею, што ты стаіміўся. Але было б недаравальна, калі б пры гэтай нагодзе я не спытаўся пра тое, што хваляе не аднаго мяне. Дык вось, апошняе пытанне: што з тваім перакладам «Уліса» на беларускую мову?

Я. М. Скажу каратка, каб не блытаць і так заблытаную справу. У наступным годзе ў «Далеглядах» будзе апублікаваны ўрывак перакладу, памерам прыблізна ў два друкаваныя аркушы. Закончыць пераклад поўнасцю я мяркую недзе да каляд наступнага года. У выдавецтве «Мастацкая літаратура» ставяцца прыхільна да публікацыі перакладу асобнай кніжкай. Калі не здарыцца нічога непрадбачанага, то «Уліс» выйдзе кніжкаю ў 1992 годзе, на сямідзесятую гадавіну з часу публікацыі арыгінала.

Сустрэчы, гутаркі

ШТО БАЧЫЦЦА З-ЗА ДЗЯРЖАЎНАЙ МЯЖЫ?

визкова павышаць кваліфікацыю: хопіць з яго, што ён кіраўнік. Дык вось, шведжаюся па Мінску, абліваюся потам у летняй спякоце і шукаю цікавы матэрыял у «Ніву».

С. Ш. Што новага чуваць на Беластоцчине? У нас, бадай, не ўсе ведаюць, што ёсць у Польшчы гэтка беларуская аўтаномія з цэнтрам у Беластоку, дзе гавораць па-беларуску (не тое, што тут), газета, радыё і ўсё такое...

Я. М. Што да аўтаноміі, дык упершыню беларусы заікнуліся пра яе адно мінулай восенню, на XI з'ездзе Беларускага грамадска-культурнага таварыства, але развіваць гэтую тэму пакуль што не наважыліся. А чуюць беларускую мову на беластоцкай вуліцы даводзіцца не часцей, чым у Мінску... Хаця апошнім часам яна загучала лозунгамі са сцен гарадскіх камянін. Маю на ўвазе нашу выбарчую кампанію ў маі. Упершыню за сорак пяць гадоў існавання Народнай Польшчы беларусы вылучылі сваіх кандыдатаў на выбарах у польскі парламент.

С. Ш. Хто гэта — беларусы, хіба БГКТ?

Я. М. БГКТ далучылася да выбарчай кампаніі крыху пазней, самі ж кандыдатаў вылучыў Беларускі клуб — нядаўна ўзнікшае палітычнае прадстаўніцтва беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы. У Сенат быў вылучаны кандыдатам пісьменнік Сакрат Яновіч, а ў Сейм — Юген Мірановіч, гісторык і грамадскі дзеяч. Кампанія праводзілася пры дапамозе сяброў Беларускага аб'яднання студэнтаў (БАС) і сакратара БГКТ Віктара Стахвюка, які быў шэфам выбарчага штаба. Пра самыя выбары гаварыць зашмат не буду, бо ўсё будзе падрабязна выкладзена ў «Бюлетэні Беларускага клуба», які выйдзе ўвосень. Вынікі выбараў перавысілі нашыя спадзяванні. Мы, вядома, прайгралі, бо не былі падрыхтаваны ні псіхалагічна, ні арганізацыйна да гэтай палітычнай акцыі. Але мы заіснавалі як палітычная сіла — трэцяя ў рэгіёне побач з урадава-партыйнай кааліцыяй і «Салідарнасцю». Я ўпэўнены, што дзень 4 чэрвеня 1989 года (дзень выбараў) стаўся пераломным для беларусаў Беластоцка. Быў зроблены той важны крок, які неабходны на шляху да ўсвядомлення сябе народам: беластоцкія беларусы сталіся палітычным суб'ектам. Дарэчы, беларусы сярод усіх нацменшасцяў Польшчы былі адзіныя, хто вылучыў на выбары сваіх нацыянальных кандыдатаў і веў выбарчую прапаганду на роднай мове. Нашым выбарчым ло-

фармальнае. Задача Клуба — асэнсаванне палітычных падзей у Польшчы з беларускага пункту гледжання ды каардынацыя дзеянняў дзеля захавання тоеснасці і самабытнасці беларускай нацыянальнай меншасці ў ПНР. Усё сведчыць, што праз чатыры гады, у час наступных выбараў, у краіне набудзе далейшае развіццё палітычны плуралізм, магчыма, узнікнуць новыя палітычныя групы ці нават партыі. Дык вось, у такіх абставінах метаю Клуба ёсць стварэнне беларускай палітычнай арганізацыі дэмакратычнага кірунку.

С. Ш. На якую сацыяльную базу можа разлічваць такая арганізацыя? Ці маюць беластоцкія беларусы дастаткова палітычнай і нацыянальнай свядомасці, каб падтрымаць гэты грамадскі пачынак?

Я. М. Надзея перадусім на моладзь, на гарадскую моладзь. Васьмідзесяты гады паказалі, што беларусы на Беластоцчине не зьявіліся. Наша «малае беларускае адраджэнне» пачалося ў 1981 годзе ў студэнцкім асяроддзі. Маю на ўвазе тагачасную спробу заснаваць беларускае студэнцкае згуртаванне, якая закончылася няўдачай, але дала імпульс да барацьбы. Адметнымі вехамі на шляху гэтае барацьбы сталіся «Сустрэчы», першы часопіс беларускага студэнцтва ў Польшчы (выходзіць з 1984 года). Першы з'езд беларускіх студэнтаў у Бельску (вясна 1987) і рэгістрацыя БАСу як арганізацыі агульнакраёвага абсягу (восень 1988). Можна сказаць, што БАС з'яўляецца авангардам беларускага адраджэння на Беластоцчине. Апошнім часам у плынь беларускага руху актыўна ўлілася моладзь з Праваслаўнага брацтва, якое гуртуе малады адраджэнцкі рух у Польскай аўтакефальнай праваслаўнай царкве. Гэта вельмі істотны факт, бо большасць беларусаў Беластоцка ўсвядомляе ў большай ступені сваю канфесійную адметнасць, чым адметнасць нацыянальную. Застаецца спадзявацца, што гэтыя дзве адраджэнцкія плыні — нацыянальная і рэлігійная — зліюцца ў адно рэчыва.

С. Ш. Думаю, усе беларусы тут шчыра падтрымаюць гэтае тваё спадзяванне. А як, дарэчы, бачыцца вам з-за дзяржаўнай мяжы нашае «вялікае беларускае адраджэнне»?

Я. М. Не магу гаварыць за ўсіх беластоцкіх беларусаў, але шмат хто прыглядаецца да гэтага адраджэння з надзеяй. Вам трэба ўсвядоміць, што беларускі адраджэнцкі рух моцна падкрэслівае справу духоўнай еднасці ўсіх беларусаў, дзе б

на Беластоцчине! Стагоддзямі рабілася ўсё, каб склаліся такія ўяўленні. Ці змяняцца з часам гэтыя ўяўленні — залежыць найперш ад вас. Ды мала таго, мусяць змяніцца і нашыя «ўнутрыбеларускія дачыненні». Маю на думцы шырэйшыя грамадска-культурныя кантакты жыхароў БССР з беларусамі ў Польшчы. Вось палкі, напрыклад, выдатна ўсвядомляюць сабе значэнне сувязі з суродзічамі па-за межамі Польшчы дзеля ўзбагачэння свае культуры і павышэння аўтарытэту дзяржавы ў свеце. Яны ў развіцці гэтых сувязяў маюць традыцыі і поспехі. Ім можна толькі пазаздросціць. І не здзіўляцца, што якраз культурна-грамадская актыўнасць палякаў на Літве, Беларусі ці ў Украіне мае такі дынамічны характар. Нам жа, беларусам, не хапае ці то смеласці, ці то элементарнага асэнсавання паняцця беларускага этнасу. Усё замыкаецца межамі рэспублікі. Беластоцкія беларусы для большасці з вас тут у Мінску — гэта нейкі скасабочаны ў духоўных адносінах паляк. Агульна кажучы, такое ў нас на Беластоцчине склалася ўражанне. Вядома ж, апошнім часам нешта скранулася з месца. Да некаторых з вас трапляе беластоцкая «Ніва», можа пачытаць пра наша жыццё-быццё там, за мяжою, пра нешта даведацца, задумацца. Узніклі першыя кантакты на афіцыйным узроўні: паміж БГКТ і «Радзімай», паміж уладамі Беластоцкага ваяводства і Гродзенскай вобласці. Але ўсё гэта з аглядак, з асцярогай, каб, крый божа, чаго нечаканага не выйшла... Пра нармальныя сувязі, як і належыць цывілізаваным людзям, гаварыць пакуль што не даводзіцца. Дарэчы, каму б не парупіцца аб стварэнні беларускага консульства ў Бельску, накітаць польскага, што існуе ў Мінску? Важна ўсвядоміць, што такая непаўторная з'ява, як беларуская нацыянальная меншасць у Польшчы, не павінна заставацца па-за ўвагаю ўрада рэспублікі. Ці ж трэба нам зноў і зноў паўтараць памылкі гісторыі, у якой наш народ шчодро дарыў суседзям сваіх сінюў і дачок, не патрабуючы за гэта нічога ўзамен?

Беларусы на Беластоцчине сваёй грамадска-культурнай актыўнасцю ўпісваюцца ў панараму агульнапольскага жыцця, дадаючы яму своеасаблівага каларыту, але ці ж трэба тут абгрунтоўваць, што тая актыўнасць прыносіць плён галоўным чынам на абшары беларускай культуры. Дык вось, ваш беларускі адраджэнцкі рух моцна падкрэслівае справу духоўнай еднасці ўсіх беларусаў, дзе б

3 паэтычнай пошты

Алесь ПІСАРЫК

3 вамі—

ЯК З ЖЫВЫМІ, ГАВАРУ...

Памяці аднавяскоўца, Старшыні ЦВК БССР Аляксандра Рыгоравіча Чарвякова 3'езд ідзе...

І — пільная ахова. І абвостраны слых і зрок. Цэліцца

у сэрца Чарвякова Верны варашылаўскі стралок.

Гулкі стрэл... І патануў у дыме Калідорчык вузкі і глухі. І застылі вочы маладыя, Поўныя адчаю і тугі...

І пайшла па свеце пагалоска: Новы вораг выкрыўся — карай! Ды слязой зайшла наша вёска, Ды журбой заліўся родны край.

Радые ж хлусліва потым скажа, Што ён сам застрэліўся...

Шкада, Што не хутка вузел той развяжа Зломленая горам грамада, Што слязу няўцешную глытае, Вечнай праўды тоячы грамы...

Хто страляў — Ніхто не запягае, Бо народ — Загнаны і нямы,

І грывіць балюча звон кайданні Высланых навечна ў Салаўкі: Засцілаюць снежныя бураны Землякоў бяскрыжыя грудкі...

Хто віной таму, Што іх імёны Подласцо аблітыя былі? Міхасі, Алесі і Лявоны, Вы — Навек сыны сваёй зямлі;

Ажылі вы зноў пасля рэпрэсій... З вамі — Як з жывымі, гавару. Вы ў народнай памяці ўваскрэслі, Помніце вас і любіць Беларусь!

Мо так адны мы, беларусы, Нядбайна нішчым старыну: То —

Курганы князёвы рушым, То ў цэрквы — Звозім збажыну...

Ваду з балотцаў смочуць трубы, А хто, скажыце, прыкмячаў, Як паплавы сухія губіць Густы быльнёг і малачай?

І ў мовы лёс палынна-горкі. Змялела моўная рака, І не пазнаць у час гаворкі У сваёй жа вёсцы — Земляка...

Мо ў тым — Падлашчванне сляпое... Але, даруйце,—перад кім, Калі — Радзіма за тэбою? Чаго ж баімся, землякі?

Што гэтак сэрца даймае? Стыне калінавы звон. Скошаны травы... Гукае Лету Жніво наўздагон.

Вольна задыхалі грудзі Зёлкамі... Кругам — зямля... Сэрца лагодзяць і студзяць Зронкія крылы чмяля...

Стукае горача ў скроні. Стому забыўшы, ляжу. Хмарка нячутна зароніць Лёгкі спакой у душу.

О, Беларусь, мая шыршына, зялёны ліст, чырвоны цвет! У ветры дзікім — не загінеш, чарнобылем не зарасцеш. У. Дубоўка. 1926 г.

ВАН Паўлавіч Мележ марыў напісаць раман пра вучоных-атаманікаў, іх незвычайную адказнасць перад чалавецтвам. Збіраў неабходную літаратуру, а каб паўней, аб'ёмней уявіць працу і жыццё вучоных, тая праблема, што іх хваляюць, сустракаўся, гутарыў з многімі. Смерць не дала пісьменніку здзейсніць задуму. Смерць уратавала і ад таго гора, якое перажылі ды перажываюць і цяпер яго землякі, увесь беларускі народ пасля аварыі на Чарнобыльскай АЭС. І вось каторы ўжо час не пакідае мяне думка, напамінае і напамінае аб сабе: «Няўжо ў Мележа было прадчуванне, адкуль найбольшае ліха чакае яго землякоў, усю Беларусь?» У мастакоў такое бывае... А Мележ быў мастак, вялікі нацыянальны мастак...

У чэрвені 1963 г., плаваючы на цеплаходзе «Огонёк» па рэках Палесся, я ўпершыню убачыў Чарнобыль. У сваім дарожным дзённымік «Зямля маіх прод-

каў» я пісаў тады: «Вось і яшчэ адзін украінскі гарадок, адно з даўніх пасяленняў на Прыпяці — Чарнобыль. Тут міжволі прыгадаеш прымаўку — блізка відаць, ды далёка сігчыць. Прайшло больш за паўгадзіны, як выплыў гэты гарадок на гарызонце і ўсё яшчэ стаіць на пагорку, на кручы, і з ракі, нават цяпер, нагадвае вялізны замак. Некалькі цэркваў з залатымі макаўкамі надаюць гораду старадаўні, вельмі нават старадаўні выгляд...»

Не думаў, не ўяўляў я, што тут, непадалёку ад Чарнобыля, праз нейкі час будзе збудавана атамная электрастанцыя, пасля аварыі якой гарадок гэты стане вядома на увесь свет, увайдзе ў гісторыю як напамінак чалавецтву, што яго чакае, калі яно не прыкладзе намаганняў, не спыніць набліжэння атамнай катастрофы...

У маёй роднай вёсцы Вялікі Бор, якая знаходзіцца ад Чарнобыля ўсяго за якую паўсотню кіламетраў, не ведалі да будаўніцтва атамнай электрастанцыі многіх хвароб. І раптам менавіта ад іх пачалі паміраць людзі... Цяпер, пасля аварыі, не-не дый прыходзяць у галаву здагадкі: а ці не было радыеактыўных выкідаў і раней, толькі ў меншых дозах?

Маё заповітнае жаданне, нават як бы патрэба: пакінуць горад і вярнуцца ў сваю родную вёску, пакыць зноў там хоць некаторы час. У другой палове красавіка 1986 г. я вызваліўся ад працы ў Саюзе пісьменнікаў і, што называецца, пачаў пакаваць чамадані да ад'езду ў вёску. І таму як крушэнне планаў, катастрофу ўспрыняў паведамленне пра аварыю на Чарнобыльскай АЭС. Першая мая думка была: «Няўжо не суджана збыцца маёй мары, няўжо аварыя навечна перакрэсліць мае планы?»

Першыя афіцыйныя паведамленні пра аварыю не супакоілі мяне. Наадварот, насцярожылі, пасяялі яшчэ большы неспакой, трывогу. Чаму нацыя ў паведамленнях робіцца не па самой аварыі, а на сродках масавай інфармацыі капіталістычных краін, якія нібыта перабольшваюць памеры бяды, паднялі антысавецкую істэрыю? Уключыў замежнае радыё. Трэск, гуд — ні слова не разабраць. Праўда, натрапіў на перадачу па-польску... Уга, чаго нарабілася! Павысіўся радыяцыйны фон амаль ва ўсіх краінах Еўропы, радыеактыўныя ізатопы выпалі ў Швецыі, Заходняй Германіі, Канадзе... Няўжо бяда абмінула Беларусь? Наўрад... Тады... Чаму маўчым, чаму не папярэджваем насельніцтва аб небяспецы? Уключыў тэлевізар — на экране паказваюць, як у Брагінскім, Хойніцкім і Нараўлянскім раёнах — самых блізкіх да Чарнобыльскай АЭС — сеюць... Ці мы штосьці хаваем, дакладней, ад нас хаваюць, ці пань-капіталісты змарок паднялі вярхал, каб чарговы раз збэсціць наш лад?..

На Першамайскія святы — а іх аж чатыры дні — многія паехалі дадому, у свае вёскі. Можна і мне паехаць? Цёпла ж, сонечна, як рэдка калі і ўлетку бывае. Але штосьці стрымала мяне, не ахоціла ехаць. Відаць, тое, што збіраўся ж у вёску, да маці, братоў, надоўга, можна, нават на ўсё астатняе жыццё...

Сустраўся з тымі, хто пабываў на Першамайскія святы і ў Хойніках і ў Вялікім Бору. Усё там спакойна, ніякай трывогі. Сеюць, загараюць, п'юць малако, ядуць першую зеляніну — шчаўе, крапіву, цыбулю, часчок...

Мінае дзень-два, і да мяне даходзяць чуткі, што з некалькіх раёнаў, у тым ліку і з Хойніцкага, пачалася эвакуацыя насельніцтва. Тэлефон мой не змаўкае — звоняць і звоняць землякі, што прыжыліся ў Мінску: ці не маю якіх-небудзь звестак з дому? Афіцыйныя асобы, з якімі сустраўся, пацвердзілі: усё правільна, эвакуацыя ідзе. Але менавіта з якіх вёсак, куды наго вывозяць, ніхто пакуль што нічога пэўнага мне не кажа...

Быпадкава напаткаў на вуліцы зямлячку. Яна плача — ездзіла на Першамайскія святы ў Баршчоўку, якая ад Чарнобыльскай АЭС усяго за некалькі кіламетраў, з двума дзецьмі. А калі пайшла правярыцца, дык вы-

Маці налянае на вайну, калі вёска наша была спалена фашыстамі, а нас, яе жыхароў, наго не расстралялі, не спалілі, вывезлі на чужыну, у рабства...

Прыехаў з вёскі брат, Грыша. Расказаў пра эвакуацыю паўднёвых, бліжэйшых да Чарнобыля, вёсак — Масан, Баршчоўкі, Уласаў, Радзіна, Пагоннага, Аравіч, Дронек і інш. З нашага Вялікага Бору вывезлі дзяцей і цяжарных жанчын. Вёска без дзяцей — ціхая, глухая. Па полі, па лесе гойсаюць армейскія машыны, робяць замеры радыяцыі, бяруць на пробы зямлю. Забаранілі хадзіць у лес, піць малако, есці яйкі, шчаўе, цыбулю, наогул, усё, што расце.

— І як вы думаеце там далей жыць? — спытаў я.

— Я, як і некаторыя іншыя, сабраўся пакінуць вёску, — прызнаўся Грыша. — Запраталі мяне ў адно месца, яшчэ да гэтай аварыі. Вось я і наведваўся туды...

— І што? — Рукі нават ніхто не падае. Баяцца набрацца ад мяне радыяцыі. Уцякаюць, як ад заразнага...

Сустраўся з тымі, хто пабываў у забруджаных аварыйных раёнах. Настрой ва ўсіх панільны, змрочны. Памеры бяды невядомы. Нават медыкам забаранілі гаварыць што-небудзь пэўнае. Ды і прыбораў

Барыс САЧАНКА

ЗАПІСКІ АБ РАДЫЯЦЫІ

явілася: у яе самой і ў дзяцей «радыяцыя». І не малая... Адно, адно пытанне мучыць, хвалюе жанчыну: «Чаму нічога не паведамілі, не сказалі, што нельга туды ехаць, нельга там загараць, піць малако, есці шчаўе...»

Як магу, суцяшаю, супакойваю жанчыну. А сам думаю: колькі такіх жанчын, дзяцей? У Беларусі? На Украіне?..

У Мінск прыехаў мой даўні сябра, вучоны-атаманік, што жыве і працуе ў Обнінску. Зайшоў да мяне, раскавае: пра аварыю ён пачуў, дакладней, здагадаўся назаўтра ж пасля таго, як яна адбылася. Адзін з яго супрацоўнікаў ездзіў у Маскву. А калі вярнуўся, прыборы, што ўстаноўлены пры уваходзе ў лабараторыю, «не пусцілі» хлопца — зафіксавалі прысутнасць радыеактыўных ізатопаў, Давялося распрацаваць — радыеактыўныя аказаліся штаны. Значыцца, калі ехаў супрацоўнік у электрычны, хтосьці да яго даскануў «брудны» ці сеў ён на тое месца, дзе нехта «брудны» сядзеў. Пачуўшы пра аварыю на Чарнобыльскай АЭС, мой сябра паехаў да бацькоў — яны таксама жывуць непадалёку ад маёй роднай вёскі.

Ён, мой сябра, і раскаваў падрабязна, што адбылося там, на атамнай электрастанцыі пад Чарнобылем, чым яна, гэтая аварыя, небяспечная.

— Ніхто пакуль не ведае памеры бяды. Але вядома — выбух не быў ядзерным. Цвёрдыя часцінкі з актыўнай зоны рэактара — уран, плутоній і прадукты іх распаду раскіданы выбухам і разнесены ветрам на велізарнай плошчы. Працэс іх натуральнага радыеактыўнага распаду будзе працягвацца дзесяцігоддзі, бо чалавецтва яшчэ не навучылася кіраваць хуткасцю радыеактыўнага распаду. Сабраць гэтыя часцінкі таксама немагчыма. Таму яны праз ваду, яду, паветра будуць трапляць у чалавечы арганізм і рабіць сваю страшную знішчальную справу. А часцінак гэтых выпала, нават на няпоўных папярэдніх падліках, у некалькі разоў больш, чым пры атамных бамбардзіроўках Хірасімы і Нагасакі. І на першых парах найвялікшую небяспеку ўяўляюць радыеактыўныя ід-131, цэзій-137, цэрыў-144, стронцыў-90, плутоній-239 і плутоній-240... Перыяд паўраспаду гэтых элементаў, за выключэннем ёду, доволі працяглы. І самае правільнае было б высеціць з забруджанай мясцовасці людзей і спыніць там усякую сельскагаспадарчую дзейнасць...

Прачытаў у газеце «Правда», што ў час аварыі «вечер, на шчасце, дзёму не ў бок Кіева». Значыцца, на няшчасце, ён дзёму ў бок маіх родных мясцін...

Нарэшце, удалося пагаварыць па тэлефоне са сваёй вёскай. І нават з маці. Вёску нашую не высляляюць. Маці вясёлая. «У нас усё добра, не хвалюся. Гэта з-за мянкі абы-што плавзгаюць, не вер ім». Ехаць да мяне, каб хоць на нейкі час пакыць, не збіраецца. «Лепш ты да мяне прыязджай, пакыні, як і абяцаў. У нас ужо ўсё паўзыходзіла, ды такое харашнякае... І сады вельмі ж прыгожа цвілі, завязі да гібелі... Не бойся, прыязджай, гэта ў іншых вёсках пагана, а ў нас добра... Бог, кажуць, двойчы не карае вёску. Адзін раз пакараў, то і хопіць...»

ка, як высветлілася, няма, каб усё па-сапраўднаму змецца. Знаёмыя ў адзін голас раць — не едзь пакуль што туды... І маці не трымай там, забяр'...

На вакзале ў Мінску ўбачыў дзяцей — іх везлі ў вагонах з тых, забруджаных аварыйных раёнаў. Стрыжаныя, нейкія чорныя, няшчасныя. Успомніў тая эшалоны, што ішлі ў час вайны ў Нямеччыну, у адным з якіх ехаў туды і я...

Да мяне на кватэру ўваліліся ледзь не ўсім аўтобам аднавяскоўцаў, якіх я не ведаю, але яны ведаюць мяне. Сумныя, разгубленыя. З размовы выявілася — іхнія жонкі і дзеці ў піянерскім лагэры пад Мінскам. Самі мужчыны доўж кароў, кормяць свіней, гатуюць есці, мыюць бялізну, прыбіраюць у хатах, полюць і анопваюць грады... Колькі так даведзецца жыць?

Дзецюкі топчуча ў парозе, не ідуць далей на хату, хоць я і запрашаю.

— Чаму вы такіх нясмелых? — не вытрымліваю я. — А ведаеце, — прызвечна адзін з дзецюкоў, — баімся гэтай радыяцыі і вас заразіць. Вунь калі нашых жонак і дзяцей прывезлі сюды пад Мінск, дык іх сустракалі ў процівагах, з гумовымі пальчаткамі на руках... А вы ж...

Так, радыяцыя ўсе баяцца, бо і не ведаюць, што гэта такое. Столькі ж трубілі пра «мірны атам», і раптам... Адзін мой знаёмы шафёр, каб не ехаць з начальнікам, якога пасылялі ў тыя пацярпелыя ад аварыі раёны, «захварэў» — злёг у бальніцу... Самі ж начальнікі, пабываўшы ў Хойніках, Нароўлі ці ў Брагіне, вывешваюць на балконах піжакі, штаны. І тыя матляюцца там на вяроўках — «выветрываюцца» — па тыдню і болей.

Інфармацыя пра тое, што адбылося на атамнай электрастанцыі, у якой ступені і дзе забруджана Беларусь, няма ніякай. Таму і паўзуць па горадзе самыя неверагодныя чуткі — то што будуць у бліжэйшыя дні вывозіць з Мінска дзяцей, то што будуць эвакуіраваць увесь горад...

Толькі ў вайну, мазыць, так цяпер сачылі за зводкамі з фронту, як цяпер сочаць за паведамленнямі з Чарнобыля. Тон іх з кожным днём мяняецца. Адчуваецца, становіцца там складанае, і ніхто не можа сказаць наперад, чым усё скончыцца... Ідзе ж напружанае, проста герайчнае змаганне па ўтаймаванні рэактара, які выйшаў з-пад улады чалавеча. Будуецца саркафаг, — ён, як сцярджаюць спецыялісты, на многія гады спыніць выніды радыеактыўных ізатопаў, фактычна навечна пахавае ачаг бяды. Але калі, калі гэта будзе?..

Пра тое, што робіцца на Беларусі, інфармацыі няма ніякай. Хіба што газета «Правда» змясціла інтэрв'ю з некаторымі кіраўнікамі рэспублікі. Але канкрэтнага ў іх мала. «На змену перыяду эмоцый, — гаворыць кіраўнік рабочай групы па ліквідацыі аварыі, намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР А. Пятроў, — прыйшоў час тэхнічна складанай, доўга-

тэрміновай, мэтанакіраванай і комплекснай працы. Галоўная яе мэта — не дапусціць адмоўнага ўплыву радыяцый на здароўе людзей. У працэсе абследавання сутыкнуліся з нечаканасцямі. Выяўлены, напрыклад, чыстыя тэрыторыі ў 30-кіламетровай зоне і ў той жа час асобныя «брудныя плямы» за яе межамі. Такія «плямы» выяўлены і ў сё. Як жа можна «не дапусціць адмоўнага ўплыву радыяцый на здароўе людзей», калі не гаварыць ім, дзе тыя «брудныя плямы», не папярэджаць аб небяспецы. Міністр жа аховы здароўя БССР М. Саўчанка абвінавачваў у тым самым інтэрв'ю кіраўнікоў гаспадарак і грамадзян, што яны ў першыя дні пасля аварыі, маўляў, «праявілі беспаспэчнасць і элементарную медыцынскую непісьменнасць». Цікава, дзе ў гэтыя дні быў сам міністр, увесь штат міністэрства, чаму ніхто з медыцынскіх работнікаў не выступіў ні па радыё, ні па тэлебачанні, ні ў газэтах з парадамі, што трэба рабіць, каб пазбегнуць непажаданых эксцэсаў?

Калісьці, у вайну, я ўжо развітваўся з роднымі мясцінамі. А можа, і цяпер з'ездзіць, развітацца? Бо што далей будзе — адзін бог ведае.

Ехаць са мной на Палессе згадзіўся Мікола Мятліцкі. Ён родам з Бабчына, які да Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі яшчэ бліжэй, чым мой Вялікі Бор. З намі згадзіўся паехаць — на нашу немалую радасць — і І. П. Шамякін: ён дэпутат Вярхоўнага Савета СССР якраз па нашай акрузе і не пабыць там, не ўбачыць усё на свае вочы ён, як прызнаўся, проста не мае права. Ды і скаргі адтуль ідуць яму, народнаму абранніку...

З Мінска выехалі рана. І недзе ў добрага паўдня былі ўжо ў Гомелі. Пачыў кіравацца далей, завіталі ў абком партыі. Тут нас падрабозна пазнаемлілі з тым няшчасцем, што абрынулася на вобласць. Расказвалі і пра тое, што перажылі людзі ды і самі кіраўнікі за гэтыя дні. Рыхтаваліся ж да самага горшага, нават да эвакуацыі Гомеля, Зачыталі падрыхтаваныя звароты да жыхароў горада — куды каму ісці, што і колькі чаго з сабою браць... Другі сакратар абкома В. А. Санчукоўскі, які неспрэчна займаўся эвакуацыяй вёсак Хойніцкага, Брагінскага і Нараўлянскага раёнаў, бязвызна правёў там некалькі тыдняў, прызнаўся: у вобласці ляжыць некалькі дзесяткаў тон забруджанага радыенуклідамі мяса.

— І што вы з ім робіце?
— Дамешваем у фаршы, у каўбасы і прадаём.
— Вучоныя кажуць, што гэта можна. Галоўнае, каб працэнт забруджанага мяса быў невысокі.

Рэктар Гомельскага ўніверсітэта, дарэчы, сам па спецыяльнасці фізік-атаманік Б. В. Бокуць паведаміў, што атрымана разнарадна пасылаць студэнтаў у забруджаныя раёны вобласці на «сельгасработы».

— І вы?
— Я сказаў начальству, што сумленне не дазваляе мне выконваць такія загады.

— А колькі радыеактыўных элементаў выпала ў Беларусі?
— Амаль усе, якія толькі ёсць.
— І што, на вашу думку, трэба было б зрабіць з тымі забруджанымі мясцінамі?

— Выселіць адтуль як мага хутчэй людзей. Спыніць усякую сельскагаспадарчую дзейнасць. І мясцовасць тую абгародзіць калючым дротам. Не заходзіць, не заязджаць туды нікому гадоў сто, а, можа, і болей...

У Хойніках у гутарцы з сакратаром райкома партыі высвятляем, куды дзяваюць забруджанае малако, садавіну, збожжа.

— Са збожжа гонім спірт. Яблыкі, грушы, вішні, ягады ідуць на сок. З малака робім масла, сыры...

— І што — прадукты атрымліваюцца чыстыя?

— Не зусім, але вучоныя кажуць, што спажываць іх можна...

У адной з вёсак запісваю «чорны гумар» пра радыяцыю. Вось ён: Навыбралі жанчыны вядро клубніц. А яны параслі на дзіва будыныя — кожная па курыным яйку. Выкідаць шкада, але і есці...

Убачылі суседа, Сцяпана.

— Сцяпан, можа б, ты знасіў клубніцы да салдатаў, радыяцыю памераў?

Сцяпан, пачухаўшы патыліцу, тут жа ўмову паставіў:

— А выліць будзе?

У адной з жанчын была самагонка.

— Будзе, — паабяцала жанчына. — Толькі наперад не дам. Вось знасі клубніцы да салдатаў, памерай радыяцыю — атрымаеш сваё.

Сцяпан узняў вядро, пайшоў.

Вярнуўся праз гадзіну. Сказаў весела:

— Бабы, памыйце і есці. Так казалі там, у салдатаў, тыя вымаральшчыкі.

Памылі жанчыны клубніцы, селі за стол, пачалі есці. Вядома ж, забылі Сцяпана налілі, ды і на све не забыліся. Апаражнілі адну міску, за другую ўзяліся. Толькі бачачы — Сцяпан гарэў піль п'е, а да клубніц не дакранаецца.

— А чаму ты клубніц не ясі? — пытаюць у Сцяпана.

— Не люблю.

Ну, не хочаш, дык і не трэба. Самі жанчыны ўмалалі вядро клубніц. Тады Сцяпан падняўся з-за стала, шапну на галаву насунуў, пытае:

— А ці хоча смачныя ягады былі?
— Вельмі смачныя, такіх яшчэ мы не елі.

— Ну, і добра. А то я ні да якіх салдатаў не хадзіў, ніякай радыяцыі не меў...

— А дзе ж ты цэлую гадзіну быў?
— У цяньку пад грушай ляжаў...

Расказваюць-пераказваюць гісторыю прыезду аднаго з кіраўнікоў рэспублікі ў забруджаныя радыяцыйныя раёны. У Хойніках ён абедаў, але нічога з мясцовай кухні ў рот не ўзяў. Нават абрус на стол засцілалі, прывезены з Мінска. І яду еў толькі мінскую. У Брагінне, які трэба было высяляць, а ён, гэты кіраўнік, паабяцаў, што з горада зробіць самы чысты горад у Еўропе, выйшаўшы з машыны да людзей, пачаў расхвалываць дэзактывацыю — маўляў, было тут жыццё небяспечна, а цяпер, пасля дэзактывацыі, ніякай небяспекі няма. Нейкі дзядзька не вытрымаў, сказаў: «Я паверу ў гэта толькі тады, калі вы тут пабудуеце дом адпачынку і прыедзеце сюды на ўсё лета са сваімі ўнукамі». Кіраўнік наліўся чырванню, закрычаў: «Нак ваша фамилия?..» Заўважылі людзі і яшчэ адно: пасля таго, як садзіўся кіраўнік зноў у машыну, разуваў чаравікі, абуваў новыя, а тыя, забруджаныя, шафёры ўкладваў у цягачанавы мяшэчак і нёс у багажнік... І. П. Шамякін пра таго ж кіраўніка дадаў некалькі сваіх слоў, а, дакладней, расказаў, як да яго, таго кіраўніка, прыйшла на прыём вялікая група жанчын з дзецьмі, што, адселеўшы з родных мясцін, жылі пад Мінскам у санаторыі «Крыніца». Замест таго, каб прыняць іх, выслухаць, супакоіць, абнадзеіць і памачыць, ён, той кіраўнік, выклікаў міліцыю і жанчын з дзецьмі пазаганяў і міліцэйскія машыны і адвезлі назад у санаторыі. Жанчыны, абураныя, напісалі яму, І. П. Шамякіну, свайму дэпутату, скаргу...

Вёска Бабчын, дзе нарадзіўся Мікола Мятліцкі і дзе нарадзілася мая маці, таксама Мятліцкая, — вялікая, прыгожая, у некалькі вуліц. Каля яе — новы, нядаўна пабудаваны свінакомплекс на некалькі тысяч галоў. З-за яго, гэтага свінакомплексу, вёску і не выслялялі, хоць яна засыпана цэлым больш за некалькі іншых, ужо выселеных. Меркавалі: можа, удасца не выселіць яе, захаваць свінакомплекс. Бо калі выселіць людзей, як жа са свінакомплексам быць — адразу ж упадзе працэнт вытворчасці свініны ў рэспубліцы.

Але вучоныя настаялі на сваім: пра людзей трэба найперш думаць, а потым ужо пра свініну. І ў Гомелі, у абкоме, нам з сумаам паведамілі: Бабчын даядзецца высляляць... У самім Бабчыне, калі мы туды прыехалі, пра высяленне яшчэ ніхто не ведаў. І як мурашкі працавалі — звозілі салому, касілі, граблі сена, поркалі ў гарадох... Глядзецца на гэта, а потым і гаварыць з людзьмі, кажаць ім праўду, болячы невыносна цяжка...

Калодзежы абцягнуты поліэтыленавай плёнкай — браць ваду з іх нельга. Указкі на дарогах — з'езд з дарогі забаронены... І побач, на лузе, косяць, грабучь сена, пасвяцца каровы, коні, гусі. Ніхто пакуль што не ўсвядоміў небяспеку радыяцыі...

Дэзактывацыя... Ля памытых спецыяльным растворам, яшчэ мокрых хат — ні дрэва. Усё высечана, выкарчавана. Панішчана і агароджа. Ні град, ні якой бы там зеляніны. Гола, пуста. Няўжо тут зможа хто-небудзь жыць? Выбрана аж да жоўтапеску і зямля навокал... За якога паўкіламетра на полі відаць і радыеактыўныя могілкі — лаўны галля, дрэў, напцы зямлі. Могілкі нічым не абгароджаны, быццам звалка. Яшчэ далей — паласаты шлагбаум: далей — «зона»... Яна ахоўваецца міліцыяй, салдатамі — маладымі дужымі хлопцамі. Хто смяка, што з імі будзе праз пяць-дзесяць гадоў? Кожны ж з іх набярэ паўную дозу радыяцыі. Як паўплывае яна на здароўе не толькі яго самога, але і дзяцей, унукаў?..

Ля магазіна — натоўп жанчын. Чакаюць, калі прывязуць хлеб.

— А як жа з іншымі прадуктамі — ці прывозіць?

— Хоць бы хлеб прывозілі. Астатняе сваё ядзім.

— Дык жа нельга, забаронена!

— А не еўшы, не піўшы хіба ж можна жыць?

— Што, зусім нічога не завозіць?

— Каму мы трэба, пенсіянеры. Хутчэй памром, дзяржаве эканомія: пенсіі не трэба будзе плаціць. Ды калі яйкі, малако і прывозіць, то яны не лепшыя за нашыя. У адной вёсцы бяруць, а ў другую воззяць.

— Хто вам такое сказаў?

— Шафёры.

— Адкуль яны ведаюць?

— Дык жа яны сюды-туды воззяць і тое малако, і тыя яйкі. Вядома, не па сваёй волі, а па загадах начальства...

Бачыць спелыя грушы, яблыкі, слівы, ведаць іх смак — і балца сарваць, з'есці... Асабліва з тых дрэў, якія сам садзіў, даглядаў, паліваў, расціў... Я перажыў гэта, стоячы на сваім па-дворку.

Новы пасёлак, што збудаваны пасля аварыі для адселеных з 30-кіла-

метровай зоны людзей. Акуратныя драўляныя дамкі. Жыві, радуйся.

У дамку, куды я зайшоў, дзед і баба. Ляжаць на падлозе, засланай нейкімі лахманамі. Ні ложка, ні стала, ні канапы. Нават табурэта няма.

— І колькі вы тут жывяце? — павітаўшыся, спытаў я.

— Другі месяц.

— Чаму ж вы ложка сабе не купіце, канапы якой? Хіба няма за што?

— Не, грошай нам далі. Аж трыццаць тысяччаў...

— То ў чым жа справа?

— А мы тутак ж жыць не збіраем-ся.

— Чаму?

— Сэрца падказвае — мы не будам тутак даўга жыць... (І праўда — у той жа год — паведамілі мне потым пра гэта — памёрлі абое: спачатку дзед, баба — на месяц пазней).

У Буда-Кашалёве сакратар райкома партыі, між іншым, сама палішчыца, расказала, што самае страшнае для іх раёна адбылося не ў Красавіку, а ў маі. Тады ў Буда-Кашалёву нагнала таную пылавую буру, што некалькі гадзін нельга было выйсці на вуліцу, нават транспарт быў спынены — нічога ані не было відаць.

Там жа, у Буда-Кашалёве, упершыню пачулі і пра хмару з радыенуклідамі, якая быццам рухалася на ўсход у напрамку да Масквы і якую расстралілі з артылерыі і авіяцыі, рассялі я на Гомельскай, Магілёўскай і Бранскай абласцях...

Дзеці... Іх найбольш шкада. Асабліва, калі чуеш, як яны, бедныя, далей будуць жыць і вучыцца ў забруджаных пасля аварыі вёсках. Цэлымі днямі даводзіцца не выходзіць са школы. Тут яны будуць снедаць, абедаць, вачэраць, рыхтаваць урокі, чытаць кнігі. І гуляць пад наглядкам настаўнікаў толькі ў школьным двары. Не школа, з маленькіх канцлагер...

У вёсцы, дзе некалі жыла жонка І. П. Шамякіна, сустрэлі шафёра, — ён толькі што вярнуўся з Хойніцаў.

— І што ты там рабіў? — спытаў у яго Іван Пятровіч.

— Па камбінармы ездзіў. Там завод, і адтуль кармы развозяцца па ўсёй вобласці.

— Дык жа яны радыеактыўныя, — сказаў я.

— Ну і што? Не людзі ж іх будуць есці, а свініну.

— А свініну хто будзе есці! — ледзь не крыкнуў я.

Але што спрачацца з шафёрам? Ён жа выконвае загады. А іх, як вядома, аддае начальства...

Не знаходжу слоў, які назваць тое, з чым не-не дый даводзіцца сутыкацца. Вось некалькі прыкладаў. У Буда-Кашалёўскі раён адсялілі некалькі тысяч людзей з «зонаў». А ліміты на прадукты не павялічылі. І ў многіх пасёлках да перасяленцаў, асабліва на першым часе, адносіліся як да аб'ядалаў-варожа. У час паездкі сустрэлі мы жанчыну, якая расказала: яе выкідалі з чаргі, калі яна прызнавалася, што перасяленка з «зонаў» — баяліся заразіцца, набрацца радыяцыі... Аднойчы, едучы ў электрыцы, я загаварыў з сябрам пра чарнобыльскую бяду. І нейкі тып, што сядзеў побач і слухаў нашу размову, раптам павярнуўшыся да мяне, прашыпеў: «Калі вы не спыніце антысавецкія і здам вас у міліцыю». А то яшчэ — у Рэчыцы І. П. Шамякіна, М. Мятліцкі і я, сустрэўшыся ў райкоме партыі з кіраўніцтвам горада, расказалі, што бачылі ў раёнах бяды. І адна асоба, жанчына, адразу ж нас асудзіла — не тое мы бачылі, што трэба было бачыць... Мала таго, гэтая жанчына — як высветлілася, загадчыца аднаго з аддзелаў райкома — праявіла пільнасць — пазваніла ў абком і выказала меркаванне, каб нас нікуды не пускарлі, бо мы, маўляў, сеем сярод людзей паніку...

«Навука патрабуе ахвяр, у тым ліку і чалавечых», — сказаў, выступаючы па тэлебачанні, адзін з кіраўнікоў атамнай энергетыкі. Але ж мы ўсе сталі ахвярамі, заложнікамі не навуцы, а невучтва. Дыя розніца ёсць між тымі, хто свядома сам ахвяруе сваім жыццём дзеля навуцы, і тымі, наго падавяраюць небяспецы, нічога пра гэта не гавораць, нават не папярэдзіўшы, што каго чакае. А тут, у чарнобыльскай бядзе, будучы і генетычныя анамаліі, і думачы, ох як думачы трэба, перш чым аддаваць розныя загады, распрапаражніні. А ў нас... Гадамі ж дбалі пра ўсё, толькі не пра чалавек. І цяпер у некатарых кіраўнікоў асталося тое самае — выканаць любым шляхам загад зверху, выканаць даведзеныя дзяржавай планы і ўзятыя абавязальствы, адрапартаваць, а там, як нажучы, хоць трава не расці. «Як жа мы адпусцім ці выселім людзей? А хто ж працаваць будзе?» — чулі мы і ў раёнах, і ў вобласці. Таму на прапановы з другіх краў і рэспублік забраць і пасяліць там людзей кіраўнікі і адказвалі: маўляў, самі справімся са сваім горам, абдыземся без дапамогі суседзяў...

На сустрэчы ў ЦК КПБ, на сустрэчы ў Саюзе пісьменнікаў БССР з Рэспубліканскай камісіяй па ліквідацыі вынікаў аварыі, у якой прыняў удзел і член нацыянальнага савета Міжнароднага камітэта радыяцыйнай абароны (МІРА) прафесар В. А. Кініжнікаў, я пра многае, што мяне хвалывала, сказаў, патрабую-

чы як найхутчэй надрукаваць карты забруджаных мясцін, даць поўную, вычарпальную інфармацыю пра гэтую небывалую ў гісторыі чалавечтва катастрофу. Слухалі мяне з увагай, ківалі галавамі, згаджаліся. Але які будзе з гэтага вынік — невядома. У нас жа прывыклі слухаць, ківаць галавамі, згаджацца — і нічога не рабіць, спасылаючыся пры гэтым на самыя розныя прычыны. Тут жа, у дадзеным выпадку, такая прычына ўжо знойдзена — «сакрэтнасць»...

Рэактар на Чарнобыльскай АЭС, які, узгарваўшыся, нарабіў столькі бяды, быццам утаймавалі, збудавалі саркафаг. Правялі адсяленне вёсак, у некаторых зрабілі дэзактывацыю. І сёйтой спрабуе пераканаць усіх, што вынікі аварыі ліквідаваны, пара на яе забываць.

А яна не забываецца. Ды і ці забудзецца хоць калі?.. Вось прыехаў з роднай вёскі, што на Магілёўшчыне, К. Кірэенка. Расказвае, як жыў усё лета ў маці, збіраў грыбы, амаль не выходзіў з лесу... А я, успомніўшы сваю вёску, кажу яму:

— А ў мяне... Адабралі вёску...

К. Кірэенка ўздыхае:

— Дык жа і Магілёўшчына засыпана радыенуклідамі. Толькі маўчаць, не прызнаюцца... Думаю вольна артыкул напісаць пра гэта... Ці зрабіць дэпутаткае запытанне...

Лісты ад маці... Ніколі іх так, здаецца, не чытаў, як цяпер. Што, што там, у вёсцы?.. Быццам нічога асаблівага. Піць малако не дазваляюць, есці яйкі ад сваіх курэй таксама не дазваляюць, праўда, дазволілі напачаць і есці бульбу. Падвоілі зарплату, але на пенсіянераў забыліся — не набавілі ні капейкі...

У кожным лісце паведамленні пра смерці. То сваякоў, то суседзяў...

Пазванілі з кінастудыі, прапанавалі напісаць сцэнарый фільма пра падзеі, звязаныя з аварыяй Чарнобыльскай АЭС.

— Вы ж гэта ведаеце, вам гэта блізка...

— А што б вы хацелі бачыць у кінасцэнарый? — спытаў я асцэнаржна.

— Заданне начальства такое — больш аптымізму! А то ў апошні час чуткі розныя паўзучыя...

Не, аптымізму ў мяне няма. Хутчэй наадварот — сучасны чорны пессімізм, асабліва, калі ўспамінаю тыя мясціны, якія сходзяны мною ўздоўж і ўпоперак...

Пісаць «аптымістычны» кінасцэнарый я адмовіўся...

Па тэлевізары перадаюць адказы маскоўскіх вучоных на пытанні людзей, што жывуць у забруджаных радыенуклідамі раёнах. У людзей — трывога: як далей ім жыць?..

Тон і пафас выступленняў маскоўскіх вучоных аптымістычны, некаторыя выказваюць ледзь не радасць, што адбылася гэтая аварыя, маўляў, такая магчымасць для назірання і розных эксперыментаў з'явілася, якой не маюць вучоныя ні адной краіны свету...

Як бы сёй-той затрывожыўся, зноў успомніў пра аварыю — ідзе ж, набліжаецца вясна і ці не трапіць разам з талымі водамі ў рэкі радыенукліды? Хоць і абвалювалі прыпыць ды і іншыя рэчкі, а ўсё ж...

Трывога, як пішуць газеты, дарэмная. Вада ў рэках і пасля паводкі аналізавалі практычна чыстай...

Зноў аруць, як і аралі, сеюць, як і селлі. Пыл шлейфам паўзе па полі, людзі ў адкрытых наібах, нават стаць без рэспіратараў на селянках. І гэта выдаецца ледзь не за герызм...

У майго старэйшага брата Коля, які не шанавуўся, хадзіў у лес, збіраў, нягледзячы на забарону, грыбы, — інфаркт з мінулага года. Цяпер, як паведамілі мне з вёскі, інфаркт і ў малодшага брата — Грышы: ён працаваў на падсочцы і таксама цэлымі днямі не выходзіў з лесу: А лес, як вядома, асабліва хваёвы, трымае радыяцыю найбольш...

Грышу прывезлі ў Мінск, праляжаў ён тут з месяц. Здаецца, паставілі зноў на ногі. Правёў яго назад у вёску...

Прыехаў разам з маці і Коля. Таксама хоча паправіць здароўе. Раю яму, як раіў і Грышу, не жыць там, у вёсцы, з'ехаць куды-небудзь.

— Каб жа я мог жыць у іншым месцы? — прызнаецца брат. — А то ж... Паеду да дачкі ці сына — тыдзень вытрымаць не магу. Дома ж хата, сад, гарод, лес... Не, нікуды не паеду, што б там ні было...

Нарэшце, спынена будаўніцтва атамнай электрастанцыі пад Мінскам. Гэта — перамога здаровага чалавечага розуму. Дзіўнае толькі, як можна было пачынаць гэтак будаўніцтва за якіх трыццаць-сорак кіламетраў ад паўтарамільённага горада. Хаця... Сцвярджаў жа прэзідэнт АН СССР, акадэмік А. П. Аляксандраў, што атамная электрастанцыя ў нас так надзейна і бяспечна працуе, што іх можна будаваць у цэнтры Масквы — на Краснай плошчы...

Спынена і будаўніцтва Даўгаўпільскай АЭС, якую меркавалася пабудавачы на самай мякы з БССР...

(Працяг на стар 12).

Усе часцей на старонках друку ўзнікае пытанне пра лёс сучаснай беларускай драматургіі і рэалізацыі прынцыпаў двухмоўя на сцэне абласных драмтэатраў рэспублікі. Але мы амаль не зяртаем увагі на тое, што гэта не дзве розныя праблемы, а два бакі адной праблемы...

Тэатр

ТОЛЬКІ ДЛЯ ЭКЗОТЫКІ?..

Цяжка сёння сказаць, калі і з якога «блаславення» замацавалася ў тэатральных колах рэспублікі меркаванне пра тое, што беларускі драматургі вельмі рэдка пішуць вартыя п'есы. Ну, а калі ў такім літаратурным жанры тутэйшыя творцы адчуваюць сябе не надта ўпэўнена, калі з-пад іхняга пера пераходзяць п'есы, мякка кажучы, недацягнутыя, дык не патрэбны такія і сцэны.

Крыўды і ўзаемныя папрокі паміж рэжысёрамі тэатраў і драматургамі вядуцца ўжо даўно. Першыя ў гэтых спрэчках маюць важную перавагу, бо апошнія слова за імі: як бы драматургі ні біўся, якія самыя высокія інстанцыі ні наведваюць, але тэатр — гэта вочына рэжысёра, і калі ён не захоча, аўтар п'есы хоць выцягніся, а месца ёй у рэпертуары не знойдзецца. На жаль, трэба пагадзіцца і з тым, што нашы творцы пакуль што не «закідалі» абласныя драмтэатры высокамастацкімі п'есамі. З другога боку, і гэта сёння ўжо ні для кога не сакрэт, значная частка арыгінальных п'ес не трапляе ў тэатр з-за «традыцыйнай» непавагі тэатраў, дакладней, некаторых рэжысёраў, да твораў беларускай драматургіі. За апошнія 5 гадоў колькасць спектакляў па творах нацыянальнай драматургіі ў рэпертуары абласных тэатраў складала ўсяго 13 працэнтаў!.

Чаму так? Галоўная прычына — нястача высокапрафесій-

ных нацыянальных рэжысёрскіх і акцёрскіх кадраў. Толькі галоўны рэжысёр Гомельскага драмтэатра з'яўляецца выпускніком нашага БДТМІ, астатнія прыехалі з-за межаў рэспублікі. Зразумела, што прыезджым здалёку цяжка разабрацца ва ўсіх складанасцях развіцця беларускай нацыянальнай культуры, і стаўленне іх да нашай драматургіі часцей за ўсё абьякавае.

— Пазіцыя часовых візітэраў зразумела, — пагодзяцца чытачы. — Тады чаму сяць у шапку нашы беларускія рэжысёры? Куды зніклі іх патрыятычныя памкненні?

Трэба звярнуцца і на другі бок гэтай праблемы: спагядлівасць да беларускай драматургіі грунтуецца на любові да нацыянальнай мовы. Сёння нашы абласныя драматычныя тэатры працуюць толькі па-руску...

У апошнія гады ў рускіх абласных тэатрах рэспублікі вырашана ставіць адну п'есу беларускай драматургіі на мове арыгінала. Дамоўлена, што ў Гродзенскім абласным драмтэатры глядачы ўбачаць «Пінскую шляхту» В. Дуніна-Марцінкевіча (дарэчы, спектакль ужо пастаўлены), Брэсцкім — «Кароль — Мылны Пухі» З. Дудзюк, Магілёўскім — «Хто смеяцца апошнім» К. Крапівы, Гомельскім — «Янка і Ружа» У. Ягоўдзіка.

Адразу пасля прынятага ў Міністэрстве культуры рашэння пачуліся раздражнёныя га-

ласы з тэатраў: на нацыянальнай мове спектакляў не ставіць. Гэтыя галасы падмацоўваліся ледзь не афіцыйнымі напорыстымі заявамі, якія, напрыклад, аўтару гэтых радкоў давялося выслухаць на пасяджэнні мастацкага савета Магілёўскага аблдрамтэатра: — Хто даў права ператвараць наш тэатр у беларускі? Вы нас голымі рукамі не возьмеце...

Заканамерным зрабілася і тое, што ў калектывах для пастаноўкі на беларускай мове хітра выбіраецца самая куртаценькая п'еса з найменшай колькасцю дзейных асоб, каб заняць у ёй некалькі «пакутнікаў». Якія сімпатыі да беларускай мовы будуць адчуваць пакрыўджаныя акцёры (тыя, каго займаюць у падобных спектаклях, лічаць сябе пакрыўджанымі, не менш) і стомленыя гаротным відовішчам глядачы?

Есць яшчэ адзін «мудры» ход, які дазволіць тэатрам «не звязвацца» з нацыянальнаю моваю. Калі беларускамоўныя спектаклі тэатрам не патрэбны, хоць і ставіцца раз на год, дык праз 3—4 паказы спектакль здымаецца з рэпертуару — таму што, маўляў, не займеў глядацкага поспеху. І так штораз.

Ці патрэбны для «сцэнічнай экзотыкі» такія ахвяры? Ці шчыра мы жадаем ажыццявіць перабудову ў тэатральнай культуры рэспублікі? Калі шчыра, дык зробім так, як гэтага аб'ектыўна патрабуе час: спектаклі ў абласных тэатрах будзем ставіць на роднай мове. Калі няшчыра, дык усё па кінем па-старому...

Усё часцей двадзіцца чужы прапановы аб стварэнні ў кожным абласным драмтэатры рускай і беларускай трупы. Але гэта непрадуманая ідэя. Каб стварыць дзве жыццяздольныя трупы, трэба колькасць акцёраў у абласных тэатрах падвоіць — для таго, каб, ставічы паўнакроўныя драматычныя творы, дзве трупы маглі спакойна «разыходзіцца» (каб акцёраў «хапала» на спектакль). Але гэты шлях азначае павелічэнне фонду заробтнай платы і памеру дата-

чы—ці лёгка ўсё гэта вырашыць? Адпаведна ўдвая павялічацца планавыя паказчыкі, асабліва па абслугоўванні глядачоў; непамерна вырасце колькасць спектакляў і рэпетыцый, а гэта ніяк не адпавядае ўмовам вытворчай дзейнасці тэатраў.

Магчыма, ёсць іншыя варыянты. Можна і не павялічваць у два разы штаты акцёраў драмтэатраў, бо нейкая частка працаўнікоў сцэны зможа іграць на дзвюх мовах: трэба сёння—калі ласка, гаворым па-беларуску, заўтра — па-руску. Але з верагоднасцю такога варыянта пагадзіцца цяжка. Са сцэны часцей за ўсё будзе чуваць звычайную «трасянку»...

Уявім сабе і наступны варыянт: колькасць акцёраў застаецца ранейшай, і ў яе межах утвараюцца руская і беларуская трупы. Які гэта будзе тэатр: рускі? беларускі? Цікава было б прааналізаваць колькі і што дадуць такія тэатры беларускай або рускай сцэне. Бо, так бы мовіць, прызначэнні рускіх і нацыянальных тэатраў адметна розныя.

Парадаксальная сітуацыя? Але сёння ва ўсіх абласных цэнтрах рэспублікі існуюць толькі такія «рускія» драмтэатры. (Адзіны тэатр, які недзе згубіў вызначэнне «рускага» са сваёй шыльды, аказаўся тэатр імя В. Дуніна-Марцінкевіча ў Бабруйску). І гэта—па тым часе, калі пераважная колькасць рэспубліканскага насельніцтва—беларусы. У тых самых абласных спектаклі тэатраў лялек таксама загалі па-руску, не пакідаючы дзецям нікага моўнага выбару, хоць у перспектыве маленькія наведнікі тэатра, і гэта ўсім было зразумела, не збіраліся пакідаць зямлю бацькоў!

Дык што рабіць? Ці ствараць у абласных цэнтрах Беларусі сапраўды беларускія абласныя драматычныя трупы, ці пакінуць усё, як ёсць, прыкрываючыся аб'яцанкамі на перспектыву? Мацаваць «традыцыю» беларускамоўных спектакляў «для экзотыкі»?

І хто, дарэчы, мусіць адказаць на ўсе гэтыя пытанні?

Вячаслаў ЛАПЦІК.

ным этапам біяграфіі, які не абмінуў ніводзін з крытыкаў. Насычаны магутным, уладарным побытам, спектакль з'яўляў яркай зоркай тэатральнага жыцця да тае пары, пакуль не састарэў — як і кожная жывая істота.

Вакол Мікіты ўскіпалі пагібельныя страсці, віхурылі д'ябальскія сілы, а ён, вялікі і дужы, быў малым і бездапаможным, і нічога не вырашаў у гэтай віхуры змроку і злабы.

Леанід Трушко амаль моўчы збіраў у душы тое, што прымусяла яго героя «раптам» не вытрымаць, «раптам» скінуць уладу цемры. Відаць, з гэтага вобраза з'явілася ў творчасці акцёра свая тэма і жаданне, каб глядачы задумаліся над сваім жыццём.

Праз дзесяць гадоў у коласаўскім тэатры з'явіцца яшчэ адзін падобны спектакль — «Клеменс». Падобны па тэме, падобны па задумцы і нават знешне блізкі «Уладзе цемры». У ім Леанід Трушко сыграе ролю смалара Алялюмаса, нешматслоўнага і самага дужага ў вёсцы чалавек. У вёсцы гэта адзіны, хто не прадаўся ва ўладу дыктату, адзіны, хто захававу годнасць і гонар. Розум яго інтуітыўны, ён не надта задумваецца над тым, што адбылося, ён сваю праўду ведае... Пачуццё годнасці Алялюмаса адрознівае ад асяляюцца разважлівасці персанажа, які ўмее прыстасавання і з усяго паймець карысці. Можна было б жыць, як усё — сваім дробным клопатам, ніколі не здымаць з галавы гаршчок і ніколі не падумаць галавы. Ды шлях Алялюмаса іншы — змаганне. І ён гэтым жыве.

Значныя і нязначныя ролі выхоўвалі ў акцёры гатоўнасць да сустрэч. Больш за 50 вобразаў стварыў Леанід Трушко — Дарафей у «Званах Віцебска», Лапахіна ў «Вішнёвым садзе», Бажавіч у «Трох мяшках засмежанай пшаніцы», Буслая ў «Парозе», Дзервада ў «Радавых», Максіма Ферапонтавіча ў «Старым доме», Пятрэнку ў «Зінулі», Кэбата ў «Каханні пад вязамі». Вызначыць яго амплуа проста: характарны акцёр. Знешнія дэзэныя — «мужыкаватасць», выразнае аблічча, упэўненая постаць. Гэта і эксплуатаецца рэжысёрамі. Акцёры на эксплуатацыю наракаюць, аднак з рэжысёрамі не пагадзіцца цяжка і зразумець іх лёгка. Але Трушко больш падпарадкоўваецца свайму разуменню ролі, і мудрыя рэжысёры звычайна пагаджаюцца з ім. Яго сцэнічная праца — гэта спроба даследаваць абставіны, якія «вядуць» герояў да ўчынкаў ці абьякаваасці — як у «Мяшчаных» паводле п'есы М. Горкага. Акцёрам на сцэне «выпісаная» новая, невядомая дасюль, не ўсім прынятая карціна, у якой Цецераў становіцца адным з цэнтральных персанажаў, апанентам самога Ніла, фігурай трагічнай. Нікому не патрэбная, а лепей сказаць — незапатрабаваная моц душы, веліч духу зводзіцца на нішто. Чалавек задыхаецца ў адзіноце...

Леанід Трушко спачувае сваім героям — сваім трагічным героям. Ягонае акцёрскае спачуванне, чалавечае сапакутванне скіроўвае і яго самога, і глядачоў на шлях гуманізму.

Тацяна КАТОВІЧ.
г. Віцебск.

ЛЕДАЧЫ многія нашы выстаўкі глядзець не жадаюць. Расчаравана пакідаюць выставачныя залы. Многія — назаўсёды. Яны ўжо не вернуцца, у іх з'явіцца іншыя звычкі, яны пакрысе наогул адвыкнуць хадзіць на вернісажы. Тым больш, што дома іх чакаюць газета, часопіс, тэлевізар, відэа...

Выўленчае мастацтва перастала быць мастацтвам для тысяч людзей. Аб гэтым гавораць факты. Адток глядачоў з выставачных залаў павялічваецца з году ў год і расце ледзь не ў арыфметычнай прагрэсіі.

І вось — у Палацы мастацтва выстаўка Ільі Глазунова. У іншыя дні — чарга на вуліцы. Нягледзячы на вельмі дарагія білеты. Такого за ўсю гісторыю Палаца не было. У чым жа справа?

Відаць, найперш ва ўменні арганізаваць справу. Асабіста Глазуноў са сваёй умела падбранай групай таварышаў непасрэдна займаецца і прапагандай выстаўкі, і рэкламай, і экспазіцыяй, і наладжаннем непасрэдных кантактаў з глядачом, прэсай, радыё, тэлебачаннем і г. д. Глядач, нават самы недасведчаны, пра Глазунова чуў шмат. Імя ягонае легендарнае, пра яго шмат пішуць, часцей за ўсё хвалебных, апалагетычных артыкулаў, выходзяць у свет манаграфіі, альбомы, з'яўляюцца фільмы, тэлеперадачы.

Да сярэдзіны 80-ых гадоў ніводны часопіс, ніводная газета не прымалі да друку матэрыялы з крытычным разборам творчасці Глазунова. Ды і сёння негатывным ацэнкам адразу ж праціпастаўляюцца хвалебныя выступленні ў цэнтральным друку. І сам мастак ахвотна дае інтэрв'ю, сутнасць якіх можна вызначыць яго ж фразай: «Я не змяняюся і не перабудоўваюся, таму, што сёння называюць перабудовай, я аддаў жыццё».

Сказана ўпэўнена і горда. Ну што ж пагаворым пра творчасць Глазунова. І пра тую феноменальную з'яву, якая з ім звязана...

Явіліся охраніцелі асноў, Покорны святло Русі великой: Сам Пікуль живописи —

Глазунов
І Глазунов літаратуры —
Пікуль.

Так Я. Аграновіч у эпіграме («Літаратурная газета», 19 ліпеня 1989 г.) ахарактарызаваў тое, што, на яго погляд, з'яўляецца найбольш агульным у творчых канцэпцыях мастака і пісьменніка. Шчыра кажучы, сапраўды нешта падобнае між імі ёсць: і ў незалежнасці думак, і ў шумнай папулярнасці, і ў закліках да нацыянальнай самасвядомасці, і ў высвятленні ролі некаторых гістарычных дзеячаў, што доўгія гады, вобразна кажучы, былі заціснуты ў стэрэатыпныя ціскі савецкай гістарычнай навукі (ці лжэнавукі?).

На Захадзе Ільі Глазунова называюць «самай парадаксальнай фігурай рускай культуры». На працягу апошняй чвэрці стагоддзя не сціхаюць спрэчкі вакол яго твораў. Карацей кажучы, тут сярэдзіны няма. Адны прымаюць Глазунова цалкам, называючы яго жывапіс «геніяльным», «нечуванавай прыгажосці», «ачышчаючым душу», «па-сапраўднаму жыццёва праўдзівым», а самога мастака «Мікеланджэлам XX стагоддзя»... Другія абвінавачваюць яго ў стылізацыі, у наслідаванні майстрам мінулага, у адсутнасці густу, называючы яго «каралём кіча», а ў ідэалагічным і этычным плане пракажучы ў «дастаўшчыне», манархізме, рэтраградстве, рэлігійным містыцызме, нацыяналізме, нецярпімасці да чужой думкі.

Словам, любое меркаванне пра Глазунова — за ці супраць — імгненна нараджае пратэст. Чым гэта растлумачыць? Магчыма, загадкай феноменальнага таленту? Ці ўсяго толькі элементарным ажыятажам пераборлівай публікі, падагрэтай рэкламай? Дзе рэальнасць, а дзе міф?

Праўда тое, што Глазуноў

ПРАЗ СПАЧУВАННЕ

Штрыхі да творчага партрэта
Леаніда Трушко

Ён прыйшоў у тэатр у трыццаць год, за плячыма ўжо была біяграфія, хоць вышэйшай тэатральнай адукацыі не было. Акцёрам, вядома, не робяцца ў інстытуце. Але творчы лёс апошнім часам не багаты на разнастайнасць: каб кім-небудзь зрабіцца, трэба... нешта скончыць...

На дварэ быў 1967 год. «Самадзейныя» тэатральныя поспехі Л. Трушко ў нядаўнім мінулым давалі надзею і абяцалі перспектыву. Пэўна, не кожны б рызыкнуў так крута павярнуць жыццёвую плынь, але «гульня» была вартай таго. Усяго тры гады існавалі на сцэне Палаца культуры Аршанскага л'юнкамбіната «Крамлёўскія куранты» ў пастаноўцы П. Малчанова, а спектакль звязілі нават у Маскву, і роля Рыбакова, якую выконваў Трушко, была адзначана дыпламам...

У дапаможны склад коласаўскага тэатра яго ўзялі без выпрабаванняў. Знакамітыя на тыя гады коласаўцы убачылі некалькі спектакляў з удзелам Леаніда Трушко і зараз жа парупіліся пра яго далейшы лёс. Работа, вучоба, традыцыйныя сцэны, узаемаадносінны, асабістыя думкі і памкненні, што

спраўдзіліся і не спраўдзіліся, уяўленні пра сябе — усё змяшалася... І, пэўна, выстаецца дапамога талент.

Тэатр «жыццёвага падабенства» часта павучальны і прасталінейны. А мастацтва ёсць спосаб спазнання жыцця, праявам якога няма межаў. Жыцця, у якім няма нічога простага і якое не церпіць павучання. Як акцёру не зрабіцца простым і павучальным — нават у спектаклі «Улада цемры», у п'есе гранічна павучальнай? Трушко ў тэатры нядаўна, вопыту мінімум, драматургія нялёгкая. Дасталася роля Мікіты, які імкнецца нялюдскім шляхам выбіцца з галечы да святла. Парок не застаецца непакараным. І сапраўднае жыццё героя пачынаецца з пакаяння. Менавіта шлях да пакаяння імкнецца прасачыць Трушко...

Спектакль «Улада цемры» выклікаў дзіўную рэакцыю. Пра яго пісалі, яму радаваліся, а ў тэатры доўга не здымалі з рэпертуару. Гэты спектакль адкрыў дарогу некалькім акцёрам: для Пісаравой, Акружной, Трушко стаўся першым радком будучага «сцэнапісу». Для Труса, Шэлега, Маркінай, Шмакава — знач-

шырока вядомы ў свеце. Што на яго выстаўках — паломніцтва. Што пра яго творчасць напісаў капітальную манаграфію ў Італіі сам Паола Рычы. Што яму пазірвалі Марыя Казарэс і Федэрыка Феліні, Лукіна Вісконці і Джына Лола-Брыджыда, Давід Сікейрас і Сальвадор Альендэ... Аднак Л. І. Брэжнева ён пісаў на фатаграфіі: не любіў генск пазіраваць мастакам... Зрэшты, як і Сталін...

Праўда тое, што Глазуноў наймаверна працавіты і мабіль-

тым цыкле ёсць несумненны адкрыцці.

Пэўна, блізкасць да духоўнага свету Дастаеўскага, Блока, Мельнікава-Пячэрскага дапамагла мастаку паглыбіцца ў складаны калізіі рускай гісторыі і хрысціянскай міфалогіі, у вобразы сёвай даўніны. Цыкл, пачаты яшчэ ў 60-я гады палотнамі «Княжна Тараканова», «Легенда пра царэвіча Дзмітрыя», «Князь Ігар», «Маці Манефа», працягваецца і сёння. Скажам, карціна «Галгофа» напісана шэсць гадоў на-

расколінах, храмы. Мікалай II, Распуцін, Талстой, Сталін... Побач — Маякоўскі, Эйштэйн, Горкі, Свардлоў, Троцкі, «Чорны квадрат» Малевіча, Пікасо... Затым — Вялікая Айчынная. Брандэнбургскія вароты з надпісамі савецкіх салдат-пераможцаў. Зверху — Сталін на катафалку ў кветках, бы ў крывавай пене. Над ім, нібы ў журботным каравуле, — Гітлер, побач — Мусаліні, ухмылкі Рузвельта і Чэрчыля. Вышэй — аграмаднае цёмнае неба, куды, па задуме аўтара, адыходзяць

створана Глазуновым да 1000-годдзя хрысціянна Русі, мае назву «Вечная Расія». І пабудавана па тым жа «рэжысёрскім» прынцыпе.

Зноў Сталін, толькі жывы, імчыцца на рускай птушцы-тройцы; побач Троцкі з царскай каронай, паднятай над галавой, гарманіст і Паўлік Марозаў, зноў ахвяры сталіншчыны... Зноў Ленін, толькі ў выглядзе скульптурнага помніка... І велізарнае распяцце Хрыста ў цэнтры карціны над адыходзячымі ў перспектыве шэрагамі гістарычных асоб. Гэтае гіганцкае шэсце, быццам хрэсны ход, бярэ пачатак ад Сафіі Каістанцінопальскай і Кіеўскай, ад Храма Пакрова на Нерлі і старажытных сцен Крамля.

Больш таго, у левай частцы Глазуноў выдзяе нас яшчэ далей у глыбіню стагоддзяў, да каранёў паходжання славянскіх народаў.

Затаішы дыханне, глядзячы гэтае калейдаскоп: князь Уладзімір, Барыс і Глеб, Сяргій Раданежскі, патрыярх Гермаген, Аляксандр Неўскі, Дзмітрый Данскі, рублеўская «Тройца», Пётр I, Багдан Хмяльніцкі, Кацярына II, Кутузаў, Пушкін, Дастаеўскі, Гоголь, Лермантаў, Чайкоўскі, Мусаргскі, зноў Сталін, Шаляпін, Дзягілеў... Пералічыць усіх — справа безнадзейная: персанажаў каля 300!

Гледачу цікава, яшчэ б — ідзе напружанае ўгадваанне, своеасаблівае гульня — хто ёсць хто? Хто з кім? Чаму з гэтым, а не з тым? Чаму, скажам, Павел I аказаўся побач з Суворавым? Што, гэта новы погляд на гістарычную ролю няўдалага імператара як прагрэсіста насуперак агульнавядомым школьным стэрэатыпам? Ці проста мастацкая даніна фанту існавання ў гісторыі сучасніка Суворова?

І яшчэ пытанні: чаму ў гістарычны шэраг Глазуноў не ўпісаліся такія ключавыя для Расіі постаці, як Мендзялееў, А. Астроўскі, Цыялкоўскі, Бунін, Рахманінаў, Шастанавіч, Праноф'еў, Пятроў-Водкін, Шолахаў, Твардоўскі, Курчатаў, Каралёў, Вавілаў, Эйзенштэйн? Можна, яны не падыйшлі рангам? Зрэшты, гэта асабісты клопат мастака.

Але ўзнікаюць іншыя пытанні, болей прынцыповыя. Напрыклад, чаму ў «Містэрыі XX стагоддзя» Хрушчоў намаліваны ў выглядзе блазна ці клоўна, які круціцца на ракеце з чаравікам у адной руцэ і катанамі кукурузы ў другой? Чаму Маякоўскі, быццам гангстэр з галівудскага баявіка, цэліцца ў гледача з ігольца, а Эйштэйн дражніць публіку высалаленым языком? Магчыма спасылка на фотаздымак Вялікага вучонага будзе не пераканаўчай, што азначаюць гэтыя дзіўныя знакі ў выглядзе пціканцовых і шасціканцовых зорак на чырвоным фоне, на якім выступае Ленін? І чаму над труной Сталіна так ухмыляюцца Чэрчыль з Рузвельтам?

Карацей кажучы, многія калажыя збудаванні ў абедзвюх карцінах ствараюць пры ўважлівым чытанні ўражанне прэтынцызнасці і адрытатга кічу, быццам спецыяльна «срабатаннаго»: з разлікам на сенсацыю, на эпатаж дэверлівага і недасведчанага гледача. Няўжо ўсур'ез можна прапанаваць такі механічны пералік, набор вядомых падзей і імёнаў, часта скандальна-прыцягальных? Тут усё так прасякнута духам гэтага кічу, што пра сур'езныя, наватарскія пластычныя і кампазіцыйныя знаходкі, глыбокія псіхалагічныя даследаванні гаварыць цяжкавата.

Аднак трэба аддаць належнае смеласці Глазуноў. Ён без усялякай збытаннасці можа ўзяцца за вырашэнне самых глабальных тэм. Добра ведаючы структуру і законы плакатнага мастацтва, ён выкарыстоўвае свой улюбёны публіцыстычны прым у самых розных творах. І ў самым апошнім — таксама, ва «Уваскрэшні Лазара». Я прымаю аўтарскую задуму: паказаць трывожны стан сучаснага свету, крызіс нашай знявечанай духоўнай культуры, якую неабходна ўратаваць, уваскрэсіць. Але добрая задума — гэта яшчэ не добры вынік. Не надта пераканаўчыя разумовыя плакатна-мантажыя канструкцыі, што паядноўваюць Хрыста і Лазара, Гарбачова і Рэйгана, піянера з га-

зетай, калочы дрот і матылька на бетоннай пліце, асветленую полымем пажарышчаў пячору са старажытным мастацтвам і небаскробы...

У другой карціне «На складзе» мясная туша на круку і сякера побач з аблупленай царкоўнай фрэскай павінна, па задуме аўтара, выкрываць кашчунства XX стагоддзя. Але зноў жа — прэтынцызнасць, банальнасць, падача ідэі «ў лоб» занадта кампраметуюць задуму.

У Рэрыха ёсць выраз, сэнс якога ў тым, што калі ты разбурэш стары храм, то толькі для таго, каб на яго аснове пабудавалі новы. Глазуноў у сваёй творчасці гаворыць, што сёння мы амаль разбурылі наш храм. А які будзем будаваць? Пытанне складанае. Адрозна на яго не адказаць. Адно зразумела: сёння людзі расчараваліся ў ідэалах. У духоўнай культуры з'яўрае пустэча. А прырода, у тым ліку і прырода грамадскага жыцця, як вядома, не церпіць пустэчы. Чым яе запоўніць? І Глазуноў запаўняе яе па-свойму: гістарычнымі і біблейскімі сюжэтамі, вобразамі прыгожых «незнаёмак», настальгічнымі пейзажамі «са значэннем», партрэтамі вядомых людзей (вельмі ўдалы партрэт В. Распуціна).

А каб яшчэ глыбей адчуць мастацкі і чалавечы вобраз Ільі Глазуноў, вобраз складаны, супярэчлівы, сапраўды парадасальны, прывяду некалькі яго асабістых выказванняў з розных нагод:

«Я не маю ніякіх прывілей. Напрыклад, шэсць разоў мяне пракатвалі ў Акадэміі мастацтваў СССР. У мяне няма ніводнай дзяржаўнай прэміі, таму што гэта прэмія не дзяржаўная, а пэўнай групы Саюза мастакоў, якая прысуджае прэміі»;

«Саюз мастакоў — гэта арганізацыя розных людзей, што проста неавідна адзін аднаго... Ён патрэбен для тых, хто слабы, тых, хто гатовы выконваць «чужое ізоўтэ», гэта значыць, слухаючы любой кан'юнктуры, Учора — цэнтралізму, сёння — авангардызму...»;

«Адрэджанне авангардызму сёння — гэта тупік... За 70 гадоў авангард даўно ўжо для многіх стаў ар'егардам, ён адышоў у гісторыю...»;

«У мяне мільёнаў няма. Карціны прадаю праз салон на Смаленскай плошчы. Самая вялікая сума за партрэт — сем тысяч рублёў. Партрэт Індзіры Гандзі каштаваў шэсць тысяч...»;

«Я ўсё жыццё кіраваўся сваім сумленнем мастака»;

«Я хацеў бы, каб мастак прыносіў грамадству нарысцы, а не змагаўся за кавалачан пірага»;

«Тлумачу адсутнасць якіх твораў злучаным імкненнем усё прывесці да чорнага квадрата Малевіча... Мы самі выклікалі раўнадушша ўсіх да таго, што ствараюць афіцыйныя і неафіцыйныя мастакі...»;

«Адна паванжана газета піша, што тыя, хто не трапіў у ГУМ, ідуць на маю выстаўку. Мне хочацца задаць пытанне: чаму ў такім выпадку не ідуць на іншыя выстаўкі, іх жа многа!»;

«Наша крытыка — часцей за ўсё ўдар дубінай па галаве іншадумца»;

«Я заўсёды быў і застаюся рускім чалавекам, савецкім грамадзянінам, патрыятам, інтэрнацыяналістам»;

«Пасля Сталіна, мне было 26 гадоў, першым, хто паказаў жыццё, якое яно ёсць, быў Ільі Глазуноў»;

«Талстой — прадстаўнік маанства. Ён экстрэнт буддызму»;

«Я люблю Шаляпін, прэм'ер-міністра Мікалая II. Ён рабіў стайну на моцных. Калі б яго рэфармы былі праведзены, то ў Расіі не было б рэвалюцыі»;

«Сімвал нашай цывілізацыі Хрыстос, які пакінуў Зямлю, але невідна прысутнічае ў імгле»;

«Мой родны горад — Санкт-Пецярбург»;

«Мая творчая пазіцыя выўлена ў работах. На працягу 30 гадоў я заўсёды хацеў адлюстраваць праўду, самасяндомасць народа. А ідэалам служыў высокі рэалізм. Мне чужы абстрактна-фармаворчасць, з аднаго боку, і фатаграфічны натуралізм — з другога...»

Ну што ж, пасля таго, як глядзячы паглядзеў выстаўку народнага мастака СССР Ільі Глазуноў, дадзім яму магчымасць самому пракаментаваць гэтыя выказванні...

Барыс КРЭПАК.

ПАРАДОКСЫ Ільі Глазуноў

ны: шырока вядомы яго рэпартажы з самых гарачых пунктаў планеты — Чылі, В'етнама, Нікарагуа, Лаоса, а таксама «Вялікай будоўлі стагоддзя» — БАМА.

Праўда тое, што мастак частку сродкаў ад правядзення свайго выставак пераводзіць на рэстаўрацыю помнікаў айчыннага дойдства, у Савецкі дзіцячы фонд імя У. І. Леніна, у фонд дапамогі інвалідам «афганцам», у іншыя грамадскія фонды, у тым ліку на стварэнне помніка Ф. Скарыне ў Мінску.

Чалавек няпростага лёсу, Глазуноў пачынаў свой жыццёвы шлях у блакадным Ленінградзе. Вучыўся ў інстытуце імя Рэпіна. Яшчэ студэнтам пачаў ствараць свой пэтычны гарадскі цыкл, прасякнуты водгукам блакады і разам з тым рамантычным надзеямі юнацтва. У экспазіцыі мы можам убачыць работы тых гадоў — «Вячэрні горад», «Фурман», «Прыцемак», «Раніца», «Сварка». Менавіта ў іх былі закладзены, на мой погляд, асновы самай арганічнай тэмы мастака — тэмы Дастаеўскага, у якой пераплаліся філасофскія развагі пра чалавека і час, пра подзвіг ахвярнасці чалавека ў імя падобных сабе, пра адвечную барацьбу добра і зла, надзеі на выратавальную пакуту, на місію крас-

на выстаўцы прадстаўлены пасобныя творы, прысвечаныя менавіта галоўнаму запавету Дастаеўскага — «шукаць чалавека ў чалавеку»: ілюстрацыі да «Братоў Карамазавых», «Злачынства і пакарання», «Ідыята». І што характэрна — да гэтай тэмы Глазуноў звяртаецца пастаянна: апошні партрэт пісьменніка датаваны 1986 годам. І, трэба сказаць, у гэ-

зад. Што яна дае сучаснаму гледачу? Па задуме Глазуноў, веру ў такіх спрадвечных духоўных каштоўнасці, як спачуванне, дабрыва, міласэрнасць. Хрыстос нясе крыж. Ён не крыўдуе на сваю долю і вера ў яго шырока адкрытых вачах. Ідзі, глядзі, думай, разважай, гаворыць ён нам. Нічога новага? Магчыма. Мы ўсё гэта ўжо бачылі. Але не грэх яшчэ раз нагадаць пра гэта, даволі прызабытыя ў наш жорсткі час, духоўныя пастулаты.

Усё гэтыя пошукі «сябе» і прывялі Глазуноў да тых палотнаў, якія ён сам вызначыў, як «спраўда гісторыі». Ці не надта смела сказана?

Як нарадзілася «Містэрыя XX стагоддзя»? І Глазуноў расказвае: «Налі я быў у Парыжы, гэта было ў 1968 годзе, то ўбачыў Парыж у агні. Валілі ля Сарбоны стоговавыя ліпы, палалі вогнішчы, кідалі партрэты Троцкага, Мао Цзэдуна, Леніна, Сталіна, Чэ Гевары. Правыя сілы схаміянуліся, левыя... І я пачаў тады — хто адлюстраваў наша трывожнае XX стагоддзе, хто адлюстраваў рэвалюцыю, сацыяльныя навалы, катастрофы? Так і нарадзілася ідэя стварэння карціны «Містэрыя XX стагоддзя». Я над ёй працаваў два гады — і калі быў за мяжой, і дома. Я хацеў паказаць у сваёй рабоце пэўныя філасофскія ідэі, якія выўляюцца ў барацьбе пэўных гістарычных постацей. І падышоў да справы як рэжысёр...»

У левай частцы палатна — велізарная, спадаючая зверху да нізу заслона, на фоне якой намаліваны сам аўтар. Ён абпіраецца на авал блага паліраванага металу. Мастак як бы змяшчае сучасны яму свет перад лютэркам і дэманструе яго ў сваім тэатры.

А што ж адбываецца ў гэтым тэатры? Злева ад цэнтры карціны — Ленін з узнятай рукой. Ніжэй — падзенне імперыі, заняпад рэлігіі, расхістання, у

агеньчыкі — душы загубленых сталіншчынай. У арэоле ззяе багіня перамогі Ніке, лунае над светам. Справа ўнізе ад труны Сталіна — Мао (пляскае ў ладкі), Чаплін, Адэнаўэр, Марцін Лютэр Кінг, Хо Шы Мін, Ф. Кастра, Кенэдзі, Сартр, Альендэ, Хрушчоў, «разбуральнікі музыкі» «Бітлы», салдаткі-калгасніцы, якія не дачакаліся з вайны сваіх мужыкоў...

Далей ідуць Насер, сфінкс, Голда Меір, Машэ Даян — сімвалы часу, этапы стварэння дзяржавы Ізраіль. У ніжнім куце — А. Салжаніцын у лагерай робе з нумарам на грудзях, побач — гераіня яго раняга апавядання Матруна. Над імі — мухінская кампазіцыя «Рабочы і калгасніца», гіганцкі ядзерны грыб і натоўп небаскробаў, між якімі лунае белы голуб, а яшчэ вышэй — Хрыстос, што пакінуў гэтую грэшную зямлю. У правым верхнім куце — яшчэ не народжанае дзіця, эмбрыён ва ўлонні маці (крыніца — вядомы амерыканскі фотаздымак). Адсюль, праз усю карціну, працягнуты па дыяганалі калючы дрот, сімвал зла, на якім сядзіць арал нацызму, — шлях, пройдзены намі ў XX стагоддзі. «Гэты дрот, — гаворыць Глазуноў, — як нерв нашага часу, павінен нагадаць... аб незлічоных ахвярах нашых лагераў».

Можна доўга стаяць ля палатна і пазнаваць знаёмыя вобразы. Такое ўражанне, быццам мастак стараецца не забыць ніводзін вядомы твар XX стагоддзя, далучыўшы да іх... аголеную красуню, якая прадае сваё цела і прыгажосць. Вось, маўляў, якое цынчнае стагоддзе нам далася...

І што гэта ўсё азначае? Перш чым адказаць на гэта пытанне, зірнем на другое, такое ж грандыёзнае палатно. Яно

ЗАПІСКІ АБ РАДЫЯЦЫЯЎ

(Пачаток на стар. 8—9).

Пакончыў жыццё самагубствам акадэмік Лягасаў... Чытаю яго пасмяротнае слова — артыкул у газеце «Правда». Ён, Лягасаў, сапраўдны вучоны, працаваў усё лета на ўтаймаванні рэактара на Чарнобыльскай АЭС і, як відаць, не цягнуў дылетантаў у навучы, псеўдавучоных. А яны праніклі і ў атамную навуку, улівалі на будаўніцтва атамных электрастанцый, на развіццё атамнай энергетыкі. І некаторыя з іх ніякіх вывадаў не зрабілі і пасля чарнобыльскай аварыі, асталіся пры сваіх ранейшых пасадах і поглядах, трубяць, як і трубілі, пра атамную электраэнергію як самую танную. Вось каб усе выдаткі, што пайшлі, ды яшчэ і пойдучы, на ліквідацыю вынікаў аварыі Чарнобыльскай АЭС, зрабіць за кошт ведамства па атамнай энергетыцы! Тады б, можа, ўбачылі, якая танная гэтая электраэнергія...

Самае страшнае, выяўляецца, не радыеактыўныя ёд, цэзій, з «гарачыя» часцінкі, што носяцца на забруджаных тэрыторыях у павятры. Калі хоць адна такая часцінка трапіць у лёгкія, чалавек памірае. І выратаваць яго ніяк нельга... Як мала мы ведаем, што такое атамная энергія, гэты, як убівалі ў нашы галовы гадамі, «мірны» атам!

Маці, прыхаўшы да мяне, расказвае, як здаюць у вёсцы «брудных» кароў, свіней. Калі не бяруць іх на базе ў Хойніках — вязучы ў Мазыр, там не правяраюць. А хто не хоча гэта рабіць — дае ў «лапу» прыёмшчыку — ён і не мерае радыяцыі, а калі і мерае, дык на прыбор не глядзіць, падстаўляе яго да жывёлы для прыліку...

Магілёўшчына засыпана радыенуклідамі не менш за Гомельшчыну. І пра гэта загаварылі ўжо на ўвесь голас. Нават газеты пачалі пісаць. Праўда, праз два гады пасля аварыі. Няўжо так ніхто і не адкажа за такую «сакрэтнасць»?

Зноў у рэспубліканскім друку — каторы ўжо раз! — вінаваць пісьменнікаў, журналістаў, што яны «баламуцяць» людзей, падымаюць чарнобыльскую тэму. А як яе не падымаць, калі яна сама падымаецца, напамінае аб сабе. Вось што, напрыклад, піша намеснік старшыні Хойніцкага райвыканкома У. Дзенісюк у сваім пісьме ў газету «Звязда»: «Мы дакладна ведаем стан кожнага дзіцяці ў раёне... Больш трэці дзяцей школьнага ўзросту маюць адхіленні ў здароўі: у 448-мі захворванні лёгкіх, у 342-х — сардэчна-сасудзістай сістэмы, у 144-х — нерваў; захворванні вуха, горла, носа — у 1236 дзяцей». Не лепшае становішча з захворваннямі дзяцей, ды і дарослых, і ў Брагінскім, Нараўлянскім раёнах, у «брудных» раёнах Магілёўскай вобласці. У бальніцах не хапае дактароў, лекаў. Непска наладжана забеспячэнне самым неабходным, у тым ліку мылам, прадуктамі... Няма дзіметраў, мала трактароў з закрытымі кабінамі, машын для перавозкі харчавання... Няма лазняў, душавых на фермах... На сустрэчы ў Мінску ў Палацы прафсаюзаў з членамі Рэспубліканскай камісіі па ліквідацыі вынікаў аварыі Чарнобыльскай АЭС выявіліся і іншыя факты няўвагі і проста злачынай абьякавасці некаторых кіраўнікоў да трагедыі народа...

Дзіва дзіўнае дый годзе! На сустрэчы ў Палацы прафсаюзаў, у друку кіраўнікі розных ведамстваў пераконвалі людзей, што можна на забруджаных тэрыторыях атрымліваць практычна чыстыя прадукты. А прафесар БДУ імя Леніна Я. Пятраеў, выступаючы па радыё, аўтарытэтна сцвярджае, што гэта немагчыма нават у лабараторных умовах... Каму верыць — вучоным ці кіраўнікам?.. Пытанне надзвычай важнае для Беларусі, бо, як выявілася, засыпана радыенуклідамі пята частка тэрыторыі рэспублікі, на якой жыве больш як паўмільёна людзей...

Памёр К. Кірзенка. А я думаю — ці не паўплывала на яго здароўе тое, што ён, пайшоўшы на пенсію, падоўжыў жыць у сваёй маці на засыпанай радыенуклідамі Слаўгарадчыне, хадзіў у лес, збіраў і, вядома ж, еў грыбы, ягады ды і ўсё, што там расце...

Нарэшце, праз тры гады пасля аварыі, надрукавана карта, дзе і якія грыбы можна збіраць. Мае родныя мясціны ў першай зоне, куды, як сказана ў каментарыях, у лес «з кошыкам уваходзіць не трэба». Паўраспад цэзія-137 доўжыцца каля трыццаці трох гадоў... Значыцца, я больш ніколі ўжо не патрымаю ў руках, не з'ем ні баравіка, ні падаснавіка, ні грузда, ні рыжыка, ні якога іншага грыба са свайго лесу. А насіў жа іх калісьці нашамілі. І калі вучыўся ў школе, ды і потым. Бывала, падхопіўся з пасцелі на дошкітку, яшчэ на цяточку, — і ў лес. Ідзеш па аднаму табе вядомых сцежках, ад грыбовішча да грыбовішча. Збочыш у малады бярознік, потым — на хвойнік. Пашастаеш па ягадніку, верасу, высначыш на дубняк — «дубіну», як у нас кажуць. І вядома ж, абтупаеш, абязжыць граду, дзе растуць надзвычай прыгожыя, рэліктавыя баравікі з белым тоўстым каранем і чорнай, проста бархатнай шапкаю...

Дадому вяртаешся ў позняе снаданне. І, паставіўшы на шэль перад сабою, перабіраеш грыбы — адны сушыць, другія смажыць, трэція саліць. І зноў бачыш сябе ў лесе, успамінаеш, дзе якога грыба браў, як ён сядзеў, як ты яго шукаў... Няўжо ўсяго гэтага я больш не спазнаю?

З грыбоў найбольш набіраюць радыяцыі махавік, гаварушка, масляк. З жывёльнага свету — вожык. З птушак — качка. З рыб — уюн, лінь, сом. Запісваю гэта для памяці.

Новая «тэхналогія» атрымання чыстых прадуктаў... Прывозіць з забруджаных раёнаў «брудных» бычкоў, свіней, ставяць іх на чыстыя кармы месяцаў на тры — чатыры — і... А ў выніку: забруджваецца тая мясцовасць, якая дагэтуль была параўнаўча чыстая, атручваецца мясам ад гэтых «чыстых» бычкоў і свіней усё мы, людзі...

Супрацоўніца тэлебачання расказвае, як была яна ў Хойніках у першыя дні пасля аварыі, здымалі эвакуацыю людзей з засыпаных радыеактыўнымі часцінкамі вёсак...

— Як бы паглядзець тыя кадры? — прашу я.

— А іх няма, — апусціла вочы долу супрацоўніца. — Калі мы вярнуліся, кадры гэтыя былі ў нас забраны. Прывезлі размагнічаныя стужкі...

— Хто такі загад аддаў?

— Ды, відаць, тыя, хто забараніў гаварыць праўду пра памеры чарнобыльскай бяды, браўся без старонняй дапамогі справіцца з гэтай бядою ў Беларусі...

На ліквідацыю чарнобыльскай аварыі пайшоў нямала сродкаў. Але ці разумна яны выдаткаваны? Колькі патрачана грошай, ды і сіл, на дэзактывацыю тых месцаў, дзе яе не трэба было праводзіць, — нічога ж яні яна не дала, ды і даць не можа: змытыя радыеактыўныя часцінкі пераносіцца з месца на месца, само ж радыяцыйнае становішча не мяняецца. Дэзактывацыя — гэта хутчэй за

ўсё чарговая паказуха. А будаўніцтва пасёлкаў, магазінаў там, дзе іх ніяк нельга было будаваць? Ды і на надбаўні да зарплатаў, якія назвалі ў народзе грабавыя, камандзіровачыя розныя, фактычна, на дадатковае апраменьванне людзей колты страчана народных грошай і прадаўжаецца траціцца, хоць вядома ўсім, даказана вучонымі, што зямля, на якую выпалі радыеактыўныя часцінкі, не прыгодна для жыцця чалавеча, а тым больш для сельскагаспадарчай дзейнасці...

Памёр брат Коля. Што ж, да смярцей пачынаю прывыкаць, бо перад гэтым пахаваў бацьку і брата Паўла. Хоць і кажуць медыкі, што радыяцыя тут ні прычым, аднак жа за тры гады памерла меншая бацькава сястра, дзядзькава жонка... Няма і многіх-многіх суседзяў...

Дарога знаёмая мне. Ужо за Светлагорскім пачынае сохнуць у роце, пяршыць у горле, за Рэчыцай дзеравянее язык, быццам чужыя робяцца зубы... Напаўняецца цяжарам, баліць галава. Дзейнічае радыяцыя ці іншае што?

Развітанне з братам, провады пешкі праз усю вёску на могілкі. Апошнія словы, апошнія паклоны, пацалункі...

З могілак вяртаюся на машынах. Дома, у хаце — застолле. Багатае, вясновае. Смажанае ў печы мяса, жоўтыя, аж хрупасткія, дражкі, наліснікі, вараная капуста, крышані, студзень, розныя кашы... Есці ўсё гэта ці не?..

Суседкі, сеўшы за стол, пачынаюць расказваць, дзе і што ў каго баліць. Адна, выпіўшы чарку, прызнаецца, што была ў дачкі ў Гродне і правяралася — пацямненне ў лёгкіх і ў печані, тры язвы, хворыя ныркі... Словам, усё нутро хоць выкідай — «праналіла» радыяцыя...

— Усе мы смяротнікі, хто тут жыць, — уздыхае жанчына.

І глядзіць на мяне, чакае, каб я сказаў што-небудзь вясёлае, абнадзеіў, супакоіў...

Раней я ездзіў у сваю вёску, каб набрацца сіл, асвятліць памяць, памаладзец душою, падужыць.

Цяпер пасля паездкаў дадому падоўгу хварэю. І фізічна, і маральна. Мілы, дарагі куточак — і яго атруцілі, так раптоўна адабралі яго ў мяне ды і ў многіх, хто нарадзіўся там, жыў...

Вядома, як і большасць маіх землякоў, я сачу за ўсім, што адбываецца там, на радзіме, чытаю ўсё, што трапляе на вочы пра чарнобыльскую аварыю і звязаную з ёй бяду. Многія «прызнанні» некаторых надзеленых уладай асоб наводзяць мяне на сумны роздум. Вось хоць бы такія:

«Першая поўная карта бліжэйшага следу (да 100 км ад месца аварыі) была прадстаўлена Дзяржкамгідраметам СССР урадавай камісіі ўжо 2 мая 1986 года». А надрукавана ж карта, стала вядома грамадскасці толькі праз тры гады! І то — па цэзіі-137. А па іншых радыеактыўных элементах — а іх дзесяткі — калі будучы надрукаваныя карты? Ці вось яшчэ адно «прызнанне»: «Найбольш магутныя выкіды радыеактыўных рэчываў з аварыйнага блока назіраліся ў першыя 2—3 сутак пасля аварыі ў паўночна-заходнім і паўночна-ўсходнім напрамку. Вышыня струменя 27 красавіка, паводле самалётных дадзеных, перавышала 1200 метраў». Чаму б, здавалася, тады не папярэдзіць аб гэтым людзей — маіх землякоў, каб яны не выходзілі на вуліцу, не працавалі ў полі, не загаралі? Адказны сакратар камісіі АН СССР па біясферных і экалагічных даследаваннях Я. Салаўеў пісаў у «Літаратурнай газеце» (5 ліпеня 1989 г.), што «дадзеныя па Чарнобылю, пачынаючы з моманту ўзнікнення аварыі, настойліва хаваліся ад насельніцтва. І па радыеактыўнасці, і па мерах забруджвання, і па канцэнтрацыі рэчываў». Хаваліся... А колькі чаго хаваліся і цяпер некаторымі асобамі, бо інакш не здзіўляў б свет вучоныя мужы ад медыцыны такімі паведамленнямі, як: «у агульнай структуры захворванняў дарослага насельніцтва,

якое падверглася радыяцыйнаму ўздзеянню, за тры гады значных змен не адбылося». Праўда, Ю. Шчарбак у «Літаратурнай газеце» сказаў, у чым тут справа: «На нядаўняй прэсканферэнцыі ў Кіеве медыкі кляліся: былі, маўляў, звязаны па руках і нагах сакрэтнасцю. Падпіску ж далі аб неразгалашванні дадзеных!» Не сакрэт — многае, што датычыць чарнобыльскай аварыі і звязаных з ёй падзей, і цяпер трымаецца ў сакрэце...

Не дзіўна, што ў большасці людзей, ды і ў мяне, няма ніякага даверу да афіцыйнай інфармацыі, якая датычыць чарнобыльскай бяды. Нават з'явіўся недавер і да вучоных з тытуламі, званнямі. Хоць сярод іх, вядома, ёсць і тыя, каму нельга не верыць. Вось што, напрыклад, пісаў нядаўна ў газеце «Вячэрні Мінск» народны дэпутат СССР, прафесар С. С. Шушкевіч: «Не навука, а сучасная лысенкаўшчына знайшла сваіх прадстаўнікоў з тытуламі і званнямі для выступленняў у прэсе з запэўненнямі, што жыць у забруджаных раёнах ледзь ці не лепш, чым адпачываць у здраўніцах Каўказа і Крыма. Не навука рэкамендавала будаваць новыя жыллыя масівы ў зонах забруджвання і разбаўляць радыеактыўнае мяса чыстым для атрымання прымальнага ўзроўню радыеактыўнасці каўбасы...»

Яшчэ адна смерць — памёр сакратар Гомельскага абкома В. А. Санчукоўскі — той самы В. А. Санчукоўскі, які займаўся адсяленнем жыхароў з 30-кіламетравай зоны — з Хойніцкага, Брагінскага і Нараўлянскага раёнаў. Прычыну смерці не паведамілі... Мне аж не па сабе: седзячы ж у яго кабінце і глядзячы на чырванашчокага каранастага здаравяка, я зайздросціў яго сіле, энергіі! Такой роднай у наш час тактоўнасці, дапытлівасці, ветлівасці...

А гэта ж было ўсяго тры гады назад!..

«На судзе ў Чарнобылі былі выдзелены яшчэ тры справы: адна — супраць праекціроўшчыкаў, другая — супраць тых, хто кіраваў ядзернай энергетыкай, трэцяя — супраць тых, хто не прыняў патрэбных мер па эвакуацыі і абароне насельніцтва. Ну, і дзе гэтыя справы? Яны паспяхова не адбыліся» («Аргументы і факты», 15—21 ліпеня 1989 г.).

Нарэшце прызнана, што ў Беларусі не ўсё зроблена па ліквідацыі аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Групу народных дэпутатаў СССР прыняў Старшыня Савета Міністраў СССР М. І. Рыжкоў, выдзелены дадатковыя сродкі, прадукты, медыкаменты... На Першым экалагічным з'ездзе Беларусі адна кіраўнічая дама пратрабавала забараніць пісаць і гаварыць пра чарнобыльскую бяду, бо, маўляў, «вопрос этот, благодаря своевременному вмешательству вышестоящих органов, полностью снят с повестки дня».

Як бы ўсе хацелі, каб гэтае пытанне сапраўды было знята з парадку дня. Але ж аднаго нашага жадання мала. Есць сурова, страшная рэчаіснасць, праўда, ад якой нікуды не дзенешся. Законны прыроды не падуладны загадам з кабінетаў начальнікаў нават самых высокіх рангаў. Трэба прывыкаць, што чарнобыльскага бяды — не памяць, я хацеў сяго-таго пераканаць у сваім ступенні на з'ездзе народных дэпутатаў СССР адзін з народных дэпутатаў ад нашай рэспублікі, а боль, незагойная крывавага рана. Выпала ж на тэрыторыі рэспублікі столькі радыеактыўных рэчываў і яны так марудна распадаюцца, сеючы навокал сябе смерць, што іх хопіць і нам, і нашым дзецімі, і ўнукам, праўнукам... І гэтыя рэчывы, як бы мы ні хацелі, забяруць свае ахвяры — чалавечыя жыцці. Ды ўжо часткова і забралі... І найпершая, найгалоўнейшая задача — каб гэтых ахвяр было як мага менш. Да гэтага мы павінны імкнуцца, рабіць усё, што ў нашай сіле, зможа.

1986—1989 гг.

Р. С. Покрыва «сакрэтнасці», хоць і з неадраваальна вялікім спазненнем, але, здаецца, знята з той бяды, якую нарабіла ў Беларусі чарнобыльскага трагедыя, — Вярхоўны Савет БССР абмярковаў гэтае пытанне на сваёй чарговай, адзінаццатай сесіі. Намечаны канкрэтныя меры, распрацавана даўгатэрміновая праграма ліквідацыі вынікаў гэтай самай страшнай у гісторыі чалавечыя аварыі. Што ж, як кажуць, з богам — у добры час! Будзем спадзявацца і верыць: з дапамогай людзей нам удалася справіцца і з гэтым яшчэ адным нялёгкім выпрабаваннем, якое выпала на долю нашага шматпакатнага народа.

Але гэта — новая старонка дзеяння — «Запіскі аб радыяцыі».

МЫ — НЕ ВЫКЛЮЧЭННЕ

(Пачаток на стар. 5).

набытку чалавечыя» (Культуры, 1982, № 1—2, с. 291). Гэта ўжо даўно зразумелі людзі ў найбольш цывілізаваных краінах, дзе, як пішуць даследчыкі, узніклі новыя адносіны да моў і культуры, новая этыка, якая патрабуе павялічэння культур і дапамогі нацыянальным меншасцям у іх барацьбе за выжыванне.

На жаль, гэтая новая этыка яшчэ не зрабілася ўсеагульнай

у нас, пра што сведчыць і публікацыя ў газеце «Вячэрні Мінск» за 31 ліпеня 1989 г. У артыкуле «Суграмадзяне», надрукаваным на спецыяльнай «беларускай» старонцы і ў рускім варыянце газеты, закліканай прапагандаваць беларускую мову і культуру. Аспірант Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага С. Мацюнін, ужо не выкарыстоўваючы эўфемізм «савецкі», бласлаўляе русіфікацыю насельніцтва ў г. Мінску наступнымі словамі:

«Не трэба баяцца гэтага слова — «русіфікацыя». Мы проста прывыклі ўкладваць у гэтыя словы адмоўны падтэкст, на самай жа справе яны значаюць як аб'ектыўна існуючыя, так і тыя працэсы, што адбываюцца. А адмоўнае значэнне для насельніцтва яны набываюць у тым выпадку, калі праводзіцца насільна, супраць волі народа».

Гэты заклік да добраахвотнай асіміляцыі, пад які падводзіцца «навуковая» база, служыць усё той жа запаветнай мзце зліцця моў, нацыяў, культур, якая пларчыць выпануванай чалавечай ідэі аб самакаштоўнасці кожнай мовы, культуры, нацыі, народа, незалежна — вялікага

ці малага. Больш таго, аўтар артыкула ўпэўнены, што беларусам наканавана стаць першай добраахвотнай ахвярай на шляху дасягнення гэтай мэты, бо «беларусы з-за некаторых гістарычных, лінгвістычных прычын значна хутчэй у параўнанні з іншымі славянскімі народамі падвяргаюцца асіміляцыі».

Што датычыць добраахвотнасці, то тут варта прывесці выказанне выдатнага Украінскага і рускага моваведа А. Патабні, якое працягвае ў адным з апошніх нумароў «Літаратурнай газеты» П. Моўчан: «Людзі, по правилу дабровольно не от называются от своего языка, между прочим, в силу бессоз-

нательного страха перед опустошением сознания». Трэба думаць, што і беларусы не з'яўляюцца выключэннем з гэтага правіла. Аб тым, якія падзеі 30-х гадоў паклалі пачатак «ненасільнай» асіміляцыі ў Беларусі, аспірант С. Мацюнін з-за сваёй маладосці можа і не ведаць, аднак пазіцыя больш сталых векам рэдактараў нашых паваных газет, яны ўзліліся на сваіх старонках падымаць прэстыж беларускай мовы і змагацца з нацыянальным нігілізмам пры дапамозе такіх публікацый, застаецца няяснай.

Генадзь ЦЫХУН,
доктар філалагічных навук,
г. Мінск.

ГАВОРКА будзе пра жанр пакуль што малапапулярны ў нашай краіне, жанр спецыфічны, пазначаны навізнаю. На яго нядаўна звярнула ўвагу Беларускае тэлебачанне, паказаўшы прэм'еру ансамбля ўдарных інструментаў, які арганізаваў артыст аркестра Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР У. Судноўскі. Удала падабраў і прапанаваны слухачам рэпертуар, мне здаецца, аднолькава мог зацікавіць як музыкантаў, так і проста аматараў. І, думаецца, чытачам «ЛіМа» цікавей будзе не падрабязны аналіз выканаўчых дэталю, а размова з нагоды гэтага канцэрта.

Падкрэсліваю ўвагу і разуменне праблемы папулярна-

так проста, як думалася, было сабрацца разам на рэжысёрскіх, на якія застаецца небагата вольнага часу пры значнай занятасці аркестрантаў нашага тэатра... І ўсё ж праграма была падрыхтавана і выдатна выканана.

Мо трэба было б больш падрабязна закрануць арганізацыйныя складанасці, каб яшчэ больш падкрэсліць значэнне ініцыятыўнай дзейнасці У. Судноўскага—без аніякай небяспекі перахваліць яго. Чамусьці як норма ўспрымаецца ў нас псіхонасць добрых пачуццяў. Абыякавае «ну, дык што?» робіцца вельмі характэрным. Нас ўсё цяжэй чым-небудзь здзівіць. І зусім не таму, што мы ўжо ўсё ведаем. Відаць, нейкія больш глыбокія і склада-

нам не хапае ў «музычнай вытворчасці», усё часцей гаворым пра незапоўнены залы на сімфанічных канцэртах і оперных спектаклях, быццам баючыся прызнацца, што ёсць прыемныя «выключэнні з правіла», нахталт колішняга канцэрта вакалістаў—лаўрэатаў міжнародных конкурсаў ці канцэртаў Мары Гудэгайна, напрыклад. Успомніўшы і іншыя «выключэнні», мы абавязкова заўважаем, што залы пустыя па прычыне недахопу жывога творчага гучання музыкі. Вядома, ёсць і іншыя аспекты гэтай праблемы, і я ні ў якім разе не хачу крыўдзіць пачуцці тых, хто аддае мастацтву ўсе свае сілы, талент. Так, амаль у кожным жанры мы маем музыкантаў высокага класа, але ж агульнае становішча выканальніцтва, як гаворыцца, не на ўзроўні. Чамусьці не надта верыцца, што вінаватая тут аб'ектыўная ўмова і таму нічога нельга правіць. Можна, каму-небудзь і лацвей, калі мы вінаватым аб'ектыўнасць. Але ці спрабавалі мы па-сапраўднаму, мета-накіравана, усім супольна і адначасова наваліцца і ўскалыхнуць застаўлае, звыклае? Я ўпэўнены, што жывая музыка, якой не хапае нашым слухачам, музыка на ўзроўні Мастацтва не церпіць людзей раўнадушных—яна гіне, калі яе акружаюць такія людзі.

Дазволю сабе дапусціць, што менавіта такія падзеі, як з'яўленне ансамбля ўдарных інструментаў, ламаюць стэрэатыпную думку, быццам высокапрафесійныя музыканты—гэта абавязкова значыць маскоўскія ці ленынградскія. На жаль, склалася завядзёнка, калі лёс таленавітага выканаўцы вырашаюць не ягоны прафесіяналізм, а розныя дэталі сацыяльнага плана: прапіска, сямейнае становішча і г. д. Пры такой завядзёнке яшчэ ці хутка мы даможамся жаданых вынікаў у выканальніцтве? Не без шкадавання мы ўспамінаем многіх ураджэнцаў Беларусі, выканаўцаў, якія сёння паспяхова працуюць у Маскве, у Ленінградзе,—колішніх студэнтаў тамтэйшых кансерваторый, якія не захачелі вяртацца на Беларусь. Але ж У. Судноўскі музыкант такога класа, які цалкам адпавядае ўзроўню лепшых савецкіх аркестравых калектываў. Прыняты ў аркестр ДАВТа БССР яшчэ студэнтам першага курса БДК, ён вырас у сталага і сур'ёзнага прафесіянала. Наколькі ведаю, вабіла яго і сольнае выканальніцтва. Калі вучыўся ў Рэспубліканскай школе-інтэрнаце па музыцы і выяўленчым мастацтве, ніводны канцэрт не праходзіў без яго ўдзелу. Такі ж актыўны быў у кансерваторыі, не «астыў» і пасля яе заканчэння—наадварот, здолеў зацікавіць свайго калегу па рабоце І. Аўдзеева, а таксама студэнтаў Д. Грушэўскага, С. Лазарэнку, Д. Кліменку, Б. Вальковіча. З завальненнем удзельнічалі ў канцэрте ансамбля лаўрэат Усеаюзнага конкурсу валтарніст А. Акімаў і піяністка Т. Самойлава, якая доўгі час працуе канцэртмайстрам у класе ўдарных БДК.

Назіраючы за ўдзельнікамі ансамбля, нельга не прыкмеціць, што стараннасць ігры аздоблена нейкай найвышэйшай выканаўчай асалодай, поўнай жадання тварыць жывую музыку, жыць ёю, беражліва даносыць да слухачоў. Па ўсім відаць, што ансамблевая музыка для ўдарных — не часовае захалпенне У. Судноўскага. Усе выкананыя творы ён аранжыраваў сам, без кампазітарскай дапамогі. Шматгадзінныя штодзённыя яго заняткі, якія я маю магчымасць назіраць, пацвярджаюць, што ансамбль — гэта для У. Судноўскага частка прафесіі. Застаецца пажадаць, каб збываліся творчыя мары нераўнадушных людзей, якія дораць нам чароўную жывую Музыку!

Пятро ДУДАРЭНКА,
артыст аркестра
ДАВТа БССР.

Мартыралог Беларусі: імяны і факты

У НЕВЯЛІЧКАЙ вёсачцы Барсукі, што згубілася ў лясных масівах Лепельшчыны, у 1937 годзе пачало рабіцца штосьці незразумелае. З новага года даволі часта наведвалася ў калгас, ноччу, чорная машына і забірала калгаснікаў. Першымі ахвярамі сталі жыхары хутара Барок. Хачу пералічыць іх пайменна:

Цяліца Іосіф Францавіч. Калгасны конюх. У сям'і было шасцёра дзяцей. Абвінавачлі ў шкодніцтве: быццам бы набіраў цвікі ў хамуты. Рэабілітавалі ў 1938 годзе, але ж дамоў не адпусцілі. Паведамлілі, што памёр у Аршанскай турме.

Цяліца Карл Францавіч. Працаваў у калгасе на розных работах. У сям'і было чацвёрта дзяцей. Абвінавачлі ў антысавецкай прапагандзе. Ніхто не

1959 годзе. Без бацькі раслі і гадаваліся шасцёра дзяцей. Загінуў без звестак.

Будрэвіч Альжбета. Паўтара года правяла ў Аршанскай турме.

Бувявіч Антон. Высланы з усёй сям'ёй. Дачка Юзя збегла па дарозе, вярнулася дамоў і далей жыла пад прозвішчам і з дакументамі памёршай жонкі брата. Лёс сям'і невядомы.

Маліноўскі Адольф. Арыштаваны разам з сястрой-калекай Антосляй. Лёс іх невядомы.

Закрэўскі Браніслаў. Высланы з усёй сям'ёй (7 чалавек). Лёс іх невядомы. Казалі людзі, што з усёй сям'і засталася адна дзяўчынка.

У 1937 годзе ў калгасе імя Варашылава было каля 200 чалавек. Рэпрэсіравалі 38—18 працэнтаў ад усіх жыхароў.

УСПОМНІЦЬ УСІХ

ведае, дзе загінуў. Дзеці помняць, як забіралі бацьку, як беглі за машынай і прасілі «дзядзечак» адпусціць татку.

Цяліца Юльян Францавіч. Пастух. Абвінавачваўся ў пераходзе граніцы. Меў траіх дзяцей. Загінуў без звестак.

Занько Антаніна Іосіфаўна. Працавала ў калгасе, была членам сельскага Савета. Абвінавачлі ў антысавецкай агітацыі. Сыну на той час было два гады, але арышт маці запомніў на ўсё жыццё. Загінула без звестак.

Куноўскі Вінцэс Лявонавіч. Працаваў у калгасе. Арыштавалі першага студзеня 1937 года. Рэабілітаваны 26 сакавіка 1959 года «за недаказанасцю». Загінуў без звестак.

Гілеўскі Эдуард. Удзельнік грамадзянскай вайны, быў паранены. У калгас не ўступіў. Дзяцей не меў. Загінуў без звестак.

Будрэвіч Вікенцій Адольфа-віч. Працаваў у Лепелі майстрам на цагельным заводзе. У сям'і было чацвёрта дзяцей. Сясланы ў Казахстан разам з сям'ёй.

З другіх хутароў былі арыштаваны:

Урбан Лаўрэн Сцяпанавіч. Калгаснік. У сям'і было чацвёрта дзяцей. Загінуў без звестак.

Урбан Гаўрыла Іванавіч. Калгаснік. Быў рэпрэсіраваны. Вярнуўся дамоў цераз паўгода.

Прывада Мікалай Лазаравіч. Арыштавалі замест Прывады Мікалая Міронавіча (па даносе), але ўсё роўна не адпусцілі, так і загінуў дзесьці.

Куноўскі Вячаслаў Лявонавіч. Працаваў у калгасе, засталася дома трое дзяцей. Жонка з гора звар'яцела, пазней загінула ад нямецкай кулі. Дзяцей гадавала родная цётка—Куноўская Эмілія Людвігаўна. Пасля вайны гадаваліся ў дзіцячым доме.

Казлоўскі Франц Іванавіч. Калгаснік. Арыштаваны 13 лютага 1937 года, рэабілітаваны ў

Большасць з іх загінулі. І зямля, застаўшыся без гаспадароў, запусцела, пад пасевамі засталася менш палавіны. Рэшта зарасла лесам, забалоцілася.

Як жа склаўся лёс дзяцей бязвінна загінуўшых? Ніхто з іх не здраждзіў Радзіме, не затаіў злосці на Савецкую ўладу, нікому не помсціў. Так, сын І. Цяліцы Адольф быў кулямётчыкам у партызанскім атрадзе Керніча. Загінуў у начным баі дзесьці каля Расонаў. Сын В. Куноўскага Юзік ваяваў на фронце, быў паранены, мае баявыя ўзнагароды. Сын В. Будрэвіча Станіслаў загінуў на фронце смерцю храбрых. Такі ж лёс напаткаў сына М. Прывады Мірона і сына Л. Урбана Паўла. Сын Ф. Казлоўскага Вячаслаў малалеткам пайшоў у партызанскі атрад, потым ваяваў на фронце, мае баявыя ўзнагароды.

У сувязі з гэтым нельга не сказаць, як мала зрабілі мы для таго, каб ушанаваць памяць бязвінных ахвяр сталінізму, вярнуць хоць маленькі шматок справядлівасці.

Неяк у райкоме я даведаўся, што камісія па рэабілітацыі ахвяр сталінскага генацыду падала матэрыялы на трох чалавек—членаў партыі. У раёне ж за тыя гады загінулі сотні, а можа, і тысячы людзей. Дык чаму ж мы так марудна праводзім рэабілітацыю? Каму патрэбна расцягваць гэтую справу на доўгія вякі? Нават прапраўнукі не дачакаюцца рэабілітацыі сваіх продкаў. Прапаную да канца гэтага года зрабіць пайменныя спісы з усіх вёсак і гарадоў, пабудаваць жалобныя курганы ці стэлы на мясцовых могілках, пазначыць там імяны сталінскіх ахвяр.

Трэба правесці суд, можа, нават міжнародны, над самай сталіншчынай, кваліфікаваць сістэму сталінізму як злачынства супраць чалавецтва.

А. ШУНЕВІЧ,
вучоны аграном-эканаміст,
г. Лепель.

Музыка

МАСТАЦТВА НЕ ЦЕРПІЦЬ РАЎНАДУШНЫХ

зацы ўдарных інструментаў супрацоўнікамі тэлебачання, якія падрыхтавалі перадачу. Справа ў тым, што на сённяшні дзень аб'яднанне музыкантаў-ударнікаў у самастойны выканаўчы калектыв з'ява не простая, не ардынарная. У нашай рэспубліцы нямаюць разнастайных ансамбляў, пераважна народных і эстрадных, таму можа ўзнікнуць пэўная блытаніна, калі новы калектыв будзе вызначаны як яшчэ адзін сярод наяўных. Ударныя інструменты да апошняга часу адносіліся выключна да аркестравых, дзе яны аб'яднаны ў адну асобную факультатывную групу. Да 1980 года яны нават не значыліся ў «партытуры» ўсеаюзных і міжрэспубліканскіх конкурсаў. Цяпер ударныя ўключаны ў конкурсныя спаборніцтвы на роўні з іншымі, і гэта знак складанага эвалюцыйнага працэсу развіцця выканальніцтва на ўдарных інструментах.

Вось і наш новы ансамбль паказаў, што на ўдарных інструментах іграюць, а не грукаюць і барабанаць, як многія лічаць. На жаль, надзвычайная папулярнасць вялікага і малага барабанаў і талерак прыкметна зацянула выразныя магчымасці асатніх інструментаў гэтага сямейства. Якіх? Усе пералічыць не так проста, але асноўныя, якія мы чуюм і бачым у сімфанічным аркестры, можна прыгадаць. Гэта літаўры, ксілафон, вібрафон, марымба, званы, глэкі, тамтамы рознай велічыні, трохкутнік. Ёсць яшчэ шмат іншых, са сваёй назвай і асаблівым прызначэннем. Кожны, хто сур'ёзна прысвяціў сябе ігры на ўдарных, павінен аднолькава ўмець валодаць кожным з іх, што, зразумела, куды больш складана за ігру на адным вялікім барабана... Уся гэтая інфармацыя і выяўляе, і аргументуе адрозненне арганізацыі і існавання ансамбля ўдарных ад усіх астатніх суполак,—як калектыву акадэмічнага напрамку. А гэта абавязкова вымагае высокага прафесіяналізму творчай працы.

Ансамбль пад кіраўніцтвам У. Судноўскага нарадзіўся не адразу. Першы раз музыканты паспрабавалі свае сілы ў рамках Клуба сяброў оперы, калі спатрэбілася прадстаўляць інструменты сімфанічнага аркестра. Тады ж і выявілася шмат праблем. Бадай, ударнікі больш за іншых адчуваюць недахоп дыхтоўнага, класнага інструментарыя. Многія неабходныя прыстасаваны і нават асобныя дробныя інструменты яны вырабляюць самі. Не

ня прычыны ў тым, што не хапае многім з нас дзейснага жадання выказаць добрае слова, звярнуць увагу, падзяліцца пачуццямі...

Дык чаму я надаю такое вялікае значэнне гэтай быццам бы малапрыкметнай музычнай падзеі?

Звернемся да гісторыі ансамблевага выканальніцтва на ўдарных інструментах. Не, у бібліятэцы вы не знойдзеце адпаведнай кніжкі—яна яшчэ не напісана, але гісторыя ўжо існуе. Многія музыканты ведаюць ансамбль ударных інструментаў Вялікага тэатра СССР пад кіраўніцтвам В. Грышына. Таленавіты прафесіянал, ён на працягу доўгіх гадоў служыць гэтай новай у музычным мастацтве справе, не толькі робіць пералажэнні, аранжыроўкі, але шмат піша сам для ансамбля. Не так даўно ўтварыўся аналагічны калектыв і ў Ленінградзе. Па філарманічных канцэртах міччане ведаюць ансамбль ударных інструментаў з Масквы пад кіраўніцтвам М. Пякарскага, які выконвае пераважна сучасныя творы і выразна дапаўняе нашы ўяўленні пра выяўленчы, мастацкія магчымасці такіх ансамбляў. Між іншым, ансамблі ўдарных інструментаў досыць распаўсюджаны і папулярныя за мяжой, прынамсі, у братніх сацыялістычных краінах, але ведаем мы пра іх мала.

Вось чаму варты самага добрага слова новы беларускі калектыв. Я, на жаль, не маю канкрэтнай праграмы, якая б дзейсна дапамагала дэбютантам. Але мне здаецца, што калі б прапагандзе музычных інструментаў надавалася больш увагі і была б сапраўдная зацікаўленасць у тых, хто за гэта адказвае як за частку праграмы, якую неабходна выканаць, дык... Дык за ансамбль ударных ухапіліся б абедзвюма рукамі і дапамаглі б ладзіць канцэрты, рэкламу і інш. Зберагчы, падтрымаць калектыв, узагадаваны на роднай творчай ніве, неабходна: інакш калектыв пачне гінуць. Не хацелася б трывожыць нашых музыкаў, але для вырашэння закранутых праблем выканальніцтва патрэбны не так адміністратыўныя захады, як абгрунтаваныя прапановы. А менавіта музыказнаўцамі напісана шмат аб'ёмных навуковых прац пра развіццё беларускай музычнай творчасці і да т. п., толькі вольныя і грунтоўнага даследавання драматычнага становішча ў выканальніцтве нешта не адчуваецца.

Усе мы адчуваем, што нечага

НЯДАУНА Беларусь разам з усёй краінай шырока адзначыла сваб светлае, века-помнае свята—45-годдзе вызвалення ад нямецка-фашыскай акупацыі. Урачыстасцю былі ахоплены кожны населены пункт рэспублікі, кожны яе жыхар. Сардэчную любоў, пашану і ўдзячнасць у тым дні выказвалі ўсе ветэранам вайны, удзельнікам зацятай бітвы з лютымі ворагам, іх з захваленнем віталі і славілі на незлічоных сустрэчах, сходах, мітынгх, святочных урачыстасцях, на вуліцах і плошчах...

Натуральна, што потым зноў папылілі звычайныя жыццёвыя будні, са сваімі клопатамі і турботамі, радасцямі і засмучэннямі.

Мабыць, няма асаблівай патрэбы даводзіць, што жыццёвыя будні ветэранаў вайны даволі істотна адрозніваюцца ад будняў іншых жыхароў. Сённяшнія нашы ветэраны— гэта ў абсалютнай большасці людзі ўжо вельмі паважнага веку. Гады бязлітаснага ваеннага ліхалецця, праз якія яны прайшлі, у цяперашнім іх узросце пачынаюць так ці інакш адгукацца. Вядома, не інваліды, чыё здароўе скалечана вайной, тут маюцца на ўвазе. Нават воіны, якія былі лёгка паранены або якіх і не крануліся куля, асколак міны, снарада, бомбы (а гэтых сарод франтавікоў было вельмі мала), цяпер ужо ў тых гадах, што мірулыя маральныя і нервовыя выпрабаванні нярэдка адчувальна нагадваюць пра сябе. Чалавек жа такая істота, для якой надзвычайныя стрэсы і працяглае ўзрушэнні не праходзяць бяспрыкладна.

Пра гэта ніяк не трэба забываць, калі надараецца гаворка пра сённяшніх ветэранаў вайны.

АПАДСТАВЫ І НАГОДЫ, каб усчынаць гаворку пра іх, з часам нешта ўзнікаюць зноў і зноў. Падставы грунтоўныя, нагоды сур'ёзныя. Абыходзіць іх, замоўчываць — нельга. Чалавечы сумленне не дазваляе. Іншым разам напаткаеш такое, што ад болю і крыўды жахнешся...

...Нядаўна мне трэба было набыць білет на самалёт у Сімферопаль. Падаўся ў касу Аэрафлоту, што месціцца побач са станцыяй метро «Кастрычніцкая». Трымаючы ў прыўзнятай руцэ пасведчанне ветэрана вайны, якое дае права на нечарговае атрыманне білета, спрабую прабіцца праз натоўп-чаргу да аэнкасы касіры. Мае намеры тут жа былі разгаданы, і з усіх бакоў загрымела:

— Зноў ветэран!..
— Бач ты, кніжачка ў яго!..
— Станьце ў чаргу!..
— А для наго білетік — для суседа ці для добрага дружбана?..

— Колькі яшчэ вас будзе лезці без чаргі?..

— Калі ўжо яны скончацца?.. Выгуквалі ў асноўным маладыя людзі, годныя мне ў сыны і дочки, а то і ва ўнукі. Ніхто з людзей ладнага ўзросту, што сталі ў чарзе, і не памкнуўся падаць голас, каб уціхамірыць крыўную, якая зневажалі, апльўвалі свайго бацьку і дзеда.

А было гэта літаральна назаўтра пасля таго слаўнага свята вызвалення. Мне тады адразу ж згадаўся перапоўнены шматтысячны мінскі стадыён «Дынама», куды мяне як ветэрана запрасілі на ўрачыстасці. Там некалькі гадзін нашага брата вельмі ж хораша ўшаноўвалі, зусім іншае гучала ў адрас «вынесшых воіну на собствённых плечах...» І каля той касы мне памроілася, ці не пазнаю я сярод гэтых вось крыкуноў учарашніх на стадыёне, што на ўвесь голас славілі пераможцаў Вялікай Айчыннай...

Што ж гэта за прэваратні? Як можна — учора ўзносіць да нябёсаў, сардэчна дзякаваць і выхваляць на ўсе лады, а сёння — абражаць, ганьбіць, абліваць грязцю? І каго — тых, хто (па ўзросце) пусціў цябе на свет, вывеў у людзі, а ў дадзеным выпадку — у грозны час абараніў тваю Бацькаўшчыну, тваю будучыню!..

Якая ж мараль гэтых прэваратняў? Ва ўсіх разе, людскай яе наўрад ці можна назваць...

З тых выгунаў ля касы запала ў памяць пытанне: «А для наго білетік — для суседа ці для добрага дружбана?» Яго (вядома, у зусім іншай форме) задала мне і касірыка, калі я папрасіў два білеты. Другі білет, аказваецца, выдаецца ў выпадку, калі нехта суправаджае ветэрана-інваліда: такое прадпісана інструкцыяй.

Захацелася зазірнуць у тую інструкцыю. Касірыка не дазволіла і накіравала да адміністрацыйнага касы М. І. Ясінскай. Там — такі ж самы вынік: адмовіліся паказаць інструкцыю і паралі зварнуцца ў Цэнтральнае агенцтва паветраных зносін. Падыходжу да начальніка змены Л. Выстаропавай. Паціснуўшы плячыма, начальнік змены паслала да начальніка Цэнтральнага агенцтва рэспублікі У. Узяткіна. Сяк-так прабіўшыся да яго на прыём, выказаў сваю просьбу. Пацікавіўшыся, навошта мне

годзе ў сталіцы на Ленінскім праспекце (наступраць універмага) працавала каса Аэрафлоту для ветэранаў вайны. І было ўсё складняк і ладняк: ветэраны (ці людзі з іх дакументамі) станавіліся ў жывую чаргу, усе былі раўнапраўныя, кожны атрымліваў білет у адпаведнасці з занятым месцам. Выключаліся ўсякія выгукі і абразы. Ды вось адбылося непрадбачанае: глыбокай восенню памяшканне касы было пастаўлена на рамонт, які працягваўся некалькі месяцаў і скончыўся са самым пачатку вясны.

Тут трэба заўважыць, што побач з касай Аэрафлоту ў тым жа памяшканні знаходзілася ка-

службовымі абавязкамі, у дадзеным выпадку — клопатаў пра ветэранаў вайны.

Атрымліваецца — час ідзе, служба ідзе, зарплата таксама, а калі дзе-небудзь у якога-небудзь небаракі-ветэрана і надарыцца себ-тое, дык толькі той бяда: адпаведна аформім яго скаргу ці просьбу, інструкцый, дзякаваць богу, хапае. Параім звярнуцца ў іншую ўстанову, у іншую інстанцыю...

І афармляюць скаргі-просьбы, і пераадрасоўваюць у розныя ўстановы-інстанцыі. А былы франтавік, як калісьці на нярэдным краі, сядзіць у сваёй хаце-акопчыку і не ведае, чым скончыцца ягоная чарговая апера-

сёння не ведаем, які яно ў нас дзеялася і ў не такі даўні час?.. (У Беларускай Саветскай Энцыклапедыі мне паведамілі, што ў гэтым годзе яны выдаюць кнігу «Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне». Гэта фундаментальнае выданне пра рэспубліку і яе народ у час ваеннага ліхалецця. Я гартаў яго карэктурку. Але не знайшоў там гаворкі пра ветэранаў вайны. Мне па скаржы сказаў, што такі артыкул (спецыяльны) быў заказаны, аднак аўтар падвёў, не напісаў. Так і выйдзе ў свет грунтоўная праца без стрыжнявога ў такім энцыклапедычным выданні артыкула. Значыць, і наша слаўная БелСЭ ў гэтай намі ж створанай праблеме нашчадкаў нашых пануль што не вылучыць...)

Не ведаючы (ужо не ведаючы!), колькі ж было ў Мінску ветэранаў вайны пасля Вялікай

Іван КУДРАЎЦАЎ

Як жа дзеецца такое?..

Колькі ў Мінску ветэранаў

інструкцыя, і выслушаўшы мой расказ пра хаджэнне па касавыя інстанцыі, Уладзімір Вікенцьевіч пасля працяглага раздуму вымавіў:

— Сейчас я не готов рэшаць гэты вопрос. Придите в понедельник. (Гаворка адбывалася ў пятніцу).

На маю заўвагу, што вырашаць нічога не трэба, варта толькі працягнуць руку і, дастаўшы з шухляды злашчасную інструкцыю, даць яе мне на пару мінут, — начальнік Цэнтральнага агенцтва паўтарыў:

— Сейчас я не готов рэшаць гэты вопрос...

Прызнаюся, мне ўсё-такі ўдалося «рэшыць гэты вопрос»: адна касірыка, відаць, сацыяльна маласведомая і пазбаўленая належнай пільнасці, паказала інструкцыю (па зразумелых прычынах прозвішча тае касірыкі не называю).

Спраўды, згодна інструкцыяй прадпісанню, ветэрану вайны можа быць выдадзены білет толькі яму самому (калі ён не інвалід і не патрэбны прававажы). Так было вызначана і пастаноўлена ў канцы 50-х — пачатку 60-х гадоў, цяперашняя інструкцыя паўтарае тую, ранейшую.

Але ж чаму паўтарае без істотных змен? Хіба ж нічога не адбылося ў жыцці ветэранаў вайны за амаль 45 гадоў, што прашалася над імі пасля Перамогі? Калі ў 50-я ці 60-я гады былым франтавікам спраўды не патрэбна было суправаджэнне ні ў пазездцы, ні ў палёце, дык цяпер справы ў іх ой як змяніліся!.. Хіба ж не вядома, што нават тым, хто пачынаў вайну хлапчукамі, сёння падбіраецца ўжо аж пад семдзясят? А колькі гадкоў іншым, хто на пачатку ваеннага ліхалецця меў трыццаць, сорак? Чаму ж цяпер дзейнічае тая бязлітасная інструкцыя і даводзіцца ўсяляк упрощаць касіраў, каб злітасціліся, зрабілі ласку і выдалі ветэрану другі білет — для жонкі, сына, дачкі ці ўнука?.. Ці не час сямю-таму з адпаведных таварышаў заглянуць у адпаведныя інструкцыйныя параграфы і змяніць іх або ўвогуле зняць? Заадно ж — ці не варта звычайную аэрафлотаўскую інструкцыю вывесці на свет божы, пазбавіўшы яе закратнасці, сакрэтнасці, каб і пасажыры добра яе ведалі, і каб начальнікі Цэнтральных агенцтваў пасажырскіх зносін былі «готовы рэшаць вопросы», што іх датычацца, аператыўна, дзейсна? Цяпер жа вунь якія рэчы парасакрэчвалі, а тут — інструкцыя перавозкі людзей самалётамі...

Вось такая балючая ветэранская праблема нечакана адкрылася мне, калі я задумаў ажыццявіць пералёт Мінск—Сімферопаль. Пішу «нечакана адкрылася» таму, што яе раней не існавала. Яшчэ ў мінулым

са папярэдняга продажу чыгуначных білетаў. Калі рамонтныя работы былі завершаны, пачала працаваць каса чыгуначнікаў. Ва ўсім памяшканні Аэрафлотаўская для ветэранаў вайны была ліквідавана...

Спрабуючы высветліць, чаму гэта зрабілі, наведваю Цэнтральнае агенцтва паветраных зносін. Знаёмы ўжо нам начальнік агенцтва У. Узяткін, нібыта шкадуючы знікненні адзінай у горадзе ветэранскай касы, пасылаўся на розныя цяжкасці і складанасці, урэшце сказаў, што на гэта было рашэнне гарсавета.

«А чаму ж з'явілася такое рашэнне? Чаму не супрацьстаяла яму і не даказала яго абсурднасць рэспубліканская авіяцыйнае начальства?» — з гэтымі пытаннямі я накіраваўся ў Галоўнае ўпраўленне грамадзянскай авіяцыі.

Першы намеснік начальніка ўпраўлення А. Рыжынаў быў яўна здзіўлены тым, пра што я яго распытаў. Ён проста не ведаў, што ўжо столькі месяцаў тая каса-небарак жыве толькі ва ўспамінах ветэранаў... І ці для таго, каб аднараскацца ад назолы-нарэспандэнта, ці для таго, каб неадкладна выправіць прыкры промах сваёй установы, Алег Васільевіч тут жа зняў трубку і дазваіўшыся да У. Узяткіна, загадаў арганізаваць і ў канцы наступнага тыдня адкрыць у пад'ездзе станцыі метро «Кастрычніцкая» касу Аэрафлоту для ветэранаў вайны...

З часу гэтай гаворкі мінуў не адзін канец чарговых тыдняў, а ветэранскай касы ў вызначаным А. Рыжынавым месцы ўсё яшчэ няма...

Ну, а мяне, зразумела, журналісцкая цікаўнасць пацягнула ў гарсавет: якая ж усё-такі фармулёўка рашэння, паворце якога была закрыта адзіная ў горадзе каса ветэранаў вайны?

На просьбу паказаць тое рашэнне памочнікам старшыні Мінскага гарвыканкома В. Кураш адказаў працяглым маўчаннем. Паступова ўсё-такі разгаварыліся, і я дазнаўся, што ніякага рашэння не прымалася, што і тут не чулі пра ліквідацыю ветэранскай касы.

Засталося завітаць да чыгуначнікаў і пацінавіцаў, як гэта ім так лёгка ўдалося выжыць суседзям-аэрафлотаўцаў і правесці гэту далёка не простую аперацыю так скрытна і бласшумна, што нават гаспадары горада не заўважылі.

Начальнік чыгуначнага вакзала Мінска У. Столяр расказаў, што ўсё адбывалася вельмі звычайна, будзённа: авіятары былі абыймаваны да лёсу сваёй касы, не цікавіліся яе захаваннем пасля рамонтна, не збіраліся плаціць за яго. Без бою цікамірна адступілі, пакінуўшы памяшканне...

Здарылася недарэчнае, абуральнае, а адпаведныя высокія інстанцыі-гаспадары, якія павінны былі не дапусціць падобнага, вось ужо столькі часу і не чулі, што адбылося ў іх уладаннях...

МІЖВОЛІ ўнікае крамольная думка пра дэфіцыт у тых вялікіх інстанцыях клопатаў, акрэсленых ім

ця, якая, магчыма, вырашае яго лёс...

У час вышэйзгаданай гутаркі з памочнікам старшыні Мінскага гарвыканкома В. Курашом я спытаўся, колькі на сённяшні дзень у сталічным горадзе ветэранаў вайны. На маё здзіўленне, чалавек, які разам з іншымі сваімі калегамі непасрэдна займаецца справамі былых воінаў, партызан і падпольшчыкаў, адказаць мне не здолеў. Пазваніў сваёй супрацоўніцы Г. Гарбачовай, тая паабяцала праз два дні даць звесткі. І я іх атрымаў: цяпер у Мінску 47.820 ветэранаў вайны.

Прызнаюся, лічба мне здалася падазрона вялікай, у памяці сядзелі недзе чутыя ці вычтаная значна меншыя. Натуральна, захацелася ўдакладніць.

Тут жа ўзнікла жаданне заадно дазнацца, колькі было ветэранаў вайны ў горадзе адразу пасля Перамогі, недзе ў 1945—1946 гадах. Вельмі ж цікава было б параўнаць тагачасную армію былых воінаў і цяперашнюю.

Вядома, і пра гэта я спытаў у В. Кураша. Хоць і прайшло ўжо 45 гадоў, гарсавет жа павінен ведаць сваю гісторыю, яна ж яшчэ не такая старажытная! А калі дакументы даўніх гадоў і здадзены ў якія-небудзь установы ці архівы, дык будзе вядома, дзе іх шукаць.

На жаль, Віктар Іосіфавіч нічога пэўнага канонт гэтага сказаць не змог. Адно я зразумеў, што ні якіх-небудзь дакументаў, ні звестак пра ветэранаў вайны ў Мінску пасля яе сканчэння ў гарвыканкоме няма.

Не ўдалося пра гэта дазнацца і ў шматлікіх іншых інстанцыях, куды я ні звяртаўся (Мінскі гарадскі савет ветэранаў вайны і працы, Мінская секцыя савета камітэта ветэранаў вайны, Беларускі рэспубліканскі савет ветэранаў вайны і працы, Ваенны камісарыят Беларускай ССР і інш.). У райваеннаматах горада сцвярджаюць, што праз пэўны час (у адных ваеннаматах казалі — праз 15 гадоў, у іншых — праз 25) асабістыя справы былых воінаў знішчаліся. Няўжо ж не засталася нават рэстраў-журналаў, дзе адзначаліся ўзятая на ўлік пэўныя натаргорны ваеннаабавязаныя? Ці не варварства гэта? Сёння ў нас ёсць багатыя гістарычныя архівы, што захоўваюць мноства матэрыялаў, у якіх грунтоўна адлюстравана былое роднага краю, падзеі сённяшніх дзён, увечаны імёны тых, што тварылі нашу гісторыю. А вось дастаць яны было пратупаць па нашай зямлі чатыром з паловай дзесяткам гадоў, як мы сутыкнуліся з невырашальным пытаннем: колькі ж было іх, тых, што ўратавалі гэтую зямлю ад лютага чужынца і вярнуліся з перамогай да мірнай працы? Што падумаюць пра нас нашчадкі нашы, калі праз стагоддзі з дапамогай дакументаў паспрабуюць зазірнуць у наш час, у нашы справы і падзеі? У якіх архівах адшукаюць яны тых дакументы, калі мы іх так старанна вынішчаем, што самі ўжо

Айчыннай, мы больш-менш пэўна не ведаем, колькі іх тут і на сённяшні дзень.

Вышэй гаварылася, што названая ў гарвыканкоме лічба 47820 чалавек здалася мне падазронай. І я рушыў у паход па розных арганізацыях і інстанцыях.

Старшыня Беларускага рэспубліканскага савета ветэранаў вайны і працы А. Андрэеў паведаміў зусім іншую колькасць — на 19 красавіка 1989 г. у сталіцы налічвалася 28038 ветэранаў вайны.

Як сказаў намеснік ваеннага камісара Ваеннага камісарыята Беларускай ССР палкоўнік Г. Чабатароў, у іх на ўлік на 1 красавіка 1989 г. знаходзілася 27357 ветэранаў.

У Музеі гісторыі войск Беларускай ваеннай акругі мне назвалі лічбу 36 тысяч чалавек — столькі было ў горадзе ветэранаў у 1986 годзе згодна звесткам, дадзеным у той час музею старшыней Мінскай секцыі Савета камітэта ветэранаў вайны В. Сінчылін. Пры сустрэчы з Васілём Ільчым я і яму задаў тое ж загадкавае пытанне. Генерал у адстаўцы паўтарыў лічбу, пазначаную ім у дакуменце для Музея гісторыі войск БВА, — 36 тысяч.

— Але ж столькі налічвалася ў 1986 годзе, прайшлі ж яшчэ тры гады, — запярэчыў я.

— Ну, што ж, правільна, прайшлі тры гады, — памаўчаўшы, сказаў В. Сінчылін. — Некаторыя з ветэранаў памерлі, некаторыя прыехалі ў горад. Так што асаблівых змен, відаць, не адбылося. Будзем лічыць, што і цяпер у ім 36 тысяч ветэранаў. — Праз нейкі момант паўтарыў: — Будзем лічыць — 36 тысяч...

Вось так, не — высветлім, дазнаемся, а — будзем лічыць, спынімся на такой вольнай лічбе: якая ўрэшце розніца — тысяча туды ці сюды...

І гэта — пра людскія жыцці тых, хто ўцалеў у лютай бітве з чужынцамі і адстаяў свабоду Бацькаўшчыны, роднага краю!..

З падобным давалася сутыкнуцца і ў Мінскім гарадскім савете ветэранаў вайны і працы. У размове з намеснікам старшыні К. Раманчанкам я нагадаў яму інтэрв'ю, дадзенае ім карэспандэнту газеты «Вячэрні Мінск», у якім было сказана: «У Мінску арганізацыя (гарадскога савета ветэранаў вайны і працы.—І. К.) налічвае... больш за 40 тысяч удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны...» (В. М., 6 ліпеня 1989 г.).

Ледзь стрымліваючы сябе ад абурэння, папрасіў інтэрв'юера пракаментаваць, што ўсё-такі азначае «больш за 40 тысяч» — 42, 43, 44 тысячы? У адказ пачуў ужо знаёмае: ну, якая ў

прынцыпе розніца — 41 тысяча ці 42?..

Паводле дакументаў Мінскага гарадскога савета ветэранаў вайны і працы, зараз у Мінску налічваецца 40971 ветэран вайны.

Такім чынам, пяць крыніц — і пяць розных звестак. Прычым, адрозненні не дробязныя, размах «амплітуды ваганняў» лічбаў ашаламляльны — ад 27357 да 47820...

Надумаўся зрабіць апошняю спробу высветліць таямнічую лічбу — сабраць звесткі ў райваенкаматах горада. Наведваю ўсе дзевяць камісарыятаў. Гутарыў з ваенкаматамі ці іх намеснікамі. Па іх намерах атрымаў дадзеныя і суміраваў: 31068 ветэранаў вайны цяпер у Мінску...

Дык якую ж лічбу прыняць за сапраўдную? Чаму такая разбегнасць у паведамленнях нібыта кампетэнтных, адназначных устаноў і інстанцый?

Як на маю думку, дык адказ на гэтыя пытанні зусім просты, будзённы — справа ў звычайнай абывацкай адпаведнасці таварышаў з адпаведнымі ўстановамі да таго, чым яны займаюцца, што ім належыць рабіць і па абавязку службы, і па абавязку сумленню. Можна, сёй-той з іх як след проста не ўяўляе, дзе працуе, што яму даверана. А можна, і маральныя крытэрыі ў яго-таго здатныя часам хібіць, тады і пачынаецца з лёгкасцю надзвычайна маніпуляванне тысячамі людскіх жыццяў: пару тысяч тут, пару сюды — ну, што то адсваблівае, нічога ж не здарыцца...

ТАК ЦІХАМІРНА год за годам плыве жыццё ў тых установах, а само сабой плыве жыццё іх, так скажыце, падапечных, людзей, якіх службоўцы павінны заўжды трымаць у сваім полі зроку. Але як ім, службоўцам, трымаць гэтых людзей у сваім полі зроку, калі яны нават не ведаюць, колькі іх было і колькі цяпер? Таму і гатовы шпурляць тысячы чалавечых адзінак то налева, то направа. Дзе ўжо тут да пэўнага людскога лёсу, да канкрэтнага небаракі-чалавека, — іх жа яшчэ вунь колькі, нават злічыць ніяк не можам...

А злічыць трэба. Абавязкова! Не акругляючы — ні сотнямі, ні дзесяткамі, ні, вядома ж, стаўшымі ўжо для сённяшняга звыклымі тысячамі. З дакладнасцю да чалавека, бо кожная ж чалавечая адзінка — чалавек! А ў дадзеным выпадку — і не вельмі звычайны: яму было накіравана праісці праз пажыльную выпрабаванні Вялікай Айчыннай.

Іх, ветэранаў вайны, на сённяшні дзень засталася не так ужо і шмат. Вядома, што векапомная Перамога, да якой мы ішлі 1418 дзён і начэй, здабыта была надзвычай дарагой цаной. Да прыкладу, з сотні воінаў пакалення 1922—1925 гадоў дамоў вярнуліся толькі тры (гэтае пакаленне так і называлі — загінуўшае). Ці ўсе цяпер жывыя з той тройкі ўцалелых праз амаль чатыры з паловай дзесяткі гадоў, як скончылася вайна? Час няўмольны быў і да гэтых дзедз не самых маладзенькіх ветэранаў. Тым болей няўмольны ён быў да значна старэйшых былых воінаў — з кожным годам няшчадна знімае з іх радю ўсё большую і большую даніну, неміласэрна вынішчаючы колішніх франтавікоў і партызан.

Але ж гэта — жорсткі, непаладны нам закон жыцця, закон прыроды, супраць яго мы бездапаможныя. А ці не спрыяем мы гэтаму бязлітаснаму закону, ці міжволі не садзейнічам яму, калі чалавеку ў вельмі шанюных гадах то тут, то там робім няпрыемнасці, псуем настрой і нервы, даводзім да стрэсавага стану, выбіваем з нармальнай жыццёвай каляіны?..

Тыя заключныя гадочки, што лёсам адведзена пратунаць сённяшнім ветэранам вайны (у кожнага свае, але ва ўсіх не так ужо і доўгія), няхай будуць па магчымасці светлымі і шчаснымі, напоўненымі людской радасцю і дабрывенню, чалавечай цеплынёй.

Яны гэтага заслужылі.

● ЛИСТ У РЕДАКЦЫЮ

УСЕ МЫ НАВІЧКІ Ў ШКОЛЕ ГАЛОСНАСЦІ

Адказ невядомаму «лімаўцу» на яго рэпліку, змешчаную ў нумары за 18 жніўня («Лісты са Смаргоні, Гомеля і «Пісьмо з Прыбалтыкі»)

Паважаны калега! Вельмі спадзяюся, што гэты адказ не згубіцца ў вашым рэдакцыйным партфелі, як пісьмо з Прыбалтыкі, якое не выклікала ў вас даверу і таму вы так і не расшыліся паставіць яго на газетную паласу. Што ж, гэта права любой рэдакцыі — публікаваць або адхіліць той ці іншы матэрыял. Але пагадзіцеся і вы, што, па-першае, для гэтага трэба мець больш-менш сур'ёзныя падставы, а па-другое, не зусім зычна — абуралца толькі тым, што гэты матэрыял надрукавалі іншыя сродкі масавай інфармацыі.

Прызнацца, сам тон пісьма з Прыбалтыкі, якое БЕЛТА, у адпаведнасці з выказанай у ім просьбай, перадало газетам, нам таксама не зусім спадабаўся. Але ж ці можна толькі за гэта пазбаўляць людзей іх права на галоснасць? Дарэчы, тон працытаванага вамі ліста з Гомеля не менш «катэгарычны, безапелальны, падчас крыклівы», чым пісьма з Прыбалтыкі. Так што, мяркую, не ў тоне справа. Дык у чым жа?

На жаль, аргументаванага адказу на гэтае пытанне ў вашай рэпліцы няма. Не лічыць жа аргументам тое, што адпраўлена пісьмо не арыгіналам, а ксеракопіяй. Зразумела, што не толькі ў адрас «Ліма» і БЕЛТА той ліст адпраўляўся, а і ў іншыя сродкі масавай інфармацыі. Што датычыць Смаргоні, то ні так гэта важна — у якім горадзе апусцілі пісьмо ў паштовую скрынку? Важней, думаецца, другое — пад тым тэкстам ста-

ялі подпісы не аднаго, а ста дзесяці канкрэтных адрпраўчыхаў — амаль усе, дарэчы, з дамашнімі адрасамі. Можна было б, калі ўжо ў рэдакцыі ўзнік недавер, з лямбам з іх сустрэцца, удакладніць пазіцыі.

Між іншым, менавіта так і зрабіла рэдакцыя «Советской Белоруссии» (гл. нумар за 15 жніўня), у якой, магчыма, таксама з'явіліся сумненні. Яна накіравала ў Вільню сваіх карэспандэнтаў, якія сустрэліся з адным са ста дзесяці беларусаў, падпісаваных пісьмом, — работнікам гарадской тэлефоннай станцыі Міхаілам Рабаконем. Ён не толькі пацвердзіў прыведзеныя ў ім факты, але прывёў і іншыя. Так што газета, у адрозненне ад «Ліма», і сама пераканалася, што гэта не чарговы «белтаўскі залп», што не ў кабінце тое пісьмо «сачылілі», і сваім чытачам аб гэтым паведаміла.

І апошняе — што вымусіла ўзяцца за гэты адказ «лімаўцу»? У школе галоснасці мы ўсе пакуль што навічкі. Але ці не здаецца вам, паважаны калега, што пара ўжо нам засвоіць першы ўрок гэтай вучобы — права на выказанне свайго погляду на тыя ці іншыя падзеі павінен мець не толькі тав. Булачкін з Гомеля, а кожны? Незалежна ад таго, спадабаецца яго пазіцыя рэдакцыі ці не.

А. ПРАЇШНІКАУ,
намеснік дырэктара БЕЛТА.

● ЛИСТ З РЕДАКЦЫІ

ПАМІЖ НАМІ, ПРАФЕСІЯНАЛАМІ...

Намесніку дырэктара БЕЛТА тав. А. Праішнікаву

Паважаны калега! Ваш адказ, як бачыце, не згубіўся ў нашым рэдакцыйным партфелі. Даверымся цяпер чытачам — яны маюць магчымасць параўнаць напісанае Вамі з майёй рэплікай у мінулым нумары. І самастойна меркаваць, ці то БЕЛТА дало «залп», ці то «ЛіМ» — «асечку»...

Разам з тым, хацелася б адвесці адзін загляд, зроблены ў вашым увогуле вельмі тактоўным лісце. Вы папракаеце нас за тое, што, не змясціўшы «Пісьмо з Прыбалтыкі», мы нібыта «пазбавілі людзей іх права на галоснасць». Выбачайце, паважаны калега, але ў дадзеным выпадку Вы яўна перабольшваеце магчымасці нашай газеты як бар'ера на шляху развіцця грамадскай думкі. Па-першае, нумар «ЛіМа» выйшаў ПАСЛЯ таго, як права на галоснасць аўтарамі «Пісьма...» было ўжо выкарыстана ў поўнай

меры. Па-другое, калі Вы ўважліва чыталі маю рэпліку, то не маглі не адзначыць, што ў ёй галоўная думка і пафас звароту ста дзесяці вільнюскіх беларусаў пададзены без скажэнняў.

І апошняе — паміж намі, прафесіяналамі. У сваім адказе Вы (мабыць, незароўні) паменшылі ранг устаноў, якую прадстаўляеце, — урадавага інфармацыйнага агенцтва. «...БЕЛТА, у адпаведнасці з выказанай у ім (пісьме. — Л.) просьбай, перадало газетам...» Аказваецца, усё так проста...

А наконот уроку ў школе галоснасці Вы пішаце надзвычай слушна. Сапраўды, права выказаць свой погляд мае кожны, у тым ліку і чытач «ЛіМа» гамлячана А. Булачкін.

З павагай і спадзяваннямі на плённае супрацоўніцтва —
ЛИМВЕЦ.

«ЛІМ» ВЫСТУПІЎ, ЯКІ ВЫНІК

У нумары «ЛіМа» за 14 ліпеня ў матэрыяле «Беларуская АЭС: ці пастаўлены кропкі над «і»» журналіст С. Навумчык расказаў чытачам пра тое, што жыццёвай Віцебшчыны не пакідае трывожная думка пра мяркуюмае будаўніцтва атамнай электрастанцыі. І хоць прынята рашэнне аб спыненні вышукальных работ, усё ж віцэбчане не заспакоіліся: машыны са свідравальнай тэхнікай бачылі ў Гарадоцкім раёне, а ў раёне вёзера Вымаа члены віцебскай экалагічнай групы выявілі свежыя свідраванні. Трывога ўзрастае яшчэ і з той прычыны, што Беларуская АЭС, гаварылася ў лісце, фігуруе ў Энергетычнай праграме СССР. «Ха-

насьць» быў разгледжаны на пасяджэнні мастацка-тэхнічнага савета галіны разам са спецыялістамі Беларускага цэнтра моды, прадпрыемстваў прамысловасці і гандлю. Вашы прапановы будуць улічаны ў рабоце пры ажыццяўленні рэкламы тавараў і прэстыжнай рэкламы прадпрыемстваў лёгкай прамысловасці Беларусі. Намеснік міністра мясцовай прамысловасці БССР А. Н. Вахцін піша ў лісце ў рэдакцыю: «Ярлык на прадукцыю, якая выпускаецца прадпрыемствамі Мінмашпрама БССР, вынананы ў адпаведнасці з дзеючымі стандартамі і тэхнічнымі ўмовамі. Выпуск ярлыкоў на рускай і бе-

ШТО НАМ ПШУЦЬ З МІНІСТ ЭРСТВА

целася б пачуць, якія захавы збіраецца рабіць урад рэспублікі, каб забяспечыць патрэбы народнай гаспадаркі, не прыбяжваючы да паслуг атамнінаў? Якія энергазберагаючыя мерапрыемствы праводзіцца? — ставіў пытанне аўтар.

Рэдакцыя атрымала адназ намесніка старшын Дзяржплана БССР А. А. Баршча: «Па даручэнні Савета Міністраў БССР ад 17.VII.89 г. Дзяржплан БССР разгледзеў артыкул С. Навумчыка.

У сувязі са значным развіццём галін народнай гаспадаркі рэспублікі і асабліва сацыяльна-культурнага прызначэння ўзрастае патрэба і ў электрычнай энергіі. Магчымым варыянтам вырашэння праблемы забеспячэння электраэнергіяй спажывоў Беларускай атамнай электрастанцыі ў Віцебскай вобласці.

Адпак улічваючы прырэчаны працоўных калектываў і грамадскай вобласці супраць размяшчэння на яе тэрыторыі АЭС, урадам рэспублікі прынята рашэнне аб спыненні праектна-вышукальных работ у Гарадоцкім раёне Віцебскай вобласці. З мэтай забеспячэння растуць патрэб у электраэнергіі і павышэння надзейнасці энергазабеспячэння спажывоў рэспублікі ў перспектывым перыядзе вядзецца работа ў саюзных органах аб будаўніцтве ў БССР новай кандаенсацыйнай электрастанцыі на арганічным паліве».

Што ж, Савет Міністраў даручыў, Дзяржплан разгледзеў, тав. А. А. Баршча адказаў... Толькі ці з'явіліся над «і» кропкі? Што ж, урэшце, гэта за свідравальныя машыны і з якой мэтай яны вандруюць па Віцебшчыне? У адказе пра гэта — ані слова...

У тым жа нумары «ЛіМа» была надрукавана нататка В. Лапціка «Безаблічнасць». У ёй наш карэспандэнт узяў праблему афармлення ярлыкоў на таварах нашых беларускіх прадпрыемстваў. Іменна безаблічнасць вылучае ўсе ярлыкі, бо нідзе не ўбачыш зыкеткі, напісанай па-беларуску. А ярлык на тавар — нібы візітная картка той рэспублікі, дзе ён зроблены.

Публікацыя В. Лапціка выклікала нявольна лістоў, аўтары якіх палічылі слушнай пастаноўку праблемы. Адгукнуліся на публікацыю і два міністэрствы — лёгкай прамысловасці і мясцовай прамысловасці БССР.

Намеснік міністра лёгкай прамысловасці БССР В. А. Пятроў адказаў: «Артыкул «Безабліч-

ларускай мовах пацягне за сабой дадатковыя выдаткі». Праўда, далей тав. Вахцін мяняе «гнеў» на «літасць»: «Разам з тым, у Мінмашпраме БССР распрацоўваецца пытанне пра магчымую замену тэксту ярлыкоў з рускай на беларускую мову, а таксама на двухмоўнае напісанне».

Колькі ж спатрэбіцца часу на тое, каб, нарэшце, распрацаваць «пытанне»? Адно зразумела: тут кропак над «і» адназначны таварышы не паставілі.

Праўда, трапляюцца ў афіцыйнай пошце «ЛіМа» і іншыя прыклады. Пад рубрыкай «Чытач прыйшоў у рэдакцыю» ў нумары нашай газеты за 26 мая быў змешчаны матэрыял пад назвай «Ці толькі забавна — цацка». Загладчыца дзіцячага сада В. Бурмістрава прапанавала стварыць рэспубліканскі цэнтр гульні і цацкі, які дапамог бы вырашыць шэраг пытанняў па распрацоўцы і выкарыстанні розных гульняў і цацкаў для дзяцей дашкольнага і школьнага ўзросту, для дзяцей-інвалідаў.

Прапанову В. Бурмістравай падтрымалі ў Міністэрстве народнай адукацыі і ў Міністэрстве культуры БССР.

Начальнік упраўлення МНА БССР Т. М. Карасілёва піша: «Міністэрства народнай адукацыі БССР разам з іншымі арганізацыямі рыхтуе прапанову ў Савет Міністраў БССР аб стварэнні рэспубліканскага цэнтру гульні і цацкі».

Яе дапаўняе намеснік міністра культуры рэспублікі У. В. Мацвееў: «На нашу думку, такі цэнтр можа адгрыць выключную ролю ў паліяпшэнні эстэтычнага выхавання дзяцей, ён зможа аказаць і значны ўплыў на ўласнаваленне і тэматычнае ўзбагачэнне вытворчасці цацак, якія вырабляюцца на прадпрыемствах рэспублікі».

Заслугоўвае ўвагі і падтрымкі прапаноўвае аб стварэнні ў структуры цэнтру музея.

Міністэрства гатова аказаць усялякую дапамогу ў распрацоўцы музейнай экспазіцыі, у забеспячэнні метадычнымі дапаможнікамі на народных гульнях, танцах, узорах вырабаў народных умельцаў.

Мы лічым, што цікавае рашэнне мадэлі рэспубліканскага цэнтру распрацоўваецца Міністэрствам народнай адукацыі з удзелам ЦК ЛКСМБ і іншых грамадскіх арганізацый. Са свайго боку Міністэрства культуры БССР таксама прыме самы актыўны ўдзел у гэтай патрэбнай справе».

АДДЗЕЛ ПІСЬМАУ І ГРАМАДСКАЯ ДУМКА «ЛіМа».

А ХВАЛЯ КОЦІЦА, ШУМІЦЬ...

(Пачатак на стар. 2—3).

руху хунвайбінаў у КНР. А ўжо Вандэі прысвяцілі ўга колькі месца, хоць можна было проста сказаць, што Вандэя — гэта змова супраць рэвалюцыі, контррэвалюцыя. Не расшыліся сказаць, што калі сёння гавораць «Вандэя перабудовы», дык маюць на ўвазе тармажэнне, супрацьленне перабудове, змову супраць перабудовы, якая з'яўляецца рэвалюцыяй у нашай краіне...

А замест пустапарожняй гаварыліні і злосных нападак апублікаваць бы платформы, праграмы неформальных аб'яднанняў, дакументы з'езда БНФ

ды выступіць па іх не дугерадным асобам, што хаваюць рознымі фокусамі свае сапраўдныя пасады, і нават не начальнікам канструктарскіх бюро, а самым высокім кіраўнікам рэспублікі ці хоць бы кіраўнікам ідэалагічнага фронту, якіх нідзе не відаць і не чуваць, ды пракаменціраваць і разабраць з глыбокіх марксісцка-ленінскіх пазіцый гэтыя платформы і праграмы, практычную дзейнасць гэтых аб'яднанняў. Скажаць ім дзякуй за добрыя і карысныя справы, зробленыя імі за кароткі час станаўлення. У спакійным таварыскім тоне прааналізаваць іх памылкі і пралікі, без павучан-

ня, без крыку, са спагадаю падказаць ім шляхі выпраўлення недахопаў, ды яшчэ дапамагчы і стварыць умовы для іх плённай работы на карысць перабудовы. Гэта, не сумняваюся, неадкладна прынесла б станоўчыя вынікі, зняло б напружанасць і канфрантацыю, скіравала б неформальны рух рэспублікі ў дзейснае рэчышча сапраўднай барацьбы за перабудову і ачышчэнне ад завалаў сталіншчыны і застоішчыны. Гэта развела б недаўменне людзей, якія са здзіўленнем і незадаволенасцю сочаць за мышынай валтузнёй вакол неформальнага руху.

Трэба нарэшце зразумець, што забаронамі, каманднымі і адміністрацыйнымі мерамі нельга спыніць народны рух,

народную ініцыятыву, разбуджаную перабудовай і галоснасцю. Яго можна толькі ўзнавіць, заваяваўшы аўтарытэт у масах, перабудоваўшы ўсю дзейнасць партыйных і дзяржаўных органаў, ачысціўшы іх ад усялякіх сумнішчальных, безыніцыятыўных, бяздурных, карумпаваных, з нячыстым сумленнем і бруднымі рукамі элементаў, перадаўшы ўсю паўнату ўлады Саветам не на словах, а на справе. Трэба не заклікаць да дыялога, адзінства і згуртаванасці, а зрабіць першы, але шчыры, практычны крок на сустрэч, як гэта робіцца ў іншых рэгіёнах краіны...

Пётр ЛЕБЕДЗЕЎ,
член КПСС з 1947 года,
ветэран вайны і працы.

Калектыву Белдзяржмузея народнай архітэктуры і побыту выказвае глыбокае спачуванне начальніку службы абсталявання Градоўскага Рыгора Маркавічу з прычыны напаткаўшага яго гора—смерці МАЦІ.

Чарговы семінар Сойма БНФ

Чарговы семінар Сойма БНФ «Адраджэнне», які адбыўся 17 жніўня ў канферэнц-зале Палаца мастацтваў, быў прысвечаны тэме «Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР». Гэтай гістарычнай падзеі спайняецца сёлетая 50 год. Да нядаўняга часу дзеянні ўрада СССР у верасні 1939 года мелі ў працах савецкіх гісторыкаў і палітолагаў ацэнку выключна станоўчую. Калі развал польскай дзяржавы стаў відавочным, Чырвоная Армія ўзяла пад абарону населеныя Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны, а потым шляхам дэмакратычнага вольвылучэння названых тэрыторый увайшла ў склад СССР — такая версія зацверджана афіцыйнай гістарыяграфіяй. Але ў святле інфармацыі пра сталінска-гітлераўскі падзел «сферы уплыwu», пра санктэрыя пратаколы пункта Молатава — Рыбентропа, пра Украіну і Калму, куды звалі жыхароў Заходняй Беларусі, цяпер ужо ў якасці грамадзян СССР, — «вызваленчы паход» Чырвонай Арміі ўспрымаецца не так адназначна.

Выступілі на семінары сведкі падзеяў 1939 года, у прыватнасці — М. Дубянецкі. Ён падзяліўся сваімі ўспамінамі аб пераўтварэннях, якія пачаліся ў Заходняй Беларусі з усталяванням новай улады.

Выступаючы прыгадваў таксама і факты рэпрэсій польскай улад супраць беларускага нацыянальнага руху, каланіяльную палітыку Варшавы на «крэсах усходніх». Пра гістарычныя краіны такой палітыкі гаварылася ў асноўным дакладзе, з якім выступіў Г. Сакалоў-Кубай.

Часам гутарка адхілялася ад асноўнай тэмы. Так, узнікла пытанне аб бел-чырвона-белым сцягу, хто і калі ім карыстаўся. Адказаў на пытанне гісторык М. Ткачоў. Афіцыйная беларуская гістарыяграфія, сказаў ён, ігнаруе тую акалічнасць, што пад бел-чырвона-белым сцягам беларусы ў буржуазнай Польшчы змагаліся супраць паланізацыі за дэмакратыю і сацыяльную справядлівасць. У той жа час, сёння з мэтай кампраметацыі сцяга распаўсюджваецца мана, нібыта бел-чырвона-белыя навукаўныя павязкі і нумарды з «Пагоняй» насілі ў час вайны паліцаі. Але ж ніводнага факта снырання паліцаі нацыянальнай беларускай сімволікі няма. Паліцаі насілі белыя павязкі з лацінскай літарай «Р» ці надпісам на нямецкай мове «памочнік паліцэйскага» і нямецкую нумарды. Навуковец спасылаўся на архіўныя матэрыялы, якія былі вельмі пільна даследаваны ў прыватнасці архіўнага матэрыялаў дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны ў Мінску.

На семінары таксама выступілі А. Грыцкевіч, З. Пазняк, Я. Шунейка, В. Вячорка, Э. Агуновіч, В. Буйвал, В. Скалабан, Д. Бічэль-Загнетава і некалькі іншых.

На другім семінары па гэтай жа тэме «Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР» плануецца абмеркаваць юрыдычныя і маральныя аспекты Рыжскага дагавора 1921 года, у выніку якога Беларусь была падзелена на дзве часткі.

А бліжэйшы семінар Сойма БНФ будзе прысвечаны праблемам рэспубліканскага гаспадарчага разліку.

НАШ КАР.

ПАЧЫНАЕЦЦА З ВЕШАЛКІ

не толькі тэатр, але, магчыма, і ваша ўстанова. А любая «вешалка» пачынаецца з нумарна.

Гардэробныя нумары, таблічкі для ірэслаў глядзельных заказаў гатовы вырабіць па вашым заказе Уздзенскі раённы камбінат бытавога абслугоўвання.

Заўні прымаюцца на адрас: г. п. Узда, Чырвоная плошча, 2. Тэл. для давадан: 26-69-49 (у Мінску).

Беларускае РВП «Саюзрэклама».

1939-ы быў трагічным для Еўропы годам. Фашысцкая Італія акупіравала Албанія. Нацысцкая Германія, лян рвалася да сусветнага панавання, ліквідавала дзяржаўнасць Чэхаславакіі, напала на Польшчу. Распачатая другая сусветная вайна ўшчыльную падыхла да граніц Саветаў Саюза.

У жніўні і верасні 1939 года СССР заключыў з Германіяй два дагаворы, вынікам якіх з'явілася істотнае змяненне палітычнай карты Еўропы. Калі пакт аб ненападзе ад 23 жніўня быў адным з фактараў, які дазволіў Германіі беспераходна знішчыць Польшчу, то дагавор аб дружбе і граніцы паміж СССР і Германіяй ад 28 верасня, здавалася, назаўсёды пахаваў спадзяванні на адраджэнне польскай дзяржавы.

тупіць у новыя адносіны неметагодна губляць час. Я прапанаваў прыняць майго міністра замежных спраў у аўторак, 22 жніўня, сама пазней у сераду, 23 жніўня. Імперскі міністр замежных спраў будзе мець усе паўнамоцтвы для складання і падпісання як пакта аб ненападзе, так і пратакола. Больш працяглае знаходжанне імперскага міністра замежных спраў у Маскве, чым на адзін, у крайнім выпадку на два дні, немагчыма, беручы пад увагу міжнародную сітуацыю. Я быў бы рады атрымаць ад Вас хуткі адказ. Адольф Гітлер».

21 жніўня Сталін даў Гітлеру адказ, які праз германскае пасольства ў Маскве быў адпраўлены ў Берлін:

«Канцлеру Германскай

праць адной з дагаворных краін (хоць Сталін павінен быў насяроджыць той фант, што Германія з лістапада 1936 года ўваходзіць у Антыкамінтэрнаўскі пакт, накіраваны супраць СССР, і не збіраецца з яго выходзіць); вырашаць усе спрэчкі мірным шляхам. Сталін настолькі паверыў у бескарыслівую дружбу Гітлера, што на банкце, наладжаным у ноч з 23 на 24 жніўня, абвясціў тост: «Я ведаю, як моцна нямецкі народ любіць свайго фюрэра, і я б хацеў выпіць за яго здароўе».

Гітлеру былі развязаны рукі. Сталін сваёй аднабокай палітыкай выключыў летам 1939 года ўсялякую альтэрнатыву пакту. Берлін ужо цвёрда ведаў, што ў верасні Масква не прыйдзе на дапамогу Варшаве.

1 верасня нацысты інсца-

Жнівень і верасень 1939 года: ПОГЛЯД ПРАЗ ПАЎСТАГОДДЗЯ

Пакт аб ненападзе ад 23 жніўня 1939 года з'явіўся вынікам усёй папярэдняй палітыкі Сталіна. Тым больш, што савецкі ўрад не хаваў сваёй мэты. Так, выстулаючы ў сакавіку 1939 года на XVIII з'ездзе ВКП(б), Л. Мехліс прама сказаў, што адной з галоўных задач Чырвонай Арміі ў магчымай вайне будзе павелічэнне савецкіх рэспублік.

Вядома, што 20 жніўня Гітлер накіраваў Сталіну тэлеграму, у якой гаварылася, што паміж Германіяй і Польшчай вось-вось пачнуцца ваенныя дзеянні. Кіраўнік нацысцкай дзяржавы прапанаваў кіраўніку ВКП(б) прыняць міністра замежных спраў І. фон Рыбентропа 23 жніўня ў Маскве для заключэння пакта аб ненападзе.

Менавіта толькі гэты ўрывак цытуюць савецкія гісторыкі. На самай справе дакумент значна даўжэйшы. Ён падпісаны міністрам замежных спраў Германіі І. фон Рыбентропам і адрасаваны нямецкаму паслу ў Маскве графу Ф. фон Шуленбургу. Яго тэкст наступны:

«Сабыта пану паслу. Фюрэр упанунаважвае Вас адрасу ж з'явіцца да Молатава і ўручыць яму наступную тэлеграму Фюрэра для пана Сталіна:

1. Я шчыра вітаю падпісанца новага германска-савецкага гандлёвага пагаднення, як першага кроку па перабудове савецка-германскіх адносін.

2. Заклучэнне пакта аб ненападзе з Савецкім Саюзам азначае для мяне вызначэнне доўгатэрміновай перспектывы нямецкай палітыкі. Германія зноў вяртаецца да палітычнай лініі, якая была карыснай для абедзвюх дзяржаў на працягу мінулых стагоддзяў.

3. Я згодны з перададзеным Вашым міністрам замежных спраў панам Молатавым праектам пакта аб ненападзе, але лічу, што неабходна тэрмінова, найхутчэйшым чынам праеціць звязаныя з ім пытанні.

4. Дадатковы пратакол, які жадае падпісаць урад Саветаў Саюза, павінен быць, па майм перакананні, грунтоўна абмеркаваны ў найкарэйшы час, калі на гэты конт у Маскве будзе весті перагаворы адказны нямецкі дзяржаўны дзеяч. Іншым імперскаму ўраду незразумела, як можна абмеркаваць і лепш аформіць дадатковы пратакол у кароткі час.

5. Напружанне паміж Германіяй і Польшчай робіцца невыносным. Паводзіны Польшчы ў адносінах вялікай дзяржавы такія, што ў кожны дзень можна распачаць крыжы. Германія вырашаецца абараняць інтарэсы райха ўсімі сродкамі.

6. На маю думку, пры жадаванні абедзвюх дзяржаў ус-

дзяржавы пану А. Гітлеру. Я ўдзячны Вам за пісьмо. Я спадзяюся, што германска-савецкі пакт аб ненападзе стане рашаючым паваротным пунктам у палітычнай палітыцы адносін паміж нашымі краінамі. Народам нашых краін патрэбны мірныя адносіны паміж сабой.

Згода германскага ўрада на заключэнне пакта аб ненападзе стварае падмурк для ліквідацыі палітычнай непрыязнасці і для усталявання міру і супрацоўства паміж нашымі краінамі.

Савецкі ўрад упанунаважыў мяне інфармаваць Вас, што ён згодны на прыбыццё ў Маскву пана Рыбентропа 23 жніўня. І. Сталін».

3 тэлеграмы Гітлера няясна, хто першым прапанаваў падпісаць дагавор. Звесткі на гэты конт самыя супярэчлівыя. Так, яшчэ 14 жніўня фон Рыбентроп накіраваў паслу райха ў Маскве графу Ф. фон Шуленбургу, у якой ускладаў на яго задачу азнаёміць В. Молатава з шэрагам нямецкіх прапаноў. Нацысцкі міністр падкрэсліваў, што бальшавізм і нацыянал-сацыялізм павіны разам весті барацьбу супраць непрыймальнага воарага — буржуазнай дэмакратыі Захаду. Ён прапанаваў урэгуляваць адносіны дзвюх краін на аснове вырашэння тэрытарыяльнага пытання ва Усходняй Еўропе, у прыватнасці, у зоне Балтыйскага мора. Прыблыты, Паўднёва-Усходняй Еўропы і Польшчы. З гэтага дня пачынаецца інтэнсіўная перапіска паміж двума міністрамі па пытаннях заключэння палітычнага пагаднення. Савецкі разведчык Р. Зорге ў данісенні ў НКВС СССР пісаў, што ў вышэйшых нацысцкіх колах ідзе гаворка, што «менавіта Молатаў, яна дзейнічаючы ад імя Сталіна, прапанаваў заключыць пакт аб ненападзе. Гітлер быў у захапленні ад прапановы Молатава, перададзенай яму 16 жніўня праз графа фон Шуленбурга і барона фон Рыбентропа. У той жа дзень Гітлер паведаміў, што прымае савецкую прапанову». Бланкіроўка архіўных дадзеных за 1939 год паказвае, што не дазваляе даследчыкам аб'ектыўна разгледзець гэтак пытанне.

Трэба адзначыць, што артыкулы пакта былі сфармуляваны такім чынам, што ні да чаго канкрэтнага СССР зобавязаны не абавязвалі — толькі ўстрымацца ад агрэсіўных дзеянняў у адносінах адзін да аднаго і ад узамемнага нападу; у выпадку нападу трэцяй дзяржавы на адзін з дагаворных баноў другі не павінен быў аказваць падтрымку нападаючай дзяржаве; не ўдзельнічаць у групоўках, накіраваных суп-

ніравалі нападу на нібыта польскага падраздзялення на нямецкую радыёстанцыю ў Гляйвіцы (цяпер Глівіца, у ПНР). На самай справе гэта былі пераапраўлены ў польскую форму нямецкія крымінальнікі, якімі кіравалі гітлераўскія афіцэры. Пачалася германска-польская вайна. Слабая ў знамянічых і палітычных адносінах Польшча не магла доўга процістаяць Германіі. 8 верасня часці вермахта ўварваліся ў Варшаву. На наступны дзень пасол Шуленбург у тэлеграме, адпраўленай у Берлін, інфармаваў: «Я толькі што атрымаў ад Молатава наступную тэлеграму: «Ваша паведамленне аб уступленні германскіх войск у Варшаву атрымаў. Перадаць германскаму ўраду мае віншаванні і прывітанні. Молатаў». Шуленбург».

Масква уважліва сачыла за падзеямі, якія разгарнуліся ў цэнтры Еўропы. Яе, трэба даумаць, цікавіла пазіцыя саюзнікаў Польшчы — Францыі і Вялікабрытаніі. Сталін разумее, што, адпраўшы войскі ў Заходнюю Украіну, СССР рызыкуе апынуцца ў стане вайны з Вялікабрытаніяй і Францыяй, якія аб'явілі 3 верасня вайну Германіі. У той самы дзень, 3 верасня 1939 года, Гітлер сустрэўся з новым савецкім паўпрэдам у Германіі Шварцавым і ваенным аташэ Пуркавым, у якіх спытаў, ці збіраецца савецкі ўрад увесці свае войскі ў Заходнюю Украіну. Савецкія дыпламаты накіравалі запыт у Маскву. Адказ быў адназначны: пакуль не збіраецца. Нямецкія войскі імкліва рухаліся на ўсход. 10 верасня гітлераўскае кіраўніцтва распаўсюдзіла зварот да насельніцтва Заходняй Украіны, у якім гаварылася аб намеры Германіі стварыць там «незалежную дзяржаву» пад эгідай Германіі. Аднак Масква заявіла катэгарычнае «не!». 11 верасня В. Молатаў запасці да сябе германскага пасла і заявіў яму, што СССР не дапусціць распаўсюджвання германскага ўплыву на гэтую вобласць і «хоць памагчы Украіне». Аднак гэта была ўсяго толькі дэкларацыя, бо СССР па вядомай прычыне ўсё яшчэ баўся ўводзіць свае войскі. Немцы, між тым, 17 верасня ўступілі ў Брэст і Львоў, г. зн., беларускі і украінскі гарады. Стварылася рэальная пагроза савецкай заходняй граніцы.

Толькі пераканаўшыся ў тым, што Францыя і Вялікабрытанія не падтрымаюць рэальных ваенных дзеянняў супраць Германіі і, значыць, не будучы іх падтрымаць і супраць СССР, савецкі ўрад 17 верасня даў указанне Галоўнаму камандаванню Чырвонай Арміі аб пераходзе са-

вечнімі войскамі дзяржаўнай граніцы СССР і Польшчы.

Ужо 22 верасня савецкія войскі занялі Брэст і Львоў. Гітлер аддаў загад часціям вермахта панінуць гэтыя гарады. Аднак перад гэтым з адабрэння Масквы і Берліна ў Брэсце і Львове адбыліся сумесныя ваенныя парады савецкіх і нямецкіх часцей, які бы падмацавалі «непадушнасць» савецка-нацысцкай «дружбы». У Брэсце парад прымаў генерал Гудэрыян — танкавы стратэг райха, які ў 1941 годзе кіне свае браніраваныя злучэнні на сталіцу СССР, і камбры Крывашын. Тады ж, 22 верасня, паміж савецкімі і нямецкімі войскамі ў Польшчы была ўстаноўлена дэмаркацыйная лінія на рубяжы рэк Піса, Нараў, Буг, Вісла, Сан. Аднак гэта была ўсяго толькі дэмаркацыя. Яна не магла задаволіць ні Германію, ні СССР. Па прапанове Сталіна 27 верасня ў Маскву прыляцеў фон Рыбентроп. Наступным днём ён і Молатаў падпісалі савецка-германскі дагавор аб дружбе і граніцы, які ператвараў дэмаркацыйную лінію ў савецка-германскую дзяржаўную граніцу на рубяжы гарадоў Сянік, Перамышль, Яраслаў, Крыцінопаль, Брэст, Астраленка, Аўгустаў, Вільня, Віленскі край, за выключэннем невялікага паўднёва-заходняга раёна, адышоў да СССР у абмен на Люблінскае і частку Варшаўскага ваяводстваў, якія перайшлі да Германіі.

17 верасня 1939 года — ваха ў гісторыі Беларусі. Народ зноў пачаў жыць у адной дзяржаве. Ствараліся перадумовы для дынамічнага развіцця эканомікі, навукі, культуры. Але толькі перадумовы. Калі ўспомніць тэрор 30-х гадоў у БССР, расправу з дзеячамі заходнебеларускага вызваленчага руху, то на асаблівае дынаміку разлічвалі не даводзілася. Выкіпкі здзіўленне і той фант, што да чэрвеня 1941 года паміж усходняй і заходняй часткамі Беларусі была прапуская сістэма, хоць Заходняя Беларусь яшчэ ў 1939 годзе была ўключана ў склад СССР і БССР. Гэта было зроблена, трэба даумаць, каб пазбавіць усходніх беларусаў магчымаасці бачыць жыццё сваіх заходніх сабратаў. Тут лепш было арганізавана забеспячэнне, харчаванне.

Адразу ж пасля далучэння Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі сталінскі рэжым пачаў тут масавыя рэпрэсіі. Рэпрэсіравалі не толькі кіраўнікоў прыхільных польскіх арганізацый, работнікаў ранейшай адміністрацыі, сельскую і гарадскую буржуазію, але нават леснікоў і іншых дробных служачых. Сотні тысяч людзей без суда і следства былі пераселены ва ўсходнія раёны СССР. Хваля рэпрэсій абрынула і на дзеячаў вызваленчага руху — не толькі на сацыял-дэмакратыяў, якія, дарэчы, таі і не арганізаваліся ў партыю, не толькі на хрысціянскіх дэмакратыяў і «буржуазных» інтэлігенцыяў, але і на былых членаў КПЗБ. Ім не давяраліся адказныя пасты ў органах грамадзянскага кіраўніцтва. Практычна ўсе ключавыя пасады займалі асобы, якія прыхалі з усходніх раёнаў Беларусі.

Але самае страшнае было наперадзе. Да 1941 года была ліквідавана лінія абарончых збудаванняў на былой савецка-польскай граніцы. Умацаванні былі занасерваны, узбраенне ў асноўным знята. Будавніцтва новага рубяжа (Брэсць, Асавецкі, Гродзенскі ўмацаваныя раёны), якое пачалося яшчэ ў верасні 1939 года, не было закончана. Гэта дазволіла германскім войскам 22 чэрвеня 1941 года беспераходна знішчыць савецкія пагранічныя заставы і хутка ўкніліцца ўглыб тэрыторыі нашай краіны.

У выніку падзей жніўня — верасня 1939 года, па прычыне пакуль яшчэ малаазразумелага з палітычнага пункту гледжання даверу Сталіна да Гітлера, наш народ быў асуджаны на трохгадовую акупацыю і велізарныя чалавечыя ахвяры.

С. ТАЛЯРОНАК, супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друарнага выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07659 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61, на месніца галоўнага рэдактара — 33-25-25, адназначнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела вывучэнчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталістаграфіі — 33-44-04, 33-24-62, кантарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадачу просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар АНАТОЛЬ ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.